

A

HUNYADMEGYEI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

TIZEDIK

ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE 4 SZÁMBAN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

Dr. VERESS ENDRE

TÁRSULATI TITKÁR

ÖT KÉPPEL ÉS 1 HASONMÁSSAL

DÉVA

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBÁN

1899

TARTALOM.

	Lap
<i>Issekutz</i> Antal: A dévai piacon állott hajdani kápolnáról. (Képpel.)	65
<i>Kanyaró</i> Ferencz: Gróf Gyulai Ferencz imakönyve. (1 hasonmással.)	148
<i>Koncz</i> József: Maros Illye vára és uradalma. (3 képpel és 1 képmelléklettel.)	122
» » Hunyadvármegye főispánjai. (1540—1711.)	145
<i>Kropf</i> Lajos: A dévai török vészedelem 1550-ben	57
Dr. gróf <i>Kun</i> Géza: Emlékbeszéd Torma Károlyról	1
» » Társulatunk előzményei és előjelei	105

Hunyadv megyei oklevéltár.

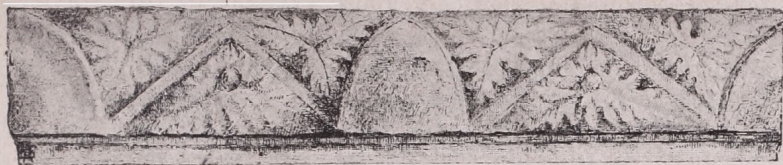
<i>Békési</i> András: Dévai Csáki Barbáranak kiházasítására írott és abban életinek folytatására kiadott atyai regulák. Déván, 1699 febr. 24-ikén.	152
<i>Koncz</i> József: Maros-Illye leltára 1640-ből.	128
Dr. <i>Veress</i> Endre: Dézmálási szabályrendelet Szászvárosszék számára. (Nagy-Szeben, 1708 jul. 25.)	41
» » Oklevelek és kivonatok az Országos levéltárból. (1529—1786.) Kun Róbert hagyatéka	70
» » Újabb adalékok az Országos levéltárból (1628—1725.)	154

Hivatalos értesítő.

A XIX-ik, évi rendes közgyűlés	46
Választmányi ülések	103, 140, 141, 156 és 159
Társulati névkönyv 1899 november hó közepén	161

Képek jegyzéke.

A dévai [hajdani] piaci kápolna	67
Lőrések az illyei kastélyban	123
Bethlen-szoba az, illyei kastélyban	124
Bethlen fejedelem szülőháza Maros-Illyén. <i>Cserna</i> Károly rajza. Színes képmelléklet.	125
Részlet az illyei kastélyból	126
Gróf Gyulai Ferencz imakönyvének [kicsinyített] czímlapja	148

Emlébeszéd Torma Károlyról.

Az élet nem rózsás kert s a legtöbbnek közülünk sok fájdalmat s kevés örömet nyújt. Az érzékeny szív s a nagyratörő elme az emberre kimért rendes mértéknél is több fájdalomban részesül s midőn gyermekeinkben az önzés érzését irtogatjuk, fogékonyvá tesszük szívüket a nemes érzések befogadására, egyszersmind a fájdalom talaját is termékenyítjük bennük, s midőn megnyitottuk a szívet a tiszta öröm napsúgarának, azt akaratlanul megnyitottuk a fény árnyékainak is. Az elmét a serdülő ifjában nagy czélokra készítve elő, felavatva őt a dicső eszmények bajnokává, tudtunkon kívül, mert a mikor jót akarunk, a rossz nem jut eszünkbe, nagy és fájdalmas csalódásokra készítjük elő. Minden igyekezettel azon vagyunk, hogy az ifjában a jellemet, a tetterőt kifejtsük, s midőn őt önállóvá igyekezünk tenni, könnyen az elégedetlenek, nyugtalanok vagy a rajongók számát szaporítjuk vele. De ha mindig is előttünk lebegne sötét árnyként a fenyegető veszély s azt nem látunk nem lehetne, akkor is tehetnénk-e másképen? Bizonyára nem. Küzdelemben fejlődik a tehetség s a küzdelem eredménye a küzdőre nézt mindig kétes; előre ki tudhatja magáról, hogy győzni fog-e? Győzhet vagy elbukhat, elismerés vagy félreismerés, sőt gyanúsítás lehet sorsa.

Győzelmét nagy vártatva a csüggedező is megláthatja talán vagy legalább sejdítheti, de az is lehet, hogy e késői jutalom tőle megtagadtatott. A jó ügy mindig győz, de nem mindig az érette küzdő, legalább közvetlenül nem; elég sokszor mások veszik fel, sokszor a késői unokák, az elejtett fegyvert s vívják ki a harcot.

Ilyen az ember sorsa s ezért van, hogy a gondolatnak a pessimismusra hajló iránya már ott borongott sötét felhő gyanánt az elmélkedésnek kezdetén. Veszély hol nincs, hova ember lépését

irányítja? Fájdalmasan látjuk, midőn a munkabíró férfit a halál a jól megkezdett előmenetes munka közepéből ragadja ki, vagy a tiszta elme fényét váratlanul homály borítja, még mielőtt az éjjeli sötétség bekövetkeznék, midőn a gyászos végzet a nőt megvalósult álmai édenjéből szólítja el.

Por vagy és porrá kell lenned. Ha más véget nem vet életünknek, azt elfogyasztja éveink megszaporodott száma, maga az életkor s a gyengeség előjele a halálnak. Innen van, hogy a thrákok megsírátták az újdonszülöttet s a temetést örömnépnek tartották, mert, mint Herodotos mondja, szánakoztak az új világpolgáron, ki annyi bajnak néz elébe; ellenben örvendeztek annak sorsán, kit immár többé baj, bánat nem érhet. Ezért van, hogy Bacchylides, a keosi családany »mélabús hangja« imígy zokog fel:

»Legjobb e földre nem születni,
Nem látni napnak sugarát« . . . 1

A hellén ó-kor egyik mély elméjü bölcse, ephesosi Herakleitos, e panaszos szavakra fakadt: *sok a rossz, kevés a jó*; s hányak lelkében azok közül, kiket senki sem tartott bölcseknek s kik a bölcseszetnek még híret sem tudják, távol attól, hogy magokat bölcseknek tartanák, nem támad ugyanez a panasz. A világ ellentétes mozgásból áll s mint Herakleitos szépen mondja: ez az ellentétes harmonia olyan, mint a lanté és íjjé, részben gyönyörködtet, részben megsebez, édes és fájó érzéseket kelt s kapcsol egymáshoz. Ugyanezen bölcész műve egy másik töredékében így ír: »A betegség édessé és jóvá teszi az egészséget, az éhség a jóllakást, a fáradság a pihenést.«² Ezt a gondolatot fejezte ki Sokrates is Plato apologiájában. Az ellentétes állapotok gyorsan válthatják fel egymást, mert Herakleitoszal szólva, »az idő kockával játszó gyermek«³ s »a változó állandó.« A keresztény középkor nagy költője, Dante, nem ismer nagyobb nyomoruságot a földön, mint a rossz napokban az elmúlt jó napokra visszaemlékezni.

Szerencsések azok, kik a rosszat felejteni tudják s a jót féltett kincs-ként emlékökben megőrzik!

Herakleitos okoskodását csak részben fogadhatjuk el, mert kiindú-

¹ Bacchylides azon epinikios költeménye 160—161. sorából, melyben Hieronnak az olympiai szekérversenyen kivívott diadalát magasztalja; lásd *Hegedüs István* fordításában, az »Egyetemes Philologiai Közöny« 1898. évf. 505. l.

² Lásd »A görög gondolkodás kezdetei« stb. Irtá *Sebestyén Károly* (Budapest, 1898), 67. l.

³ Ugyanott a 65. lapon.

lái pontja, a mely szerint a *jó* és *rossz ugyanaz*,¹ homlokegyenest ellenkezik a valósággal. Dante idézett mondatával sem értünk egyet, mert a jó napokra való visszaemlékezés nemhogy leverne, hanem inkább fel-emel, vigasztal s a végzettel kibékít. A mi keresztény világnézetünk sokban és nagyban különbözik az ó-kori hellenismus bölcsészeti iskoláiétól. Mi is, hasonlóan a stoikusokhoz, az életet nem látjuk rózsaszínűnek s feladatait sem könnyen megoldhatóknak, sőt bizony elismerjük, hogy a földi lét »siralom völgye« igen sokaknak embertársaink közül, vigasztal mindazonáltal annak tudata, hogy az erény s az egyéni érdem a jövő termésének örök életű vetőmagja s tényezője az emberi nem folytonos haladásának magasztos czélja felé, mert jól és szépen mondja Bacchylides :

»Nem vész az erény ragyogása, fénye,
Míg porlik a test a sír ölében ;
Mert fentartja a Muzsa, megörzi, óvja.«²

S ez a muzsa *Klió*, a történelem muzsája. Úgy a világtörténetnek, mint a világirodalomnak nemcsak hírneves, de névtelen bajnokai is vannak, kiknek munkássága bár csekély is lett légyen, avagy legalább olyan, a mely nem daczolhatott az idők hatalmával, nyom nélkül azért nem veszett el s maig megvan s meglesz mindenkor a nemzetek küzdelmei s eredményei egyetemlegességében. Igaz, a könyvek el nem apadnak soha e földi láthatáron, de »sírás örömmel szokott felvegyülni.« Legfőbb vigasztalásunk semmiképpen sem a halál gondolata, hanem a menybeli atyának szeretete, ki ez arasznyi lét szenvedéseit az örökkévalóságban boldogságra változtatja s a nemesen szenvedőt, az eszményekért folytatott harcban végig kitarító hőst megdicsőíti, mert hiszen — szenvedés a dicsőségnek útja.

Egy ilyen szenvedő, egy ilyen a nemes harcban végig kitarító hős volt Torma Károly, a kinek társulatunk ez emlékbeszéd nyújtotta babékoszorút e mai nap ünnepélyes alkalmából fonja halántékai körül.

Ha közelebről vizsgáljuk Torma Károly életének viszontagságait, azokban legott észrevesszük a drámai cselekvény főbb tulajdonságait. Torma kitűnő szellemi tulajdonságaival meleg rokonszenvre indít, a mi lelke mélyében él, egész valóját áthatja, nem csupán gerjedelem, s mulékony felindulás, hanem mély igaz meggyőződés, égő vágy tehetségeit hazájának, nemzetének szentelni, még pedig nemcsak politikai munkássága által, de a tudományos kutatás terén is, és égő vágyának kielégítésére feláldozott

¹ Ugyanott a 76. lapon.

² *Hegedűs* István fordításában az id. helyen.

sok olyat az élet javaiból, melyhez a köznapi ember mindennél inkább ragaszkodik. Áldozta vagyonát, életerejét, nyugalját s nem szünt meg a hazaszeretet szent oltáránál gazdag áldozataival a végkimerülésig. Jele-sünkben a tragikai hős abban is nyilvánul, hogy munkásságának mintegy delelő pontján lelki szemei előtt a cél, a melyet már elérni vélt, megszünt tisztán látható lenni s ködbe merült. De nemcsak ebből állt élete tragédiája. Egy másik sorscsapás abban érte, hogy ő, kit minden érdek, családi hagyomány, nevelés, küzdelmei és sikerei, az általa dicsőségesen megfutott pálya, hazájához kötöttek, idegenben volt kénytelen élete végső éveit tölteni.

Idegen földben nyugosznak porai, ámde nemzetének kegyelete, mint örök lámpa virraszt emléke felett. Az, a kinek lelke, mióta eszmélni tudott, egy hosszú életen át, a honi nyelv édességével tölt be, szeme a honi tájképekben gyönyörködött, a családi kör, a melyben nevedett, sőt kedvenc tanulmányai: a hazai történelem, régészet, a magyar közjog, — működési terci: a megyei élet, a csatatér, az országgyűlés, — a szabadságharcz dicső küzdelmei, a leveretés fájdalma, az előkészületek egy jobb korra, az ébredés lázas napjai, a hazafiak komoly munkája, melynek Torma Károly nem kis mértékben részese volt, mindez, mind mind olyan mozzanatok, melyek a hazafit, lelkének egész valójában, a legfinomabb gyökérszálakig, a hazai földhöz csatolják elválaszthatlanul, örökre. És ha az ilyent az élet valamely erős vihara pályateréről kiragadja s messze idegenbe helyezi át, további létele nem egyéb-e lassú megsemmisülésnél?

Vigasztalódj örökéletű lélek! Ha megadatott neked, hogy mennyei lakodból földi hazádra visszapillanthass, látni fogod, hogy azon cél, mely munkásságod delelő pontján nagy gyorsan ködbe merült, a köd eloszoltával újból előtűnt, elérhetőnek látszik lenni s csak az olyan munkásra vár, a ki fényes nyomaidba lép, s azt is fogod látni, hogy a kegyelet lámpája, mely emléked felett virraszt, világát szétárasztja s melegét terjeszti a hazai tudomány s művelődési mozgalmak mind inkább szélesülő láthatárára.

*

Az ősrégi csicsó-keresztúri Torma-család Erdély történetében jelentékeny szerepet játszott s hazafias tényei jutalmául szép birtokokat szerzett, de tagjainak ellenzéki szelleme miatt, azokból sokat el is veszített, noha az elkobzott birtokok egy részét idő múltával ismét visszanyerte. Keresztúrt, Belső-Szolnokmegyében, Izabella királyné uralkodása alatt kapták s

ebben a megyében közülök többen főispánságot s más megyei főhivatalokat viseltek.¹

A másik ágból, melyhez a család jelenleg élő tagjai tartoznak, György, mint ellenzéki 1610-ben s fia István 1662-ben notáztatnak, de mindkettő csakhamar felszabadúl. IV. Mihálynak jeles fia, József, 1848-ig Belső-Szolnok vármegye királyi pénztárnoka, többször követ az ellenzéki pártból; István nevű unokatestvé-ével együtt 1848-ban a pesti nemzetgyűlésen is képviselő. Már 1848 előtt szabad óráiban Belső-Szolnokmegye történelme megírásán dolgozott, s utóbb, az ötvenes években egész idejét történelmi kutatásainak szentelhette. Több értékezése a »Tudományos gyűjtemény«-ben jelent meg,² míg »Calendarium diplomaticum« cz. nagy művét fia, Károly adta ki. Nejétől, vargyasi Daniel Józsefától, négy gyermeke született, u. m. Lujza, a lelkes honleány s a magyar nagyasszonynak mintaképe, kit a szabadságharcz egyik dicső hőse, vizsentsgyörgyi Makray László vezetett oltárhoz; Wéer Zsigmondné († 1853-ban), *Károly*, kiről ez emlékbeszéd szól, s a legifjabb: Zsófia, a tudományos működéséért Európaszerte nagy elismeréssel említett tudós régész, társulatunk tiszteleti tagja. Torma József 1861 jan. 19-ikén szünt meg élni.³

Torma Károly 1829 október 13-ikán *Kudu* nevű községben született, és nem december 10-ikén, mint néhány életriratában olvassuk. Kudu kis község Szolnok-Dobokamegye bethleni járásában, anyai birtoka volt. Az atyai birtokon, saját patronatusságukhoz tartozó esicső-keresztúri róm. kath. pl.-bánián kereszteltetett, s ott a bejegyzés maig látható. Gondos családi nevelésben részesült, mint a hogy az nem is lehetett volna másképen Torma József házánál. 1836-ban Agh Antaltól nyerte az első ok-

¹ Torma György ágán annak egyik utóda I. Kristóf († 1603-ban) több követségben vett részt, ennek fia II. Kristóf Bethlen Gábor alatt, s unokája János Apa'í alatt esett notába. I. Péter mint fejedelmi tanácsos vett részt a deési gyűlésen 1635-ben, s 1641-ben mint főispánt említik. II. Mihály 1675-ben kurucz vezér. I. Sámuel 1709-ben, mint kurucz, Moldvából kegyelemre tér haza, utóbb Belső-Szolnokmegye főbirája, végre kir. táblai ülnök, † 1741-ben. VI. István gyulafehérvári prépost, II. Miklós belsőszolnoki főispán, kit Apor Péter *Synopsis Mutationum*-a 198. lapján mint jó katolikust kiűcsér, † 1737-ben; III. Miklós szintén belső-szolnoki főispán volt.

² Így 1831-ben a belső-szolnokmegyei római régiségekről. »A rómaiaknak a tudós világ előtt eddigelé ismeretlen nyomdokaik nemes Belső-Szolnok vármegyében« cz. alatt becses értekezést írt, melyet a »Nemzeti Társalkodó«-ban tett közzé.

³ *Kövár* László: »Erdélyi családok« és Nagy Iván »Magyarország családai« (Pest, 1865) XI. köt. 253—257. l.

tatást s Agh vezetése alatt kezdte Beszterczen a piaristák ottani algymnáziumát látogatni, mely algymnázium 1848-ban szűnt meg. Beszterczéből Kolozsvárra a lyceumba került s ép 1848-ban végezte azt. Medvei tanár másodéves jogász korában az oklevél-olvasást tanítván, elbámúlt az ifjú Torma tudásán, a kit atyja József már előbb bevezetett vala az oklevelek olvasásába. Igen érzékeny, zárkózott gyermek volt. Szorgalmát élénk becsvágya fokozta, mely reá oly nagy hatalmat gyakorolt, hogy egyszer hónapokig tartó búskomorságba esett egy tanulótársának elébe helyezése miatt. Szűnidőn hat-hét társát vették ki a szülék gyermekük élénkítésére, de csendes elvonultságából s könyvei közül őt kiragadni ezeknek sem sikerült. Így veti az élet árnyékát előre s a gyermekben megnyílatkozik a leendő férfi.

Torma fogytig érzékenynek s zárkózottnak maradt; később is és mindvégig gyakran vágyódott ki a világ zajából a csendes magányba, dolgozó szobája négy fala közé, könyvei megszokott társaságába. A nemes becsvágy is végig megmaradt benne; az életkedv gyengülésével gyengült ugyan, lángja megszűnt lobogni, s csak fel-fel lobbant, de nem aludt el egészen az élet utolsó szikrájának kialudtáig.

A birtokos nemes ifjak Magyarországon s Erdélyben a rendi alkotmány idejében jövendő pályájuk követelmeihez képest s azoknak megfelelőleg az ismeretek különböző ágait egyesítő, összhangzóvá tevő nevelésben részesültek.

»Az ilyen régi fajta birtokos nemes — írja szépen és igen találóan *Finály* Henrik Tormáról — már helyzeténél fogva is szükségképpen nagyon sokoldalú tevékenységet fejtett ki, és erre nem csak a családi körben nyert házi nevelése, hanem az akkor dívott iskoláztatás rendszere is tökélyesen minősítette is. Mint birtokos családfőnek gazdának kellett lennie; nem csak saját háztartása és mezei gazdasága okszerű és bölcs vezetésével, hanem azzal is, hogy e minőségben másoknak is szolgált tanácsal, oktatással, de főleg saját mintaszerű példaadásával. Mint a politikai jogok kiváltságos részese ott kellett közreműködni mindenütt, a hol e politikai jogok gyakorlásával a községnek, a vármegyének, az országnak szolgáltak, akár mint fizetéstelen tisztviselők, akár mint tanácskozó tagjai azoknak a gyűléseknek, a melyek a közügy intézésére voltak hivatva, a megye közigazgatási és törvénykezési gyűlésein kezdve, fel az országgyűlésig, a melyen a törvényhozásnak voltak hivatott részesei. Társadalmi helyzetök kötelességökké tette, hogy ne csak magok személyesen szerezzék meg azokat a szellemi fölényeket, a melyek nélkül becsülettel meg nem állhat az ember azokban a körökben, a melyekbe a közélet hullámvásai behelyezhetik, hanem arra is terjedjen ki gondjok, hogy segítsék fejleszteni a nemzetben is, terjeszteni azt az igaz közmívelődést, a mely egyedül bírja emelni a nemzet szellemi és erkölcsi színvonalát. Egy szó, mint száz!

Voltak ők gazdák, politikusok, törvényhozók, kormányzók, a közművelődés képviselői, előmozdítói és terjesztői, a tudomány és művészet ápolói és pártfogói, sőt számos esetben magok is művészek és fényes nevű tudósok, a kiknek a munkássága maradandó emlékekben örökítette meg nem egy fényes név örökösének busáson kiérdemelt hírnevét a haza határain túl is. «¹

Az itt általánosan jellemzett birtokos magyar nemes leírása jól illik Torma Károlyra, a politikusra és tudósra, a ki már mint nagyreményű ifjú előszeretettel foglalkozott történelmi és régészeti tanulmányokkal, a melyekben neki, mint fennebb látók, az első útmutatást atyja adta, a ki akkortájt írta meg fia számára *Calendarium diplomaticum* című nagy művét.

A *renaissance* kitűnő férfiai sokoldalúságára emlékeztetnek a magyar birtokos nemes osztálynak Finály által vázolt alakjai. Más pedig Torma Károlyt, Torma Józsefet és fiát jogosan nevezhette tudós magyar földesuraknak s helyesen jegyzi meg, hogy az olyanok, mint a két előbbi s utóbbi nővére, Torma Zsófia, csaknem megfoghatlanok lennének a kizárólagos tanári-, papi- meg hivatalnoki »Gelehrtenstand«-ból hagyományosan kasztszerűleg ujonczozódó német tudósok és tudós nők előtt.²

Egy ilyen, kiválóan sokoldalú férfiú volt Torma Károly kortársa, felejthetlen emlékü barátom Kemény Gábor báró is, a ki a földművelés, erdészet, bányászat, politika, tudomány és művészet terén nemcsak munkás volt, de jeleskedett. Az ezeket megelőző nemzetség soraiban még több ilyen sokoldalú magyar birtokos nemes és főnemes találtatott, kik közül többnek nevét a jelenkor is hálával említi. A későbbi kor, illetőleg a világiak közül azok, kik középiskoláikat az ötvenes években végezték, nagyrészt vagy a gazdasági, vagy a jogi, vagy a technikai pályára készültek s csak kevés volt olyan, kik a rendi alkotmány hagyományához ragaszkodva, a tanulmányok különböző terein eszközölt önképzés sikereit s eredményeit egymással összhangzókká tették volna, mint azt elődeik tették.

Ez időszakban sem hiányoztak az olyan ifjak, kik a közállapotok kedvezőtlen volta, sőt látszólagos reménytelensége dacára is, az igazságos ügy, nemzetünk jogfolytonosságának majdani s nemsokára bekövetkező győzelme iránt teljes bizalommal viseltettek, a kedvezőtlen eseményekben a következők kedvező előjeleit, s a boszantó, a hazafiakat mélyen elszomorító intézkedésekben egy jobb jövő zálogát látták.

¹ Az »Erdélyi Múzeum« 1897. évf. 177—178. l.

² Ld. »A budapesti társaság« cz. munka (Budapest, 1886) 122. lapján.

Sokan voltak, igaz, a kétségesek, kik azt hitték, hogy a közállapotok hosszú időn át változatlanoknak maradnak s talán még rosszabbakká lesznek, mint a milyenek, hogy a mozgó kerekek az új kerékvágásban fognak járni s voltak, fájdalom! nem kis számmal közömbösek is, kikre nézve a földolog saját megélhetésük, jóllétük s élvezeteik voltak, az *ubi bene, ibi patria* emberei. Megint mások szorongó szívvel ugyan s elszomorodottan szenvedték a létező állapotok nyűgét, erősen hitték is, hogy ebből lesz késői kibontakozás a várva várt javulás felé, de azt nem remélték, hogy a kibontakozás még saját életükre megtörténjék; ezek is tehát a kétségesekhez sorozandók, s tőlük csak annyiban különböztek, hogy kétségüknek amazokénál rövidebb határidőt jelöltek. Azon ifjak közül, kiknek a jó remény polgári vallásuk része, hitzikközvetük volt s a reménytelenség közepette azt nemcsak ápolták lelkükben, de a jobb időre éjjeli s nappali munkával készülődtek, egyet nevezek meg s bizonyára egyét a legjelesebbeknek, u. m. *Kállay* Bénit, a jelenlegi közös pénzügyminisztert, a m. tud. Akadémia tiszteleti tagját, a jeles író és tudóst. Sokan csodálkoztak a fiatal jogászon, ki az ötvenes években a jogi tanulmányokon kívül ernyedetlen szorgalommal tanulta a különböző szláv nyelveket, a görög nyelvet, mint a hogy azt most beszéljük, s a mennyiség-tant, mert nem gyanították, hogy az alkotmány helyreállítása közeli esemény s a magyar államnak nagyon is érdekében áll a szláv népek ethnikus sajátosságait alaposan ismerni, s hogy a mennyiség-tan a klasszikus nyelvek ismeretével együtt az elme kiképzetésének leghatályosabb tényezője.

A jövőt, igaz, nem kis részben, az ifjak készítik elő, de azért saját korszakuk szelleme, környezetük, a mindennapi példák nagy mértékben hatnak rájuk.

Mi most az opportunismus, az alkalmazkodás, engedmények, békülékenység idejét éljük, s a politikában és társadalmi összeköttetéseinkben bizonyos pontig van is szükség mindezekre, de túloznunk nem szabad, már pedig korunk szelleme ez irányban is erősen hajlik a túlzás felé. E szellem befolyása elől az ifjúság sem tud teljesen szabadulni. Ámde már is látjuk, hogy az ifjak tekintetüket mind inkább az eszmények, a magasztos célok felé fordítják, melyek nem ismernek megalkuvást, s a hova a sovár tekintet s a szív irányul, s a hol kincsét keresi, oda fordul a munkás kéz is. Ez öröndetes, vigasztaló észrevétel, de annak, ki az idők jeleit vizsgálja, egy másik észrevétel sem fogja figyelmét elkerülni, olyan, a mely örömdre nem gyújt, sőt inkább aggodalmas érzéseket ébreszt bennünk.

Ugyanis azt látjuk, hogy szaporodik azok száma közöttünk, a kik bár a közélet terein való szereplésre jelesen elkészültek, a-ra hívatottsággal bírnak, mindazonáltal, mint egyik jelesünk, néhai gr. Bethlen András találóan jegyezte meg a legnagyobb magyar emlékünnepe, csak az imént mondott remek beszédében, a bizalomnak a választás rendjén nyilvánuló kitüntetéseit nem fogadják el, kerülik a közélet izgalmait s a magányba vonódnak, mert attól félnek, hogy a közjóra irányuló fáradozásaik, bármennyire dicséretesek, elismerésre méltók is legyenek, az ellenpárt vagy ellenpártok részéről elfogult s nem tárgyilagos bírálat tárgyává fognak tétetni s az elismerés talán csak halkán fog nyilatkozni, míg a szemrehányás s a mi még ennél is rosszabb, a rágalom és gyanusítás szavát hangosan fogja felemelni. És ez a félelem nem épen minden ok nélkül van.

Torma Károly ifjú korában is voltak pártok, de volt egységes közvélemény, mely az érdemet s érdemest elismerésével jutalmazta s az érdemetlent, azt, a ki visszaélt honfitársai bizalmával, a törvényszegőt, a hivatala viselésére képtelent kellőkép sújtotta. Az ő idejében azok, kik a közpályára léptek, eleve tudhatták, hogy az egyéni belérték lesz majdani megítéltetésük zsinormértéke. Változtak az idők Torma Károly fiatal éveitől fogva korunkig, változott maga a szerénység mértéke is a korszakok megbírálása körül, mert azok, kik a negyvenes években működtek, sovár szemmel egy jobb jövőre pillantottak s annak szegődtek munkásaiúl, míg napjainkban bizony sokan vannak olyanok, a kik a jelen kortól eltelve, túlkedvezőleg ítélnék felette s azt, a mi csak válpont a fejlődés nagy folyamatában, hajlandók betetőzésnek tartani.

*

Torma Károly gyermekkorának legélénkebb emlékei közé tartozott, hogy egy napon egész házukat telerakták kövekkel, téglákkal, cserepekkel : »a közeli alsó-ilosvai római tábor egyes maradványaival, a melyeket édes apja saját költségén ásatott ki.¹ A gyermek Torma gyakran nézegette a birtokukon lévő falmaradványokat, és ezek szemlélése adta neki az első bűzdítást az archaeológiára.«²

Talán senki sem figyelte meg oly élénken és írta le oly megkapóan gyermekora élményeit s első benyomásait, mint azt Goethe tette önéletírásában. Mindaz, mit Frankfurt városában látott, hallott, tapasztalt, feletébb nagy ébresztő hatással volt elméjére s költői kedélyére egyaránt.

¹ Alsó-Ilosva kis község Szolnok-Dobokamegye bethleni járásában.

² *Riedl* Frigyes : »Necrolog Torma Károlyról« az »Akadémiai Értesítő« 1897. évf. 542. lapján.

Az ilyen korai benyomások alkotják részben azon *milieu*-t Taine értelmében, melyben a gyermek elméje s tehetsége fejlődnek; a *milieu* hatása, mint Riedl találóan mondja, a *fejlődésnek helye és ideje*. Torma Károlyt a *milieu* leginkább két irányba terelte, u. m. a politika s az archeol. tanulmányok körébe s egész életén át kiválóképen e két irányban működött.

Torma tanulmányait — mint láttuk — Kolozsvárt végezte s már mint tizennyolcz éves ifjú 1848-ban atyját Pestre kísérte követi irnok minőségben, s nem mint pótkövet, mint néhányan állítottak. Dobokamegye másik kerületében Torma Istvánt választották meg követnek báró Jósika Miklós, a nagy költő ellenében. Atyja valamely polgári hivatalra szánta, de sikerült anyját reábeszélni, hogy számára atyjánál az engedelmet kieszközölje, hogy a hadseregbe léphessen. Ebben a fiatal Tormának Weér Farkas szolnokmegyei főispán nagy segítségére volt, ki az ifjúnak hő óhaját tanácsának súlyával támogatta. Ilyeténképen akkori legfőbb vágyát elérte, s csakhamar hadnagynak kineveztetvén, egy Bánffy-Hunyadon állomásozó hadesapatba osztatott be s így vett részt azon hadműveletben, mely az oláhoknak a hegyek közé való elzárását czélozta. Jogász, követi irnok, honvéd: mily szép egymásutánja a hivatásoknak! Lényegileg egy ezél lebeg e három előtt, mert jogász és honvéd egyaránt az ország közjogát, a trónt és hazát védi, ha az védelemre szorúl.

Többedmagával Zsibónál tette le a fegyvert; társai közül néhányan kétségbeesésükben a honvédelem leveretése felett, pistolyaikat maguk ellen fordítva, öngyilkosokká lettek. Torma Károly élete alkonyodó napjaiban nem egyszer mondta azok előtt, kiket bizalmára méltatott, hogy bár ő is követte volna azok példáját, mert így téve, sok csalódástól, sok keserűségtől idején menekedhetett volna, de nem tette, mert remélt.

»A világosi fegyverletételt nem hitte el — írja Riedl megkapó necrologjában — hanem temperamentumának tüzetől hevítve, elszánta magát, hogy addig megy, míg magyar táborra nem talál. Hegyenvölgyön kóborolt életveszedelemben, az ellenség örseitől üzze. Szatmárt tudta meg, hogy a világosi kapituláció híre való. Innen falura ment egyik rokonához, kivel néhány hetet töltött. Végül sok hányatás után hazakerült Deésre szüleihez, kik már-már elveszettnek hitték fiúkat.«¹

A kik így, mint Torma Károly, a tollat és könyvet karddal eszélték fel, legszebb reményeikben csalódván, mi egyebet tettek, mint vagy kétségbe esni, vagy ismét a tevékenység terére lépni, felvenni az elejtett tollat, s a munkát ott folytatni, a hol azt félbe hagyták. Az erős

¹ Az »Akadémiai Értesítő« id. köt. 545—546. lapján.

jellemű férfiú sorsának bárminemű fordulatán kétségbe nem esik, sem a jelen, sem a jövő felett; tért veszít itt, igyekezik tért nyerni másutt; ha fegyverei elégteleneknek bizonyultak, a munkásság más eszközeihez nyúl, másnemű fegyverekhez, ha reményei megghiúsultak, legott új reményeket ápol. Ilyen erős jellemű férfiú volt Torma Károly is, a míg végre az élet viharjai mind gyakrabban megújuló heves rohamaikkal akaraterjét megsibbasztották. Az erdők erős fái sem egy vihar dönti meg, de hosszú ellentállás után a felettök számtalanszor megújult viharok, s talán nem is a legerősebbek egyike. Bárha azon időben a reménytelenség közepette minél többen úgy tettek volna, mint emlékbeszédünk ünnepeltje! A kétségbeesés a jó ügynek nem használ, sőt ellenkezőleg nagy kárára van, mert hiszen azokat, kiket hatalmába ejt, tétlenségre kárhoztatja, már pedig a jó ügyet csak lankadatlan munka juttathatja diadalra.

Az ötvenes években nagy divat volt a panaszkodás, hiszen elég ok is volt reá, az elkövetett hibák felhányása, (s bizony követettek el hibák feles számmal) a gyűlölködés, és erre is volt nagy ok: mindez utóvégre is a drága időt céltalanul fogyasztotta, pedig az erőgyűjtés ideje következett el, a mikor már reális munkára volt szükség. Ilyenkor a gyűlölködés igen rossz tanácsadó, a hibák felhányása elkeserít s az egyetértést gátolja, a panaszok pedig a napról-napra való halogatás tényezői. Az olyan ifjak, mint Torma Károly, Kemény Gábor és a hozzájuk hasonlók, megértették az idők komoly intő szavát s a honfi bánatnak nem terméketlen sohajban, meddő panaszokban adtak kifejezést, nem télenül várták, hogy mire virrad a holnap s virrad-é valahára, hanem ki-ki, a mint neki az istenek adták, nagy és nehéz munkához fogott, előkészült a közeli jobb jövőre, mert bíztak hazánk vezérsíllagában, s meit tudták, hogy munkában az élet.

Az ötvenes éveket csicsókeresztúri birtokán töltötte Torma Károly, gazdálkodva s idejét kedvencz tanulmányainak szentelve, leginkább az archeológiával foglalkozott. 1853-ban vette át kudui és csicsókeresztúri birtokait s 1855 január 25-ikén vezette oltárhoz Szászvároson a bájos Makray Bertát, vizszentgyörgyi Makray Sándor leányát. Ebből a házasságból négy gyermek született, kik közül ketten még zsenge korukban hunytak el. Torma Károlyné atyja, Makray Sándor¹ egyike volt azon régi

¹ Bécsből Plössltől hozatott néhány csillagászati eszközt, jelesen egy kitünő távcsőt, melyen megfigyeléseit tette. Csillagász-eszközeit halála után a közművelődés áldozatkész fáradhatlan bajnoka, Kún Kocsárd gróf vette meg a szászvárosi ev. ref. róla nevezett Kún-főgymnasium számára.

magyar nemes birtokosoknak, kik nemcsak mezőgazdasággal foglalkoztak, de tudományos vizsgálatokkal is igyekeztek életüket tartalmsabbá tenni; csillagászat és mennyiségtan voltak kedvencz tanulmányai.

Dicső emléktű gróf Mikó Imre »Erdélyi Múzeum-Egyesület« című czikk-sorozata, mely az »Erdélyi Múzeum« cz. folyóirat első és második számában jelent meg 1856-ban, s a nagy hazafi örök hálára kötelező ajándékának felajánlásában érte el, hogy úgy mondjam, felvillanyozó hatásának tetőpontját, Torma Károlynak alkalmat nyújtott az itt következő Vass József lyceumi tanárhoz intézett levél megírására, mely a válaszszal együtt az »Erdélyi Múzeum« 1856-iki május 8-iki számában jelent meg.

A levél szó szerint így hangzik:

Igen tisztelt tanár úr!

Alakulandó hazai múzeumunk gyarapodására csekély erőmhez mérve munkálni, első kötelességem egyikének tartom. Könyv-, érem-, régiség- s ásványgyűjteményemet múzeumunk számára szándékozván felajánlani, megenged tisztelendőséged, ha azon kérdést bátorodom tenni: hogy addig is, míg bizottmány alakuland, mely a meglévő s még ezután felajánlandó múzeum gyűjteményeket rendezné, nem lennék-e alkalmatlan, ha könyvrészletemet (379 darab előlegesen) Tisztelendőséged gondjai alá, a lyceum könyvtárába küldeném be ottan őrzendőt, s majdan átadandót alakulása esetében a múzeumnak? s azon esetben pedig, mitől-ég óvja szeretett hazánkat, ha múzeumunk nem létesülhetne, elfogadná-e azt a lyceum könyvtára maga számára?

Méltóztassék Tisztelendőséged idő szerint ezen pár kérdésemre néhány hozám intézett sorban nyilatkozni, ki kérdésező soraim alkalmatlanságáért engedelmet kérve, maradtam Tisztelendő tanár úrnak Csicsó-Keresztúrban, ápril 22-ikén, 1856. alázatos szolgálja

Torma Károly.

A jó hazafi s tudós tanár erre a következő szép levélben válaszolt:

Lelkes hazafi, mélyen tisztelt uram!

Beesés levele váratlan vala s meglepő reám nézve. Azon kellemes helyzet, melynél fogva én lehetek e hazafiság hirdetője, engem feleml. A nagyra termett áldozatokban él Hazánk (,) tett-hazafiakban soha sem szűkölködött. Ön, uram! megérté a honpolgár szent tisztjét, és sietve járult a tudomány oltárához, leróni polgári tartozását. Itt az érdempolecz, ez az égnek útja, s régi magyar dísz! A szó felint a jóra; de példa hűz. Önnek, nemes hazafi! fényes nyomdokin seregenként siet a magyar hazafiság meghozni áldozatát a nemzeti műveltség szent ügyének, és ön ez új áldozók phalanxának, mint vezér áll élén. Forró köszönet önnek a hon nevében, tudományosságunk érdekében.

A mi az ajándék-könyveknek gondjaim alá bocsátását illeti: engedjen őszintén nyilatkoznom. Könyvtárunk a kolozsvári kath. lyceum egyik lényeges alkatrésze lévén, ebbe csak püspöki kegyes engedély következtében juthat idegen tulajdon. Övé e gyűjtemény körül a fő felügyelés és intézkedés teljes joga; enyém

az egész hű megőrzése s lelkiismeretes kezelésének elutasíthatlan kötelessége. Kegyes főpásztorunkat egyházi fontos ügyek komoly tanácskozársra szólíták a birodalmi székvárosba: püspök-helyettes ő nagyságához fordultam tehát e hazafias ügy érdekében a szükséges engedély kieszközlése végett. Addig is, míg ez hivatalos alakban hozzám megérkeznék, bízva egyházi főhatóságunk tapasztalt kegyességében, teljes tisztelettel bátorkodom önt, nemes hazafi! felkérni: méltóztassék a szándékolt múzeumi ajándékokat kellő vigyázattal szekrényekbe rakva s tárgylajstrommal ellátva, hozzám a lyceum épületébe szállíttatni. Fogadom és ígérem, hogy azoknak gondos megőrzése hazafi-kötelességem érzetének egyik legédesbikét teendi. A lelkes gerendi grófok¹ becsárt meghaladó felajánlásaikkal vetették meg keletkező múzeumunk alapját; a tudós gróf Mikó Imre ő excellentiájának páratlan hazafisága fogadja azokat fénylakába, tudományos kincs, épület van: bizzunk, reméljünk, legkegyelmesebb Urunk, Fejedelmünk ő Felsege tűzendi erdélyi magyar múzeumunkra magas jóváhagyása által a esillagkoszorút; és így annak lehetőségét, hogy önnek, uram! becses hozománya egykor lyceumi könyvtárunk sajátjává essék, még csak sejtetni sem tudom, sem merem.

Még egy szót. Legyen szabad önnek, lelkes férfiú! figyelmét a vidékben két fontos tárgyra felhívnom. *Régi kézirataink* (codices manuscripti) s ősnymataink (incunabula) igénylik különösen a tudomány embereinek figyelmét. Azoknak halmozra gyűjtése által becsben és érdekből egyiránt tetemesen növekedik léte előhajnalán derengő erdélyi magyar múzeumunk. Őseink drága kézírathagyományai közt gondatlanság és lelketlenség kártékonyan pusztítottak. Itt az ideje, hogy kegyelet támadjon a lelkes unokákban ezen ősi ereklyék iránt. A múltnak félig homályos nagy eseményeit sokszor első tekintetre egy haszontalannak vélt, s pipagyűjtásra szánt papírszelet derítheti csak fel. Mily más színben tűnik fel majd az utókor előtt eseményekben gazdag múltunk, ha a családi íratszekrényekbe vízsga szemekkel pillantanak azoknak tulajdonosai, s nagylelkűségök a nemzet közvagyonává teendi azokat. Ilyetén kutatás tudományosan művelt emberekhez igen illő foglalatosság, csakhogy bár egyszer már belátnák némelyek, hogy Kisfaludy Károly alapos megjegyzése szerint, van nemesebb élv is, mint »ló, pipa, kártya, l... «— Figyelmünknek ily becses tárgyai lehetnek *ősnymataink* is a nyomdászat két első századából. Magyar nyomtatványaink a XV-d. századból nincsenek; a XVI-d., részben a XVII-d. századbeliek is annyira meggyérültek, hogy némelyek ma már az irodalmi ritkaságok közé tartoznak, pl. Heltai *Cancionaleja*, azaz históriás *Énekeskönyve* (Kolozsvárt, 1574. 4. r.), melynek csak két teljes példányát ismerem; egyike a Rádaiak péczeli könyvtárában, másika erdélyi tisztelt hazánkfia Czecz Antal úr birtokában van Káncson. Ilyek s több efélék mindannyi drága gyöngyszemei egy múzeumi könyvtárnak. Boldogult gróf Kemény József gyűjteménye ilyesekre nézve páratlan Erdélyben.

Végül nem tartózkodom abbéli reményemet kifejezni, miszerint önnek, lelkes hazafi! tudós író atyja, ki évek óta anynyi szenvedélyvel virraszt egy nagyérdékű történettudományi munka felett, annak idejében a *Múzeum-Egyesülettől* munkásságát nem fogja megtagadni.

¹ Gróf Kemény József s gróf Kemény Samuel.

Fogadja egyébiránt mind a derék atya, mind annak lelkes fia, igaz tiszteltem kifejezését, melylyel vagyok önnek, nemes hazafi! Kolozsvárt, ápril 30-ikán, 1856. elkötelezett szolgája

V a s s J ó z s e f

magyar irodalomtörténeti tanár s lyceumi könyvtárnok.

Ez a levél a történeti tanulmányok terén felettebb sürgős teendőkre mutatott reá, s írója jól tudta, hogy az, a kihez intézte intelmét, megszívelendi.

A régen elmúlt idők maradványai iránt való érdek Erdélyben már a fejedelmek korában s valószínűleg még azelőtt is megvolt s a többi közt abban nyilvánult, hogy a gazdagok és mások is épületeiket római felíratos és faragott kövekkel díszítették, így Kovácsóczy István, a nagynevű K. Farkas fia, Erdélyország korlátnokja, gyulafejérvári háza falaiba ilyen emlékköveket illesztett be. Barát Péter, Báthory Zsigmond korában Kolozsvár város egyik adószedője, kolozsvári házat szintén egy régi római felíratos kővel díszítette, melyet Bethlen Farkas, a historikus, még a helyszínén látott, s melyről a város régi római nevét *Napoca*-t kiolvashatta. Báró Jósika Mózes aranyos-lónai udvarházánál a kőfalba egy Tordáról (a régi Potaissa) oda vitetett felíratos követ illesztetett, melyet a *collegium Isidis* quaestor-a s még egy másik, talán az előbbi atyja, állítottak *Isis*-nek¹ Gróf Kendeffy Elekné, mint alább erről még lesz szó, karai parkjában (Kolozsmegyében) a remete-lakot s egy mesterséges romot az innen távol eső régi Sarmizegetusa-nak (Várhely, Hunyadmegyében) romtöredékeivel díszítette.

És ez az érdek hogyan is ne ébredt volna fel egy olyan országban, melyben a szem lépten-nyomon messze határokig kisérehető vallumokat, vármokokat lát s az eke vasa és az ásó mind untalan újabb leletek rejték-helyeit fedezi fel. A dák várak dűledékei, a római *castrumok*, *municipiumok* s *coloniák* romjai, a székelyföldön levő várak,² melyek közül néhány talán hún- vagy avar eredetre vall, lehetetlen, hogy a szemlélőben a múlt iránt érdeket ne gerjeszsenek. Dicső emlékü Mátyás királyunk Erdélynek nemcsak arany- s más egyéb érczeit ismerte, de ismerte epigraphikus kincsét is, s mint a firenzei »Laurentiana« könyvtár egy a XV. század végéről keltezett *libellus*ának egyik hivatkozásából tudjuk, Erdély-

¹ Huszti András »Ó- és újj Dacia stb.« (Bécsben, 1791) 29—30. lapján.

² B. e. Orbán Balázs báró 70 székely várat sorol fel »Székelyföld leírása« cz. műve I. köt. 31—38. és III. köt. 70—71. I. Szerinte egyike a legerősebb dák váraknak a muncseli Grediste Hunyadmegyében.

ből Budára, még pedig vízi úton, u. m. a Dunán fel, római felírtos köveket hozatott, melyek közül hármát Fontius Bertalan¹ Budán a Duna partján látott s elolvasott. E kövek Sarmizegetusából származnak s a Maroson, Tiszán le s a Dunán fel szállíttattak Budára, hol a király tudós könyvtárnoka, a florenczi származású Fontius, e három általa elolvasott követ még a parti rakodóhelyen láthatta. Giuseppe Ariosti gróf a múlt század első felében szintén a Maroson és Tiszán Bécsbe feles számú felírtos követ szállított, de az egyik hajó Szeged körül becses terhével elmerült a daciai epigraphika nagy kárára; szerencse még, hogy e felírtokat idejében lemásolta.² Geréb László erdélyi püspök titkára 1499-ben: Mesericus János³ a régi Apulum s Dacia több római telepedése s castruma helyein számos felírtos követ s emléket vett szemügyre s ő volt az első, a ki a *Colonia Ulpia Trajana* helyét Várhelyre s környezetére állapította meg. A gyulafejevári káptalan prépostja, Taurius István, Mesericus kor- és hivataltársa, »Stauromachia« cz. munkájában (megj. Bécsben, 1519-ben) szintén közölt római felírtokat Dacia területéről.⁴ Szamosközi István »Analecta lapidum stb« cz. műve (Patavii, 1593) s történeti maradványainak több helye, valamint Bethlen Farkas Erdélyi historiájának több vonatkozása,⁵ Benkőnek »Transsilvania« czímű művében (Vindobonae, 1778) elszórva olvasható régészeti jegyzetei, Köleséri Samuel »Auraria Romano Dacica« czímű könyve (Cibinii, 1717), Huszti András »Ó- és újj Dacia«-ja (Bécs, 1791) s mások Daciára vonatkozó dolgozatai sok érdeket s részben becseset tartalmaznak, de inkább csak érdekkerjesztők, mint a tudományos érdeket kielégítők. A régiségek iránt való érdeklődés azonban egymagában még korántsem *régészet* s a daciai archaeológiának hosszú ideig kellett várnia, míg első rendes feldolgozása napvilágot látott.

Dr. Neigebauer J. F. porosz titkos tanácsos s egykori konzulnak a dunai fejedelemségekben »Dacien. Aus den Ueberresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Topographisch zusammengestellt« (Brassó, 1881) cz. művét nem ok nélkül mondja Téglás Gábor Dacia első rendszeres monographiájának.⁶ Neigebauer 1847-ben járta

¹ Perseus felett commentárt írt.

² Ld. Ariosti olaszúl írt művének kéziratát a cs. és kir. érem- és régiségtár könyvtárában Bécsben.

³ Mesericus a gyulafejevári káptalan tagja s Kolozs archidiaconusa volt.

⁴ Ld. a »Corpus Inscriptionum Latinarum« III. kötetének Daciát illető pöt-kötetét (Berlin, 1891-ben), melyet társulatunk VII. Évkönyvében ismertettem.

⁵ Így a mit *Napoca* nevééről mond, s nemesak az a néhány lap, melyeket Szamosköziből idéz Torda régiségeiről; ld. a Benkő-féle kiadás II. kötetében.

⁶ Többi Daciára tartozó munkájának czímeit ld. Torma K. »Repertorium«-a (Budapest, 1880) 58—59. l.

be Közép-Daciát s írta meg idéztem művét. B. e. örökre felejthetlen szü-
leimet is felkereste Dédácson, Hunyadmegyében. Jól emlékezem a magas
termetű, karcsú, mozgékony s igen közlékeny tudósra, a kinek élénk elő-
adását nagy figyelemmel hallgattuk.

»Északi Daciában — írja róla Téglás Gábor — az egyesült Szamos
melléken az egyetlen *Tihórol* jegyezhetett fel biztos római emléket,
keleten s főleg nyugatnak alig is sejtették akkoriban a rómaiak tér-
foglalási határait, úgy hogy az akkori Dacia Hunyadmegyén kívül, a
Maros közép völgyén át, jóformán Kolozsvárig terjedt, s annak *Napoca*
nevét is Szamos-Újvárra magyarázgatták.«¹

Ez volt a daciai tartomány topographiai ismeretének képe Torma
Károlynak oly kiválóan sikeres kutatásai előtt, s Tormát úgy fogjuk kel-
lően méltányolni, ha az itt vázolt háttért nem hagyjuk tekinteten kívül.²

Lássuk már — Téglás Gábor nyomán — Torma Károlynak a daciai
archeologia terén korszakot alkotó munkásságának néhány főbb vonalát.
A »Meszes« gerincz *limes dacicus*-át, az annak védelmére szolgált ör-
vidéket Torma nyomozta ki, az alsó-ilosvai castrum mintaszerű felásatását
ő eszközölte, északi Dacia helyrajzával ő ismertette meg régész társait, a
rómaiak hadművelési alapvonalát több részben megállapította, *Napoca*,
Potaissa, *Salinae* (Székely-Földvár), *Micia* római telepítvényeit ő he-
lyezte el végleg hazarészünk térképén.³

¹ Az »Erdélyi Múzeum« 1897. évf. 541. lapján.

² Maga Torma »Repertorium«-ában a nagyérdemű gr. Kemény József és
köre levelezéseinek céljaira tartozó részét, mint Dacia ó-kori történetének, régi-
ség-, felirat- és éremtanának igen bő forrását emeli ki. Kemény Józsefnek Kurz
Antalhoz írt levelein kívül következő két dolgozatát tartom itt felemlítendőnek:
1. »Kritische Beurtheilung jener angeblich römisch-dacischen Münzen, deren Be-
schreibung und Abbildung im Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde
I. Band, I. Heft (Hermanstadt, 1843) der Publicität übergeben wurde,« megjelent
Kurz »Magazin für Geschichte stb.« cz. műve I. köt. 201—207. 1., és 2. »Ein
Schreiben des Grafen J. Kemény über die Alterthümer in Siebenbürgen,« a »Trans-
silvania« 1885. évf. 25. sz. »Beiblatt zum Siebenbürger Boten« cz. mellékletében.

Az erdélyi szász tudósok is kiváló munkásságot fejtettek ki a daciai régé-
szet terén s dolgozataiknak értékét a haladó kor sem kevésbítette; ezek közt a Torma
s Gross előtti időből Seivert Jánost, Ackner Mihály Jánost s még másokat a
daciai régészettel foglalkozók mindenha nagy elismeréssel fogják említeni. Vass
József piarista-régészünk kutatásai egyik s másik terén Ackner nyomdokain indult.

³ Vezzel római nevét Torma az egyik maros-németii feliratos kővön s még
másutt is előforduló *Micensis* adjectiv-alakból *Micum*-nak vélte megállapíthatónak,
pl. *Mediolanum-Mediolanensis* stb., nem tudva, hogy ugyancsak Maros-Németiben,
még pedig az ev. ref. templom kövezetébe beillesztve van egy más felírás, melyen
a *Micia* nevet dr. Studniczka Ferencznek sikerült kiolvasni.

Téglás Torma Károly ez érdemeit méltatva s összegezve, megkapón mondja, hogy »búvárlatai delelő pontján, dicsőségének, hírnevének szédületes magaslatán őt sújtotta legkeservesebben a végzet átka is, a midőn egész életének végezléjéül kitűzött *Monumenta Hungariae aevi Romani epigraphica*¹ czímmel tervezett és 1857-től egy negyedszázadon át gyűjtögetett felirattárával már nem gazdagíthatá irodalmunkat, sőt az Al-Dunától Daciába vezető úthálózatnak topographiáját és a *római sánczok* óriás problémáját is épen a teljesedés biztosra vett mozzanatában, reményteljes fáradozásainak befejezésekor egész váratlanul, összekuszálódottan kelle kiejtenie munkás kezéből.«²

Csicsó-keresztúri birtokán látogatta meg Tormát 1857-ben Mommsen, ki ekkor a berlini tud. Akadémia megbízásából a »Corpus Inscriptionum Latinarum« érdekében az újabb epigraphikai kincs felkutatására, s a már ismertek revisiója végett Erdélyt is beúta. E látogatás — írja Riedl Frigyes többször idézett necrologjában — nagy hatással volt Tormára: Mommsen további rendszeres kutatásokra buzdította. »Sok kutatni való van e téren — így szolt hozzá — és kevés a kutató. Önnek kedve és tehetsége is van az epigraphiához: nagy szolgálatot tehet a tudománynak.« Torma szolgáltatta Mommsennek később a daciai feliratok jó részét a feliratok nagy *Corpus*-a számára.

Azt írja még Riedl, hogy Mommsen egy évtizeddel később újból meglátogatta Tormát, de ez téves adat, mert Mommsen csak egyszer járt Erdélyben, u. m. 1857-ben s ugyanakkor Pesten is több napot töltött, a nemzeti múzeum felíratos köveit tanulmányozva. Én is felkerestem a nagy tudóst hazánk fővárosában való rövid időzése alatt, s e látogatás emléke elevenen él lelkemben. Azt mondta nekem Mommsen, hogy Erdélyben aránylag a legtöbb felíratos követ a maros-németii kertben látta, de hogy azokból, melyek ott 1848 előtt megvoltak, három hiányzik. A jó szerencse e hármat is újból napfényre hozta, még pedig éppen a Torma által nekem megjelölt helyeken, az egyik a Maros-parti üllőhely lépcsői közé rakva.

Mommsen a »Corpus Inscriptionum Latinarum« III. kötetének 159—160-ik lapján nagy elismeréssel szolt Tormáról, s ez emlékbészéd kétségen

¹ Erről a tervezett nagy munkájáról így ír id. Repertoriuma előszavának IX. lapján: »Évek hosszú során foglalkozván Dacia felíratánával s »*Monumenta Hungariae aevi Romani epigraphica*« czim alatt majdan közrebocsátandó nagyterjedelmű művem előkészítése közben, folytonos szükségem levén az ide tartozó forrásokra, felirat és régiségtaniakra, úgymint történetiekre, azokat magán használatul külön sorozatba vettem.«

² Téglás dolgozata id. h. 542. l.

kívül hiányos volna, ha Mommsen Tormára vonatkozó szavait nem idézném, melyek az eredeti latin szövegben,¹ s annak magyar fordításában imígy következnek:

»Csiesó-keresztúri Torma Károly már esztendőök óta nem csupán a lakóhelyéhez közel eső területeken tesz kutatásokat s a római castrumok ott létező számos maradványait vizsgálja igen részletesen s nagy szorgalommal, de a régészeti tanulmányok céljából évek során át évenként szakadatlanul megjárja az egész Daciát, a Seivert által kiadott gyűjteményt gyarapítva, pótkötetét előkészítve, mely minden bizonynyal bő és alapos munka fog lenni.² Nekem ez a férfiú úgy Erdélyben tett útamban, mint később a Daciát érdeklő kötet szerkesztésének egész ideje alatt folytonosan segítségemre volt s tudósításával, valamint Dacia felíratairól írt dolgozatainak megküldése által munkám kívánt sikeréhez nagyban hozzájárult. Dolgozatai részint a magyar akadémia, részint a kolozsvári múzeum-egylet közleményeiben jelentek meg. De nemcsak dolgozataival, hanem kiadatlan feliratok általa eszközölt másolatainak megküldésével is igyekezett munkámat előmozdítani s én, a ki az ilyenekben jártas és tapasztalt vagyok,

1 »Carolus Torma Csiesó-Keresztürensensis per hos annos non solum vicinos agros data opera pervestigavit ruderaque quae multa ibi sunt castrorum Romano primus diligenter exploravit, sed universam fere Daciam lapidum causa continuo peragrat, supplementum parans syllogae Seivertianae, quod sine dubio et amplum erit et accuratum. Ego vero ab hoc viro ut olim in itinere comiter exceptus ita deinde per totum operis cursum continuo adiutus sum cum submissis libellis, quos de Daciae inscriptionibus complures edidit in actis tam academiae Hungaricae quam musei Clausenburgensis (miért nem Claudiopolitani?), tum ineditis adhuc copiis liberaliter subministratis. Exempla, quae ipse excepit, proba et omni fide digna esse testor expertus. Unam doleo linguam actoris Hungaricam, qua impeditus ex viri peritissimi commentationibus iustum fructum capere non potui. Omnino vix dicendum est, quantum damnum secundariorum linguarum usus hisce nostris literis et attulerit iam et indies afferet; certe ne de commentariis dicam, ipse inscriptiones sic editae et editorum et nostro communi damno non minus latere solent, quam in terra sepultae. Exempli causa diploma Domitiani Enyediense post primam editionem Hungarice factam per annos octo et quadraginta iacuit neglectum neque innotuit ne tum quidem ex editione illa, sed ex aere ipso a Neugebauro denuo descripto. Sane patriae amorem etsi Germani homines non in suis solis civibus laudare soliti sunt et iure is sibi postulat cum reuerentiam tum etiam indulgentiam, tamen qui praec patriae caritate communem utilitatem insuper habent quaeque cum omnibus communicare et volunt et debent velle, ea expromunt tamquam in aede deserta foribus clausis contionantes, ii sibi imputabunt, quod extra litterarum commercium permanent et cum barbari non sint, tamen quodammodo pro barbaris habentur.«

² Seivert János archeologiai dolgozatai a múlt század három utolsó évtizedeiben részint Bécsben, részint Pozsonyban jelentek meg.

tanúbizonyosságot tehetek arról, hogy az általa eszközölt másolatok teljes hitelt érdemlők. Egyet sajnállok, s ez az, hogy Torma magyarul írt, a mi által megakadályoztattam abban, hogy a tudós férfiu értekezéseit kellőképpen hasznomra fordítsam. Alig elmondható, hogy a másodrendű nyelvek használata tudományágunknak mennyi kárt tett már eddig s teszen naponként; nem szólok csupán az értekezésekről, magyarázatokról, hanem magok az ilyen nyelvű dolgozatokban kiadott feliratok úgy a kiadók, mint a tudós világ kárára, kiadattatásuk után is nem kevésbbé lappanganak a föld alatt, mint annakelőtte, mikor a föld mélyében heverték. Így p. o. Domitian császárnak a nagy-enyedi főiskola múzeumában őrzött okmánya első magyar nyelven eszközölt kiadása után negyvennyolcz évig hevert felhasználatlanul s akkor sem ezen kiadás tette ismertté, hanem Neigebaurnak az eredetiről eszközölt kiadása.¹ A németek ugyan nemesak saját fajuk egyéneinél, de másoknál is díesérőleg emelik ki a hazaszeretetet s ez az érzés bizonynyal tiszteletet paranesol, sőt a kedvezésre és gyengén való bánásra is számot tarthat; mindazonáltal azok, a kik ennek miatta a közhasznot elmúlasztják, s azokat, a melyeket köztudomásra akar-nak hozni és kell is, hogy hozzanak, úgy adják elő, mint a puszta házban zárt ajtók mögött szóló, magoknak tulajdonítsák, ha az irodalmi közlekedés sorompóin kívül maradnak, s noha barbároknak nem mondhatók, mégis valamiképpen barbároknak tartatnak.«

Mommsen vádolása sem nem igazságos, sem nem méltányos, mert hiszen a nyelvész nem tud másodrendű nyelvekről, s a közművelődés történelme a nemzeti irodalmaknak igazságos bírója s elbírálója kell hogy legyen, s nem kedvezhet azok egyikének vagy másikának nyelvi különbségek szerint. A mit bármelyik nyelven jól megírtak, s a minek tartalma becsesel bír, közös kincse a művelt világnak, s ha olyan szakmunka, mely az illető ismeretágra új világot terjeszt, azon szaktudomány művelői tartoznak magoknak róla tudomást szerezni, s éppen az ilyen munkák azok, melyek az illető nemzeti irodalmaknak nagy és különös díszt szereznek, s a melyekről egyik nemzet sem fog lemondani a másik kedvéért, bármilyen virágzó s gazdag legyen az a másik. S minő, azonnal szembeszökő ellenmondásba esett Mommsen idéztem szavaival, midőn előbb maga elismeri, hogy Torma a M. Tud. Akadémia s Erdélyi Múzeum közleményeiben megjelent értekezéseinek nagy hasznát vette a »Corpus« III. kötetének szerkesztése közt; utóbb meg panaszkodik, hogy ez értekezések-

¹ Domitiannak katonai elbocsátó oklevele 1798-ban jött napfényre Kolozs-megyében, s innen a nagy-enyedi Bethlen-kollegiumba került, honnan 1849 jan. 8-ikán elrabolták. Az új collegium építéskor a II. tábla utolsó részletét megint megtalálták. (Benkő Ferencz nagy-enyedi tanár »Parnassusi időtöltés« cz. folyóirata 1800. évf. 93. lapján tette közzé, melyről Téglás Gábor ismertette az »Archaeol.-epigraph. Mittheilungen« 1892-iki évfolyamában.)

nek tartalmát kellőképpen hasznára nem fordíthatta! Herder véleményét a magyarokról immáron senki sem osztja, a ki az »Ideen zur Geschichte der Menschheit« cz. művében azt jósolta rólunk, hogy közel vagyunk a végenyészethez. Már Dugonics megmondta Csehynek, a ki neki Herder baljósátát felhozta, hogy »ne higgy neki stb.«¹ S csakugyan újabb s legújabb fejezetei fajunk történetének, Herder prophetiáját alaposan megczáfolták.

A »Corpus Inscriptionum Latinarum« III. kötetének 1891-ben megjelent pótkötetében szintén elismerik, hogy Torma Károly a daciai epigraphica terén mai nap is a legkiválóbb munkás.² A Bursian-féle *Jahresbericht* egyik helyén pedig az az óhajtás van kifejezve, hogy bárcsak minden országnak volna egy Torma Károlya.³ Szerencsénk, hogy bírtuk, hogy miénk volt!

»1858-ban kezdte Torma — mint Riedl írja — Mommsen ösztönzésére, a birtoka közelében levő alsó-ilosvai római tábornot (*castrum stativum*-ot) kiásatni, és nem nyugodott előbb, míg az egész nagy táborhely több évi munka után felszínre nem került. Ugyancsak ekkor fedezte föl Torma egy alsó-kosályi⁴ római tábor maradványait. Ez éveken át folyó nagy ásatás költségei csaknem felül múlták Torma vagyoni erejét.«

1862-ben Kolozsvár közelében *Kara* nevű helységbe rándult, hogy ott a római korszak maradványait kutassa.

»Karában — mint Riedlnél olvassuk — egykor szép park volt, benne a múlt század park-stilusának megfelelően remetelak és mesterséges rom is volt, melyeket a birtokosnéja, Kendeffy Elek grófné, (szül. Bethlen Krisztina grófnő, † 1783) a régi Sarmizegetusának, Dacia egykori fővárosának, romtöredékeivel díszített.⁵ A mesterséges kerti rom idővel már valóságos rommá vált, és kövei közt talált Torma egy feliratosat a 241. évből. E márványfeliratot vette Torma alapul a *Dacia felosztása a rómaiak alatt* (1863) cz. kis művéhez, melyben a kő révén iparkodik kimutatni, hogy Dacia valóban három részre oszlott és hogy a részek bizonyos egyesületi jogokban osztozkodtak, s közös *concilium*okat tartottak.«

¹ Az »Akadémiai Értesítő« 1898. évf. 492. lapján.

² De a szerkesztő hozzá teszi, hogy nem mindenkor »ea qua par fuit simplicitate usus est.« E pótkötetről írt ismertetésemben megjegyeztem azonban már, hogy nem tartom szükségesnek, hogy e vádat itt megczáfoljam, hiszen mindenki tudja, hogy éppen Torma Károly az, kit ilyennel legkevésbé lehet vádolni. (Ld. társulatunk VII. Évkönyve 39. lapján.)

³ Az »Egyetemes Philologiai Közlöny« 1898. évf. 176. l.

⁴ Alsó-Kosály kis község Szolnok-Dobokamegye décsi járásában.

⁵ Kendeffy Elek grófnénak férje után a hátszegi völgyben kiterjedt birtokai voltak, egész közel Várhelyhez, tehát részben ott, hol a régi Sarmizegetusa feküdt.

Torma idézett dolgozata az »Erdélyi Múzeum-Egylet« évkönyvei II. kötetében jelent meg, a mely évkönyvekben annyi jeles értekezése látott napvilágot, s mint különnyomat is közkézen forog. Ugyanezen évben egy más munkáját is közrebocsátotta »Tizenkét római felírat Daciából« cím alatt, mely szintén az idézett kötetben s egyidejűleg, mint különnyomat jelent meg. 1865-ben »Über einige Dacische Inschriften« cz. értekezését Bécsben adta ki, melyet aztán »Római felíratok Erdélyből« cz. munkája követett még ugyanazon évben (Pest, 1865). 1874-ben az »Archeologiai Értesítő« VIII. kötete »Adalék Sarmizegetusa és Aquincum felírataihoz« cz. dolgozatát hozta, melyet különnyomat alakjában is közzétett.

»1877-ben, mint Riedlnél olvassuk, meginog lába alatt őseinek talaja: elveszíti Csicsó-Keresztúrt és »testileg, lelkileg megtörve« (mint egy meghitt barátja írja) nővérehez Pestesre költözik,¹ hol két hónapig nagy beteges élet-halál közt feküdt.«

Ez a testvére a már említett Makray Lászlóné volt, ki férjével, gyermekeivel s testvérhúgával, Torma Zsófiával együttesen minden lehetőt megtett a beteg ápolására, szórakoztatására s búskomor kedélyhangulatának felderítésére.

Réthy Lajos kir. tan. tanfelügyelő kíséretében látogattam meg az akkor már a gyógyulás útján levő Torma Károlyt, Fel-Pestesben, s őt nagy örömközpontokra a »Corpus Inscriptionum Latinarum« III. kötetébe mélyedve találtuk; kedvencz tanulmányában, a római epigraphikában keresve s találva a teljes gyógyulást s az erőgyarapodást tanulmányai folytatásához s az élet újabb küzdelmeihez, mert azon a pályán, melyen jelesünk járt, nem a vert- és könnyű út vezet előre a nagy czélok felé, hanem a meredek s az akadályokkal teljes.

*

Az 1877-ik évben Torma Károly életének egyik jelentékeny szaka, u. m. a politikai működése, végleg bezáródott.

»Ekkor kezdődik — mint Riedl írja — életének második virágkorszaka, mely öt-hat évet, ernyedetlen, gyümölcsöző munka éveit foglalja magában, méltó párja az első korszaknak . . . «

Egy évig Kolozsvártt a Ferencz József-egyetemen a magyar közjogot adta elő. A következő évben, u. m. 1879-ben már Budapesten találjuk az archeologia tanszékén, mint Rómer Flóris utódját.²

¹ Fel-Pestes Hunyadmegyében.

² Az ötvenes években a pesti egyetemen Kiss Ferencz adta elő, mint helyettes tanár, a római régészetet latin nyelven s különös súlyt fektetett az érem-

A jeles Rómer Flóris a régészet minden ágát kiváló gonddal művelte ugyan, de kedvencz tudománya a középkori archeologia volt. Torma K. pedig leginkább epigraphus volt s előadásában is erre fektette a fősúlyt.

»A latin feliratok megfejtésében tökéletes önállóságra tett szert, mondja róla a budapesti philologiai társaság n. é. elnöke. Történt, hogy valamelyik feliratban ráismert a *legulus* szóra s annak segítségével sikerült is a szöveget helyesen megmagyaráznia. Mommsen meg volt lepetve s kérdezte Tormától, honnan ismeri azt a szót: Torma megmondta, hogy Páriz Pápaiban találta.«¹

Kolozsvártt Torma mégis nem archeológiát adott elő (mert ezt a tanszéket az ottani egyetem megalapításától kezdve mind haláláig Finály Henrik töltötte be), hanem a magyar közjogot, a melyet nemcsak könyvekből ismert, de a gyakorlatból is, mint a ki Pesten 1848-ban, az országgyűlésen követi irnok, utóbb főispán volt, s négy évi főispánsága után képviselő, majd a ház alelnöke lett s Deák Ferencz egyik meghittje. Az itt felsorolt hivatalok, atyja intelmei, s Deák kitüntető bizodalma megszereztek neki úgy az önkormányzat, mint a törvényhozás terén az elméleti tudás kiegészítéséül a kellő gyakorlatot, már pedig »a gyakorlás a legjobb mester,« tartja a példabeszéd.

Mint budapesti egyetemi tanár Torma újból, sőt talán életében először, egész idejét kedvencz tanulmányainak szentelhette, s hogy azt tehette, a mi életének czélja s legfőbb vágyódása volt, egész szervezetére üdítőleg hatott s a múlt kellemetlen emlékeit, legalább rövid időre, vele elfeledtette. Midőn 1881-ben az aldunai római útvonalakat tanulmányozva, Hunyadmegyébe is berándult testvérei látogatására, látogatásával engem is megörvendeztetett Maros-Németiben, még a napot is tudom, aug. 30-ikán. Ekkor oly frissen, megfiatalodottan nézett ki, hogy b. e. apám őt a kertben megpillantván, azt hitte róla, hogy az általa személyesen ismert belső-szolnokmegyei főispánnak fia, s csak nagy nehezen hitte el nekem, hogy

tanra. E sorok írója hálás érzéssel adózik emlékének s készséggel elismeri, hogy hallgatóiban az általa előadott tudomány iránt érdeket tudott ébresztetni, s csak azt sajnáltuk, hogy hetenként miért csak egyszer, csütörtök délután, ha jól emlékezem, 3 órától 5-ig volt alkalmunk előadásait hallgatni. Első külföldi útamat 1856-ban Kiss Ferencz tanárral tettem, s Aquincum akkor még gyér romjait is legelőször vele szemléltem meg.

¹ Páriz Pápai »*Dictionarium Latino-Hungaricum*«-ában *legulust* »szőlő- vagy gyümölcs-szedő«-nek fordítja; de ez a szó »aranyfövénygyűjtő«-t, »arany után kutató«-t is jelent s ilyen értelemben bizonyára az aranytermő Daciában gyakran előforduló szó volt. Cato »*De re rustica*« cz. művében »gyümölcs-szedő« értelemben használja. (Az »Egyetemes Philologiai Közlöny« 1898. évf. 177. 1.)

ez maga az egykori főispán. Tormát ez a félreismerés igen múltattatta s megjegyze, hogy ő magát is, mióta egyetemi tanár, sokkal frissebbnek és sokkal ifjabbnak érzi, mint évekkel ezelőtt, mikor főispán volt. Az évek nemcsak öregitenek, de fiatalítanak is, mikor a körülmények az illetőre nézt óhajtsaihoz mérten kedvezőbb fordulatot vesznek s egész kedélyvilága felderül.

Az 1880-ik év folytán Tormának két nagy műve látott napvilágot, u. m. 1. »A limes Dacicus felső része« a M. Tud. Akadémia történettudományi értekezési IX. köt. 2. számaként, és 2. »Repertorium Dacia régiség- és felíratani irodalmához.«¹ A következő évben megjelent »Az aquincumi amphitheatrum északi fele« cz. jelentése az ottani ásatásokról, szintén az Akadémia történettud. értekezési rendjén (a IX. köt. 5. sz.) nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatú táblával.

Az 1881—83. években Torma Károly az egész alvidéket, úgy szólván lépésről-lépésre bejárta s buzdításaival, tanításaival vidéki emberekből, tanítókból, tanárokból egy egész iskolát nevelt.

»Ez az iskola, mint Téglás Gábor megjegyzi, immár másfélvez-tized óta a temesvári és dévai történelmi és régészeti társulatot serény munkásságban tudja tartani s Fehértemplomban, Verseczen is figyelemreméltó múzeumokat létesített.« »Az a Torma Károly — írja folytatólag Téglás Gábor — a ki 1882-ben még az ország lelkesedése között az ó-budai ásatásokról beszámolt s felírat készletét a bécsi »Archeologisch-epigraphische Mittheilungen«-ben annyi lelkesedéssel, ügyszeretettel magyarázgatta s 1886-ban a Dacia történetére oly becses maros-keresztúri (Maros-Tordamegye) katonai elbocsátó levelet megfejtette:² egyszerre elnémultán, szó nélkül tudta még egy évtizedig nézni követőinek olykor bizony gyarló szárnypróbálgatásait.«

1883-ban adta ki Torma »Római cserépedénybéllyegek és karczolatok« cz. műve első közleményét az »Archaeologiai Értesítő« új folyama II. kötetében. Ugyanebben az évben a »Korrespondenzblatt« hasábjain ily című közleménye jelent meg: »Bemerkungen zu der Mittheilung über den Votivstein des jüngeren Axius Aelianus.«

A »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat«-ra nézt feledhetlen emlékű nap az 1884-ik év június 16-ika, a mely napon tartott közgyűlésén Torma Károly szabad előadásban értekezett a Trajan-oszlop egyes jeleneteinek topographiai elhelyezéséről, az illető hadjárat térképén. Az érintett vidékek pontos ismerete s mélyreható tanulmányok úgy a *pentin-*

¹ Repertorium ad literaturam Daciae archaeologicam et epigraphicam (Budapest, 1880).

² »A maros-keresztúri katonai elbocsátó levél« az »Archaeologiai Értesítő« 1886. évfolyamában.

geri táblát illetőleg, valamint a Trajan-oszlop faragványaira kiterjedőleg, nemkülönb a nagy császár daciai hadjárata fenmaradt mindennemű emlékeinek gondos tekintetbe vétele együttesen sem lett volna elég segéd-eszköz arra, hogy jelesünk nagyjelentőségű előadását megtarthassa, ha egyszermind a reconstruáló képzelet, a helyes hozzávetés, a dolgok megsejtése, kitalálása s világos ítélete nem lettek volna segélyére. Ezért kell már a gyermekben a képzelő tehetséget okszerűen kifejteni, s ha ezt nem tesszük, sőt ellenkezőleg a képzelettől az általa igényelt táplálékot megvonjuk, az emlékezetbe bevéselt adatok soha sem fognak összefüggő ismeretek alkotására szolgálni, hanem egymástól elkülönítve, szétszórta, az emlékezetnek csupán csak súlyterhét fogják gyarapítani. Az, a ki a tudomány terén járatlan útra lép, csak úgy fog igazán nagyot létre hozni, ha lelki tehetségeinek összhangzó munkája által támogatva indul meg az igazságok felkeresésére, másképpen nem.

Torma hozzám, Maros-Németibe a mondott év június 12-ikén érkezett szeretve tisztelt közös barátunk, Szilágyi Sándor társaságában s még az előadását megelőző éjjelt is nagy művén munkálkodva töltötte el. Feledhetlen emlékü napok ezek!

Torma közgyűlésünkön mondott nagyjelentőségű értekezése bevezetésében a fölött való örömeinek adott kifejezést, hogy a politikai izgalom napjaiban (folyván éppen ez időben az országos képviselői választások) egy komoly munkásságú társulat ily szép és népes gyűlést képes megtartani ily szép egyetértéssel.

E bevezető szavak után »áttért értekezése tulajdonképeni tárgyra, a Traján oszlopán előforduló alakok magyarázatára, illetőleg Dacia elfoglalásának történetére. Ennek könnyebb megérthetésére bemutatta a tudós tanár Daciának általa készített térképét, huszonöt évi munka és tanulmányozás eredményét. Vonzó, könnyen érthető, érdekes előadásában kifejti Traján haditervét, Dacia elfoglalásának rövid történetét, Traján útját; leírja a Rómában levő Traján-oszlopot, bemutatva a budapesti egyetem könyvtárából magával hozott képeket, a Traján oszlopnak egyes tábláit.«¹

Ha majd azoknak egyike sem lesz többé az élők közt, kik ezt az oly kiválólag vonzó előadást hallották, akkor is tanúskodni fognak társulatunk annalesei azon nagy hatásról, melyet Torma előadásával egykori hallgatóira tett. Addig hálásan mi őrizzük meg e napnak emlékét.

»Senkinek — írja Téglás Gábor — gróf Marsigli Lajos² óta

¹ Kun Róbert titkári jelentésében a Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat III. Évkönyve (Arad, 1886) 95—96. lapján.

² Marsilius Aloysius Ferdinandus.

éppen 200 esztendőn át a daciai csatlakozó utak hollétéről részlete-
sebb s pontosabb megfigyelései nem voltak Torma Károlynál. Gróf
Marsigli 1690 körül Karánsebesnél a valóságot jól megközelítve, je-
lölte meg az onnan 6 kilométerrel északabbra Zsuppához, a Bisztrának
a Temesbe torkollásához eső *Tibiscum* fekvését s ily módon a to-
vábbiakra is megadta a helyes irányítást, miután a múlt századdal
nálunk szintén ismertté vált *Tabula Peutingeriana* Daciába irányuló
útjainak egyesülését Tibiscumnál jelöli.«¹

»Marsigli után — jegyzi meg Téglás Gábor találóan — a múlt
század írói nemhogy tovább kutatták volna a Daciába vezető útvona-
lak irányát, sőt majdnem megtörtént, hogy maga *Tibiscum* holléte is
feledésbe jutott. Az egyetlen Grisellini Ferencz² járult még némileg
a daciai utak tisztázásához, a mennyiben helyes érzéke a Berzava
folyó nevében felismertette vele a Lederata tibiscumi út *Berzovia* nevű
állomását. Ormos Zsigmond szerencsésen megtalálta a Grisellini által
nyomozott Lederata-tibiscumi útvonal középső állomását *Berzoviat*
Zsidovin községben,³ a Berzava folyó mellett (Krassómegyében), mely-
nek határa csaknem egészen róna és termékeny.«⁴

Goos Károly, kinek a daciai régiségek körül szerzett nagy és elévül-
hetlen érdemeit a késő utókor is méltányolni fogja, Tomascsek Vilmos
azon nézetét elfogadva, mely szerint Krassó-Szörénymegye Ezeres hely-
névében *Ahibis* vagy *Azisis* római állomás neve hangtanilag megállapít-
ható volna, s különben is a két hely azonossága igen valószínűnek lát-

¹ Ld. Marsigli »Danubius Pannonico Mysicus« cz. művét (Amstelodami, 1726). *Zsupa* oláh falu, mint Fényes Elek »Magyarország geographiai szótára« cz. műve (Pest, 1851) illető helyén olvassuk, Karánsebeshez egy órányira fekszik; határában ugyancsak Fényes megjegyzése szerint, sok régi romot, pl. sánczokat, bástyákat és összeomlott falakat láthatni. A *peutingeri* táblát nálunk legelőbb Katancsich Mátyás ismertette († 1825-ben Budán) »*Orbis antiquus ex tabula itineraria, quae Theodosii imperatoris et Peutingeri audit, ad systema geographiae redactus, et commentario illustratus. Cum genuino indice geographico ad calcem*« (Pest, 1824—25. két rész, 12 térképpel) című művében.

² Művének czíme »Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats, in Briefen an Standespersonen und Gelehrte« (Bécs, 1780).

³ Ormos Zsigmond »Berzovia« cz. tanulmánya az »Archeologiai Közlemények« 1871-ik évf. 142—155. I. jelent meg.

⁴ Közel a faluhoz s a Berzava vizéhez — írja Fényes Elek — egy kies dombon négyszögű sáncz nyomait láthatni, mely alatt sok régi épületek maradványaira akadtak. Midőn a múlt században a kamarai administratio vizsgálatokat tétetett, egész római szobákra akadtak, melyeknek alsó padlózata kis kövecsdarabokkal s négyszögű égetett téglákkal volt kirakva. Pénzeket is leltek. (»Magyarország geographiai szótára« Pest, 1851.)

szik,¹ *Caput Bubali*-t Krassómegye *Valea bouluj* községében vélte megállapíthatónak, mely község Karánsebeshez háromnegyed órányira esik. Goos ilyen módon képzelte a Lederata-tibiscumi útvonal északi felét megfejthetőnek. Zsidovintól délre, Versecz közelében folynak össze a Morava forráserei, ide helyezte Goos a peutingeri tábla *Centum putei* állomását, a következő *Arcidava*-t pedig az 1863 óta ismertté lett két római felírat után Verseczre helyezte (Temesmegyében), Temesvártól délre 10 mértöldnyi távolságban.

Torma Károly — mint Téglás Gábornál olvassuk — még az 1877—78. esztendőben, a mikor az északi *limes dacicus*-t nyomozta s annak meszeshegyi szakaszától kezdve ismételten bejárta a római útvonalat *Napoca*-n, *Potaissa*-n át a Maros terére *Apulum*-ig s onnan tovább *Petra*-n (Arany) át s úgy aztán ismét a jobb parton *Sarmizegetusa*-ig, Dacia fővárosáig, a délnyugati *limes* kérdésével is behatóan kezdett foglalkozni. Majd 1881-ben b. e. Trefort miniszter segélyével a verseczi útirány felkeresésére indult s »az Alföld 85 m. rónájából hirtelen 407 m. magasra szökellő verseczi várhegy romjaiban római téglát találva, ő is, mint előtte Goos Károly, *Arcidava* fekvését Verseczczel azonosította Onnan délre menve Duplaj, Grebenacz és Oresacz vár háromszögében látta Dacia igazi kapuját, illetőleg az *Apus* folyó vidékét² (a mai Karas vize) s innen átkelt a Dunán s a Moesia-Dacia felíratait kutatta.«³ Ez évben Hunyadmegyében is járt s engem is látogatásával szerencsétetett, jó színben, jó kedvvel s az elért sikereknek örvendve.⁴

Ugyanez évben fejezte be az aquincumi amphotheatrum déli részének kiásatását.

»1883-ban — olvassuk folytatólag Téglás Gábornál — Torma még egyszer megtette a délmagyarországi utat Milleker Bódog fehértemplomi, ma verseczi tanítóval, julius 2-ikán dúzzadó jó kedvvel a Versecztől 36 kilométerrel keletebbre eső Váradjára rándúlva, s ott a *Kiliá*-hegy östörténelmi eszerépmaradványait gyűjtögetve a Karas balpartján, egyszerre maga előtt látta a Verseczhez feltételezett *Arcidava* castrum négyszögét, s kevéssel fennebb, a Karasba szakadó Cernovic mentén, a Versecznél hasztalanul keresett római utat is meg-

¹ Ld. »Miscellen zur alten Geographie«-jában, a »Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien« 1867. évfolyamában.

² *Apo* a Tabula Peutingeria-n *Apio* vagy *Apo* a ravennai geographusnál; összehasonlítva vele: *Apulum*, *Apula* nevét, szánszkritül *ap* »viz«-et jelent.

³ Téglás id. dolgozatában.

⁴ A bécsi »Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen«-ek 1882-iki évfolyamában tette közzé felírat gazdag szerzeményét.

mutatták az ottani parasztnak, s Nagy-Szurdukon át eljutott a következő *Centum putei castrum*hoz is, Krassómegyében. A római út tehát Zsidovinból (*Berzovia*) Versecz elkerülésével a verseczi szigethegytől keletre, a mai kevésbé járt mellékvölgyön vezetett s Torma Károlynak Goos Károlylyal egyező előbbi nézete alaptalannak bizonyult.¹ Zsidovintól északra azonban sehogy sem sikerült a római út kinyomozása s *Ezeresnél* Torma megállapította útja sikertelenségét² Az általa nyomozott római sánczok labirinthjából sem találva meg a kivezető fonalat, sőt Aradmegye keleti hegyes vidékein meg annyi új kérdőjelek gyanánt általa nem gyanított sánczvonatokra talált.³ Az a »bonus eventus,« mely Daciában a »*limes Dacicus*« bűvárlata közt hathatósan támogatta, elhagyta immár. Lelke vígaszát ekkor az ó-budai ásások mind szebb és szebb sikereiben, a *forum*, a *Mithraeum*, a *főútcza*, a *fürdő* kitakarásában kereste.«

1879-ben kezdődtek az aquincumi ásások, melyeknek kezdettől 1887-ig Torma volt vezetője. Midőn az ötvenes évek közepe körül, fejlethetlen tanárom Kiss Ferencz társaságában, először szemléltem meg Aquincum romjait,⁴ s midőn pár évvel később, magam vezettem oda Valentinelli Józsefet, a velencei »*Marciana*« nagyérdemű könyvtár-gazgatóját, bizony kevés volt, a mit látnunk lehetett, és annak, ki most megy oda, egy egész római város tárul fel szeme előtt! Hogy ez így van, azt legfőbbképpen Torma fáradhatlan munkásságának köszönhetjük.

»Ó-Buda északi határán — olvassuk Riedl Frigyes id. cikkében — a hol római vízvezetéki pillérek romjait látja az ember meredezni, a szentendrei országút mentén, a Krempl-malom közelében egyes leletek, valamint a talaj alakulta egyaránt arra vallottak, hogy ott római épületek vannak betemetve. 1879-ben kezdtek Torma vezetése alatt az úgynevezett Csigadombot kikutatni, mely az aquincumi amphitheatrum óriás méreteit fedte. Az ásások megindultakor Torma azt hitte, hogy a Csigadomb alatt valamely vízvezetéki építkezés vagy

¹ Vajjon csakugyan annak bizonyult-e?

² Az itt kihagyott szövegben azt írja Téglás, hogy Tormát az eredménytelenség nagyon lesújtotta, mert a *mit a dévai előadásában igazságnak tartott*, »részen legalább alaptalannak látszott.« Ebben Téglás téved, mert Torma dévai előadását egy évvel később, 1884-ben tartotta.

³ Az aradmegyei sánczonalakat Torma dr. Márki Sándor társaságában kutatta, s gyakran nyilvánult véleménykülönbség közöttök e *vallum*-ok egyike s másika felett, mert nem egy ilyen vallum-ot tulajdonított Torma rómainak, melyet Márki népvándorlásinak mondott. Valószínűleg e sánczvonatok részben csakugyan népvándorlásiak, s bizonyára vannak olyanok is, melyeket az elfoglalt hon védelmére őseink építettek. Ujabban Téglás Gábor vette tüzetes tanulmány alá e vitás eredetű sánczokat.

⁴ Kiss innen nézve kijelölte nekem az egykori *Contra-Aquincum* helyét a Duna balpartján, melyet a rómaiak Dacia elfoglalása után építettek.

templom romjai vannak eltemetve; a mint azonban a domb közepén, a katlanszerű mélyedésbe behatolt, és ott födéleserép töredéket és porondozott agyagréteget, de épületet nem talált, az a sejtése támadt, hogy vagy római színházzal vagy amphitheatrummal van dolga. A mint aztán Torma a Csigadomb oldalrészét még inkább kikezdte, látta, hogy sejtése helyes: tojásdad alakú, hatalmas római épület, az aquincumi amphitheatrum substructioni voltak előtte. Az ásatások tudományos eredményéről, melyek az egész világon feltűnést keltettek, Torma 1880-ban, decemberben, midőn az amphitheatrum északi fele már egészen ki volt ásva, kimerítő jelentést adott be a M. Tud. Akadémiának. 1882-ben, az amphitheatrum teljes kiásatása után, a volta-képeni római város kiásatását vezette a Csigadomb közelében, a Papföldön. Itt aztán előtűntek a régi római utcák, melyeknek köveiben meg-meglátszik (úgy, mint Pompejiben) a kerékvágás nyoma: előtűntek a nagy gőzfürdők, a séta-oszlopesarnokok, előtűnt a római játékok és testedzés színhelye: a palaestra, a padozatfűtővel (hypocaustummal) ellátott nagy lakóházak maradványai: egy rég elmúlt bámúlatos kultúra alkotása és színhelye.«¹

Az úgynevezett praehistorikus régészet, néprajz, archaeologia egymást egészítik ki, s ez ismeretágak adatai kölcsönösen egymást fejtik meg, mert a praehistorikus korszak tárgyai nem tűnnek el magával a korrallal együtt nyomtalanul, hanem ezeket a fejlettebb műtechnika is használja a későbbi időkben, a múltiakhoz hasonczélokra, s a régi eszközeihez szorosan ragaszkodó nép használatukat helylyel-közzel a jelenkorig örökítette meg és sokszor éppen a jelenkori népies használat magyarázza meg az archaeologiai leletet. A régész nem zárkozhatik el a jelen elől, nem mondhatja Horatiussal:

Odi profanum vulgus et arceo,²

hanem a jelen tanúságait is ismernie kell. Torma Károly azon, Keszthelyen

¹ »Valamint Torma — mondja Ponori Thewrewk Emil id. elnöki megnyitó beszédében — az aquincumi ásatásokkal, úgy Salamon Ferencz Budapest történetének megírásával volt megbízva. Minthogy a historikus az archaeologusra szorult, a két tudósból valóságos duumviratus lett s mint Castor és Pollux, úgy ragaszkodtak egymáshoz. Budapest római-kori topographiáját közösen állapították meg. Együtt járták be az egész területet, együtt vitatták meg a felmerült kérdéseket s együtt mulattak a sikeres fáradozás után. Csupa humor és tanúság volt olyankor a beszélgetésük, a minek nem egyszer voltam élvező tanúja. Csak egyben nem tudtak soha sem megegyezni. Valahányszor ahhoz a kérdéshez jutottak: merre ment délfelé a rómaiak országotja, mindannyiszor egymás ellen hevültek. Torma váltig azt vitatta, hogy a Dunaparton, a Gellérthegy alatt, Salamon pedig azt, hogy a Gellérthegy mögött. Egyik sem tágitott. Mindegyik stratégiai okokra hivatkozott; de győzni egyik sem győzött.«

² Carminum lib. III., carmen I.

mai nap is dívó, *bábalakú* vagy kettéosztott zsömlére emlékeztető hálókövek segítségével tudta megfejteni azokat a rokonalakú köveket, a melyek az aquincumi ásatásnál kerültek napfényre, s erről szólva, igen szépen és helyesen jegyzi meg az ősfoglalkozásokról szóló tudományág nagyérdemű kezdeményezője és mestere, Herman Ottó:

»Itt is szembeszökő módon nyilatkozik meg az ősfoglalkozások kutatásának nagy fontossága, mely ebben az esetben a jelenből bevilágít a történetelőtti kor homályába; de bevilágít egy elhanyaglott, nagy történettel bíró népnek, a rómainak halászatába is; a mint azt e nép egykoron Aquincum táján az ős Danubiuson üzte.«¹

Emlékbeszédünk ünnepeltjének az epigraphika terén kifejtett munkásságáról — mint fentebb láttuk — fényesen tanúskodnak a »Corpus Inscriptionum Latinarum«, az »Ephemeris epigraphica«, az »Archaeologisch-Epigraphische Mittheilungen«, az »Erdélyi Múzeum-Egylet« és a »Magyar Tud. Akadémia« kiadványai. Három legfőbb munkája: 1. »A Limes Dacicus«, 2. »Repertorium Dacia régiség- és felíratani irodalmához«, 3. az aquincumi ásatásokról tett jelentése. Ezekhez méltóképpen sorakozik több más archaeologiai s epigraphikai dolgozata.

Torma Károly 1. »Neue Inschriften aus Dacien« cz. dolgozata² egyike a daciai felírti kincs gazdag aranybányáinak. Az ebben közzétett felíratok Alsó-Ilosva—Csicsó-Keresztúrral kezdődnek. Ezeknek a felíratoknak megtalálása az 1877—79-ik esztendőkre esik, a mely idő alatt Torma három kutató utat tett az említett helyeken. Ebben a gyűjteményben csak egy van, melyet nem maga Torma talált s írt le, úgy mint a kolozsvári 24-ik számú, melyet Finály után közölt; a többi részben Tordán, részben Gyula-Fehérvárt, részben Veczelen találta, még pedig tizennégyet Tordán, hatot Gyula-Fehérvárt s tizet Veczelen, a melyekkel végzi e gyűjtemény-sorozat. Aztán mintegy függelékben a téglafelíratokat ismerteti, kezdve Mojgradon; majd az edény- és lámpafelíratokból közöl néhányat.

2. »Adalékok Dacia föld- és helyírátaához« czimű dolgozatát³ pár szóval vezeti be szerző, melyekben elmondja, hogy *Porolissum* (Mojgrád), *Aquae* (Nagy-Kalán) s *Resculum* helyfekvését ő mutatta be leg-

¹ Herman: Az ősfoglalkozások. Halászat és Pásztorélet (Budapest, 1898) 20. lapján.

² Megjelent az »Archeologisch-epigraphische Mittheilungen« III. köt. II. füzetében (Bécs, 1879) s különnyomatban is.

³ Különnyomat I—III. az »Archaeologiai Értesítő« XIV. köt. 3-ik füzetéből (Budapest, 1880).

először. Ugyan e bevezető szavaiban megjegyzi, hogy a római *imperium* provinciális életét Algir után Erdély tünteti fel legjobban. 1877-ben *Petris* »castrum stativum«-ának elhelyezése az aranyi hegy alá (a Maros jobb partján) szintén sikerült neki, holott Mommsen nem tudta a térképen elhelyezni. *Micum*-ot, helyesen *Miciát* is, mint fentebb látók, Torma helyezte el Veczelre, melyet azelőtt *Statio pontis Augusti*-nak tartottak, pedig ez a hely a peutingeri táblán Sarmizegetusa s Tibiscum közt fekszik. Micia »statio vectigalis« volt. Ugyane dolgozatában szerző a Zalatna táján létezett római bányászhelységekről is értekezik Lukács Béla két értekezése nyomán.

3. »Revidirte und neue Inschriften zu Corpus Inscriptionum Latinarum« III. cz. könyvében¹ négyféle anyag van, u. m.: 1. a *Corpus* már megjelent s Torma által revideált, 2. kéziratokban fenmaradt, 3. hibás másolatok után közzétett s Torma által újból elolvasott s kijavított feliratok, 4. idegen feliratok töredékei. Kezdi Alsó-Ilosvánál, következik Tihó, úgy aztán *Mojgrad* (Porolissum). A kéziratban fenmaradtak többnyire gróf Kemény József kézírataiból valók; vannak Aranka György által Náláczon másoltak is, 1803-ban tett hunyadmegyei újtjáról. Dolgozata végén szerző megjegyzi, hogy *Resculum* nem Zutor-ra, mint előbb hitte, hanem a szintén Kolozsmegyében fekvő Sebesváraljára teendő.

4. »Inschriften aus Dacia, Moesia superior und Pannonia inferior« című gyűjteményében² közli Torma az 1880—82. években tett kutatásai eredményeit. Kezdi Gyulafehérvárral, majd Zalatna következik s úgy aztán Várhely, hol a feliratok legnagyobb számát a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« által eszközölt ásatások szolgáltatták.³

És itt aztán felszámítja, s leírja a részint a lugosi g. e. egyház püspökének (Mihályi Victor jelenleg balázsfalvi érsek) birtokába került s részint a dévai múzeumba jött várhelyi feliratokat s azok tartalmait közli.

¹ Bécs, 1881, különnyomat az »Archaeol. epigr. Mittheilungen« IV. köt. I. és II. füzetéből.

² Különnyomat (Bécs, 1882) az »Archaeol. epigr. Mitth.« VI. köt. II. f.-ből.

³ Társulatunk munkásságát Torma a következőkben méltányolja: »... der seit seinem Entstehen nicht nur die historischen, archaeologischen und epigraphischen Denkmäler des Comitatus sorgsam aufsuchen und sammeln, sondern auch Ausgrabungen in Várhely veranstalten lässt, demzufolge sein in Déva jüngst gegründetes Museum als ein an wertvollen epigraphischen, besonders aber durch die im Mithrastempel Sarmizegetusa's jüngst ausgegrabenen Mithras-Monumente vorzüglich reiches Institut gelten kann. Namentlich letztere kommen in solcher Fülle meines Wissens nirgends vor.«

Ezek után elmondja Torma, hogy társulatunk hogy és mint jutott a birtokában levő *Mithracum*-okhoz, u. m. részben vétel által (1881-ben), részben saját maga eszközölte ásatásai folytán (1882-ben). Torma szóban forgó dolgozatában egy hozzá intézett levelemet is közli fordításban, melyben a *Mithra Nabarzes* nevet igyekeztem megmagyarázni. Még két Mithra-felírásról szól, melyek szintén a lugosi püspök birtokában vannak. Aztán dévai múzeumunknak azon nagybecsű felíratáról tesz említést, melyet Várhelyen, az egykori Sarmizegetusában állomásozott syrek templomából ásatunk ki, s mely a syr nemzeti isteneknek: *Diis Patriis* van ajánlva, s ezek sémi neveire vonatkozólag közli dr. Goldziher Ignác becses magyarázatát.¹

Torma még más várhelyi felíratokról is szól, melyek részint Lugoson, részint a dévai múzeumban őriztetnek. Végül a várhelyi amphitheatrum *sedile*-iről tesz említést, melyek közül az egyiket Szendelakon, a másikat Zámon (Hunyadmegyében) látta. Várhelylyel végezve, áttér Veczelre s ott a többi közt megemlít egy olyan felíratot, melyet Mommсен a marosnémetii kertben nem látott (C. I. L. III. n. 1353), s melyet a kert egy zugában 1881-ben én találtam meg újból, még pedig a Torma által nekem megjelölt helyen. Ezután a Tibiscum-nál (Zsuppa) talált felíratok következnek. Itt folyik össze a Temes a Bisztrával. Majd három Karánsebesnél talált felírásról szól, melyek közül az egyik (a temesvári múzeumban) *bilinquis*, u. m. latin és palmyrai.

Ezek után szerző a statinai, mehádiai, szerb-pozsezszenai (Báziás alatt a Dunaparton levő) felíratokat tárgyalja, majd áttér *Moesia superior* római s yiminaciumi felírataira a Duna jobbpartján, melyek Brankovics György szerb despotának 1432-ben épült várába vannak befalazva. *Pannonia inferior*-ból a titeli, szabadkai, aracsi, pilis-szántói felíratokat közli. Majd téglafelíratok s néhány *graffito*, végül zalatnai, várhelyi, veczeli, orsovai lámpabélyegek közöltetnek *Cresce [us]*, *Faor*, *Fortis* stb. híres lámpagyárosok neveivel.

5. »A Limes Dacicus felső része.« A daciai felíratok egyik legfontosabbika az, melyet 1858-ban Kapjonban őriztek (Szolnok-Dobokamegyében), s a melyből ó-kori földíratunk körüli hézagos tudásunkat nagy mértékben gyarapíthatjuk. Ez az alsó-kosályi castrum területéről eredő *ara votiva* felírata.

¹ Ez emlékbeszéd szerzője szintén foglalkozott az illető syr istennevekkel s néhány nagyjelentőségű pontban a Nöldeke s Goldziher adta magyarázattal meg-egyező eredményre jutottam.

»Az alsó-kosályi felíratos kő — írja Torma Károly — valamennyi rokontartalmú emlékkőnél fontosabb. Nem kevesebbről szól ugyanis, mint Dácia határtöltéséről (*vallum*áról) s annak előtartományáról, vidékéről (*regió*járól), a melyről éppen semmi adat sem jutott reánk. Nemhogy Dácia *regio transvallum*-áról, de még *vallum*-áról is mélyen hallgatnak mind a római történetírók, mind pedig a felíratos emlékek.«

Ezt a felíratot Torma legelőször »Rómaiak nyoma Erdély északi részében« cz. tanulmányában tette közzé.¹ Mommsen a felírat illető helyét így olvasta:

a cens(ibus) subsi(gnavit) Samum cum reg(ione) [tr]ans val[lum]

Torma így véli az id. szavakat helyesen kiegészítendőeknek:

a(ntiquis) cens(ibus) subsig(navit) Samum cum reg(ione) [tr]ans vall[um]

s a felírást úgy értelmezi, hogy Valerius Valentinus Napoca aedilise a Szamos vidéket a vallumon túli *regió*val, azaz elővidék vagy tartományal a korábbi census alá fogta vagyis újból az adórajstromokba vezette. A mikor Torma Mommsennek e felírat másolatát először küldte meg s majd kefelevonatát, Mommsen így írt neki: »a vallum s elővidéke önnek sok dolgot fog okozni;« azonban a *bonus eventus* az illető vallumot is megtaláltatta Tormával s ez a kis-sebes—tíhói vallum. Tehát *Zilah* a *regio trans. vallum*-ra esik; ezen belül, tehát a Meszesen innen van az *ager Porolissensis*, azon belül az *ager Napocensis* s ettől délre az *ager Potaissensis*.

Torma a *bonus eventus*-on felbúzdúlva s az Erdélyi Múzeum segítségével az 1879-ik év nyarán a *limes Dacicus* kis-sebes—tíhói részletét s környékét újra bejárván, fáradságos munkát végzett, *sudavi et alsí*, mint maga mondja, s így érte el azon nagy eredményeket, melyekről a »Limes Dacicus felső része« cz. művében beszámol. Ezután következett volna a »Limes Dacicus alsó része,« melyben az egész limes Dacicus-t, a *vallum* építésének korát, a valószínű okokat, melyek a provinciának határtöltéssel való megerősítését szükségessé tették, tárgyalta volna, s a vallumnak más barbár és nem barbár, hazai és nem hazai határtöltésekkel való összehasonlítását óhajtotta volna eszközölni. De e munka fájdalom, nem jött létre. *Non omnia possumus omnes*.

6. »Repertorium Dacia régiség- és felíratani irodalmához.«² Az előszó két nyelven van írva, latinul s magyarul, s ebben a szerző említi,

¹ Az »Erdélyi múzeum-egylet« évkönyvei I. köt. (1859—1861) 37—38. l.

² Megjelent (Budapest, 1880-ban) a M. Tud. Akadémia archaeologiai bizottsága kiadásában.

hogy célja egy nagy terjedelmű *Monumenta Hungariae aevi Romani epigraphica* cz. művet kiadni, s az ehhez szükséges irodalom előkészítése iratta meg vele a repertoriumot. A régi felírttani művek Daciára vonatkozó adatainak pontos összeállítása hosszantartó és fáradságos munkát szerzett neki, mint maga írja, a mennyiben szerzőik nem gondolkodtak arról, hogy a keresés úgy is vesződséges munkáján *index geographicus*-sal könnyítsenek. Csakis néhány régibb felírttani műben, mint Maffeiében, vannak a Daciára vonatkozók külön csoportban feltüntetve. Különösen nehéz munkát adott a felírttani testesebb művek, például Gruterus, Lazius, Reinesius, Muratori, Orelli stb. dadicumainak minél pontosabb összeállítása. Végezetül szerző megjegyzi, hogy 1879 novemberében bezárt repertoriuma hat részében közölve van összesen 1288 szám, a melyek alatt 742 szerzőtől 404 önállóan megjelent mű és 865 oly értekezés, cikk, közlemény van felsorolva, mely akadémiák, társulatok kiadványaiban, folyóiratokban, hírlapokban stb. jelent meg, összesen tehát 1269 nyomtatvány, a külön- és utánnomatokat oda nem számítva; 61 szerzőnek pedig több mint ötszáz darabra tehető kézirati művéről, leveléről, jegyzetéről és rajzáról tétetik említés.

*

Torma Károly *történelmi* dolgozatai a következők:

1. »Adatok Erdély történelméhez.« Megjelent a »Kolozsvári Közlöny« *Erdélyi Múzeum* cz. melléklete 1856-ik évi május 29-iki számában. Szerző bevezető szavaiban a többi közt ezeket írja:

»Gróf Mikó Imre ő excellentiája volt sok évek folytán első, ki nagybecsű »Erdélyi történelmi adatok« czimű, eléggé nem méltányolható munkájával egy nagyon is súlyosan érzett hiányt pótolva, oly nemeslelkűen, s annyi anyagi áldozattal lépett elő. Honunk s a tudomány hálaája kövesse oly dicsően választott útján. Magas irányát követni kell mindnyájunknak! Erélyéhez mérten mindenki, s maholnap az anyag Erdély történelméhez meghordva leend. Egy-egy eddig rejtve tartott családi levéltár poros okmányai között kutatva: oly fontos történelmi adatra bukkanhatunk, melylyel a történelem mindez ideig nélkülözhetett. Adja az ég, hogy azon akadályok, melyekkel egy önálló alapos történelmi mű írója buzgalmában akadályozva eddig találkozhatt: seperatismus, családi féltékenység, indolentia stb. mindörökre mellőzve lehessenek. Pattanjon fel tehát a zár oly sok városi, családi levéltárról, s legyenek azoknak kinesei közhazánk történelmének használható tulajdonai. E nézetet tüzve ezélül, tisztelettel felkérem ez igen tisztelt lap szerkesztőségét, méltóztassék »Adatok Erdély történelméhez« czimmal megjelölendő cikkeimnek, becses hasábjain,

helyet jelölni ki. Leszek bátor, becses engedelmével, történeti tárczám-ból koronként némely érdekesebb okmányokat közölni.«

Ez első cikkben a Baresai Ákos s II. Rákóczy György közti ellenségeskedésről van szó, s egy török okmány közöltetik fordításban, melyben Baresai Ákos neve *Parakori Laos*-sá ferdítettet el.

2. »Adatok Erdély történelméhez II.« Megjelent az említett melléklet ugyanazon évi jun. 5-iki számában.

3. Tormának ugyanezen czímen III-ik közleménye ugyanazon folyóirat jun. 19-iki számában jelent meg.

4. Az »Adatok« IV. folytatása ugyanott, az aug. 7-iki számban; e cikkében szerző II. Rákóczy György fejedelemnek Kún Katinkához (Nápolyi György özvegyéhez) intézett fenyegető levelét közli.

5. »Zs. Mikó János naplójegyzetei« (Kolozsvár, 1863).

6. »Kornis György emlékezete 1587—1593« (Kolozsvár, 1865).

7. »Okleveleszeti naptár« (Calendarium diplomaticum). A középkori, főleg hazai oklevelekben előforduló keltek meghatározására átdolgozta és összeállította Torma József. A szerző halála után kiadta (Kolozsvár 1879).

8. »Retegi György emlékiratai.« (1718—1767.) Az Abafi-féle »Hazánk« 1884—85. évfolyamában.

9. »Egy XVII. századi gúnyírat.« Ugyanott az 1885-iki, IV. köt. 552/5. lapján.

10. »Gróf Gyulai Ferencz tábornok emlékiratai.« (1714—1787.) Hat közlemény, ugyanott az 1886-iki, VI. és X. kötetben.

11. »Szaniszló Zsigmond naplója« (1682—1711.) Megjelent a »Történelmi Tár« 1889—1891. évfolyamában.

12. »Adalék gróf Lázár Miklós »Erdély főispánjai« (1540—1711) című közleményéhez«, a »Századok« 1889-ik évfolyama 311—324. lapján. Ez adalékokban szerző 1. Tordamegye főispánjait 1605—1727-ig, 2. Belső-Szolnokmegye főispánjait 1540—1888-ig számlálja fel. A »Századok«-ban ezenkívül könyvismertetései és történeti apróságai jelentek meg.

Így pl. a következők: Buda-Pest története, írta Salamon Ferencz. Könyvismertetés. Az 1880. évf. 418, 500. ll. — Adalék az esztergomi aranybulla-másolat provenientájához. 1885. 349. — Cserey Mihály írásai. 1885. 352. — Adversáriák Bethlen János historiájához. 1885. 423. — Két nevezetes okirat-gyűjtemény nyomai. 1887. 348. — Történeti apróságok. 1888. évf. 1. Czegei Wass János feljegyzései. (349. l.) 2. Zsögödi Mikó János és léczfalvi Gyárfás István, József és Elek feljegyzéseiből. (355. l.) 3. Régi könyvek tábláira írt feljegyzésekből. — Balassa Bálint ismeretlen költeményei. 1889. 638. — Dósa György és forradalma. Irta Márki Sándor. Könyvismertetés. 1883. 883.

Hasonlóképp a »Történelmi Tár«-ban is vannak apróbb közlései, mint pl. az alábbiak:

XVI-ik századi összeírások. (1573—1599) az 1879. évf. 558. l. —

Bánffy Dénes tragoediája történetéhez. (1671—1675) 1881. 727. l. — Okiratok Erdély történetéhez a XVII. század elején (1596—1717) 3 közlemény az 1885. évf.-ban. — Kijegyzések három erdélyi családi levéltár lajstromaiból. Két közlemény az 1887. évfolyamban. — Egy érdekes végrendelet a XVIII. századból (1740), az 1891. évf.-ban. — Gróf Kornis Zsigmond erdélyi kormányzó végrendelete 1731-ből, az 1892. évfolyamban.

Történeti előadása vonzó, érdekfeszítő, módszere szigorúan kritikai; nyelvezete fősgyökeres magyar.

*

Torma Károly 1867 márczius 31-ikén neveztetett ki Belső-Szolnokvármegye főispánjává,¹ a mely díszes hivatalát öt éven át folytatta úgy a kormány, mint a megye teljes megalégedésére, pedig a ki székében előtte ült, nem kisebb ember volt, mint Veér Farkas! 1872-ben jun. 26-ikán e megye alsó kerületében országgyűlési képviselővé választván, állásától ez év szept. 4-ikén mentetett föl. 1867 július 15-ikén tartott székfoglaló beszédében a következő szavakkal körvonalozta működésének irányelveit:

»Mi tudjuk, hogy a megyei rendszer nem mint politikai testület volt a múltban annyira hatásteljes, hanem inkább azon befolyás és erő által, a melylyel a közvéleményt vezérelte. A gyökerökben megváltozott közviszonyainknál fogva, tehát arra kell ma is törekednünk, hogy a közvélemény a párt és nemzetiségi különbségektől eltekintve, azokon felülemelkedve, a haza és így megyénk üdvére munkáljon és vezettessék.«

Belső-Szolnokvármegye törvényhatósága hálásan ismerte el Torma Károly érdemeit, hogy ez irányelvét sikerült megvalósítani. Torma úgy tartotta, hogy a főispánnak nemcsak joga, de kötelessége is arra törekedni, hogy a megye vezetésének minden mozzanatában, saját egyénisége életén úgy domborodjék ki, hogy a vele és ellene munkáló törekvések, érdekek mindig a tiszta önzetlen szándék és főakarat által vezetessenek és korlátoztassanak. Állását nemcsak dignitásnak, hanem hivatalnak is tekintette, ennél fogva lankadatlan munkássága által kezdeményezte, nagyrésztben meg is valósította, mindazon hatósági és kormányzati teendőket, melyek vármegyéje közigazgatásának modern jellegét megadták és biztosították. Teljes joggal mondhatta el 1872 szept. 7-ikén a megyéhez intézett búcsúlevelében: »hogy a megye közönségének bizalma egész tisztipályája alatt, soha egy pillanatra se fordult el tőle.« Sőt joggal tehetette

¹ A régi Dobokamegyének utolsó főispánja báró Bánffy Dániel volt, a régi Belső-Szolnokmegyének pedig gróf Bethlen Sándor.

volna hozzá, hogy saját munkáján tiszta és pezsgő önkormányzati élet támadt. Mint képviselőt a képviselőház ismételve alelnökének választotta; tisztelte, szerette őt, mint kiváló férfiút s mint ritka kedvességű gentleman minden párt.

Ennyi érdem nem maradhatott jutalom nélkül, noha elég sokszor látjuk, hogy érdem és elismerés nem ugyanazon egy évszak virágai, s az elismerés nem egyszer utóvirágzás, sőt elég gyakran az érdemesek sirhantjain virúl fel. Az, ki életével s élete munkáival magának érdemeket szerzett, ha azok nem is jutalmaztattak, elmondhatja magáról: *virtute me involvo*, s ha ezt mondhatja, megnyerte legnagyobb jutalmát.¹

Rómában a tisztelet templomával össze volt kötve az erény temploma. Csak az erény templomán át juthatott az ember a tisztelet templomába.² Az érdem és a dicséret nem mindig egy úton járnak; jó szerencse, a mikor összetalálkoznak! De, mint Seneca mondja, »jó dolog ugyan dicsér-

¹ Itt következnek Torma Károly főbb kiüntetései: 1. 1859 ápr. 9-ikén választotta levelező tagjává a bécsi »Central-Commission stb.« 2. 1860 jan. 26-ikán a nagy-szebeni »Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften.« 3. 1861 ápr. 22-ikén az »Erdélyi Múzeum-Egylet« igazgató-tagja lett. 4. Ugyanezen év decz. 20-ikán a M. Tud. Akadémia lev. tagjának választotta. 5. 1864 ápr. 21-én a római »Istituto di Corrispondenza archaeologica« tisztelte meg lev. tagságával. 6. 1867 márcz. 31-ikén Ő cs. és kir. Felsege Belső-Szolnokmegye főispánjává nevezte ki. 7. 1868 jul. 16-án tartott közgyűlésén a belső-szolnokmegyei honvédegyelet tiszt. elnökei sorába igtatja. 8. 1872 jun. 26-ikán megyéjének alsó kerületében orsz. képviselőnek választott. 9. Kevéssel azután a képviselőház alelnökévé választja. 10. 1872 aug. 29-én az »Erdélyi Múzeum-Egylet« alelnökévé választja. 11. 1877 jan. 3-ikán Ő Felsege Trefort minister ajánlatára a kolozsvári »Ferencz József-egyetem« magyar közjogi, közigazgatási és pénzügyi jogi tanszékére ny. r. tanárává nevezte ki. 12. A bölcsészet tiszt. tudora lett. 13. 1878 december 12-ikén Ő Felsege a budapesti egyetemen az archaeologia s numismatika ny. r. tanárává nevezte ki. 14. 1881 május 19-ikén a M. Tud. Akadémia rendes tagjává választotta. 15. 1882 márcz. 22-én a »Tiszafüredvidéki régészeti társulat« tiszt. tagjává választja. 16. 1882 ápr. 9-én a bukaresti »Academia Romana« választja tiszt. tagjává. 17. 1884 jun. 16-ikán tartotta meg társulatunk közgyűlésén székfoglalóját, mely őt még 1881 május 29-ikén tartott közgyűlésén választotta meg tiszt. tagjának. 18. A »Délmagyarországi tört. és régészeti múzeum-társulat« 1885 jun. 2-ikén tartott közgyűlésén tiszt. tagjává választja. 19. 1885 decz. 27-ikén tartott XI. közgyűlésén a »Budapesti Philologiai Társaság« egyhangúlag tiszteleti tagjának választotta. 20. 1886-ban »Budapest törvényhatóságának bizottsága« s »A főváros országos kiállítási bizottmánya« a kiállítás rendezésénél szerzett érdemeiért köszönetet mond. 21. 1887 decz. 27-én tartott közgyűlésén »Az országos régészeti és ember-tani társaság« igazgató-választmányi tagjai sorába választja.

² *Ardua per praeceps gloria vadit iter*, mint Ovidnál olvassuk (Trist. 4.),

tetni, *de jobb a dicséretre érdemesnek lenni.*» Torma Károly ezt a dicséretet méltán megérdemelte mindazoktól, kik élete küzdelmeit, elvégzett munkáit s ezek sikereit ismerték s méltányolni tudták.

*

Ünnepeltünk, Torma Károly nyugdíjba lépven, tovább nem maradt hazánk fővárosában, sőt még hazánkban sem. Neki nyugalom kellett, legalább egyelőre, több évre talán. Egészsége megrendült, munkaereje többé nem a régi, keserves csalódások s nehéz gondok nyugtalanították. A gyors eltávozásban vélte nyomott állapotának egyedüli orvosságát megtalálhatni. Hova menjen, merre fordítsa lépteit? Mint szenvedélyes régész, a ki különösen a római régészettel foglalkozott kora ifjúságától fogva s annyi jeles eredményt ért el e téren, leginkább Italiába vágyódott, Rómába s Róma vidékébe. Nem az itáliai kék ég s enyhe levegő, de a római birodalom nagy emlékei vonzották oda.

Rómába érkezve, az »Istituto di Corrispondenza archaeologica« palotájába szállhatott volna, mint e tudományos intézet régi tagja, de mert egyéni szabadságát bármi tekintetben is nem akarta megkorlátoztatni, inkább lemondott állása előnyéről s a »Minerva«-hoz címzett vendéglőbe szállott. A régi Róma oly hatalmasan vonzotta, hogy alig érkezett meg falai közé, már is hozzáfogott a régi város togographikus tanulmányához, s ő, a kinek nyugalomra lett volna szüksége, újabb fáradtságos munkába merült.

»Két ezél lebegett előtte — mondja Riedl Frigyes. Első: megismerni szemről-szemre a római műveltség központját; második: anyagot gyűjteni egy nagy munkához, mely az ó-kori Daciát, főleg a feliratok és ásatások alapján festette volna. De azért nem akart Rómában állandóan letelepedni. »Még Pompejít, Siciliát, Veronát és Aostát kell *Corpus*-om befejezése végett látnom,« írja 1890 májusban.«

A Corpussal »*Mōnumenta Hungariae aevi Romani epigraphica*« című nagy művére céloz, melyhez oly régóta gyűjti az anyagot.

»Bár csak előbb jöttem volna ide — így szólt egyszer Riedlhez — tán egészen másképp fordult volna életem.«

Tormának Rómában a classicus műarchaeologia terén beható tanulmányokat kellett tenni, mert hiszen, mint Riedl jól megjegyji, Róma a régi művészetnek folyton gyarapodó, kifogyhatlan óriási múzeuma. A fokozott munkakedvet majd csüggedés váltja fel benne, a honvágy meg-meg újul lelkében, ereje is kezd fogyatkozni s többé nem a régi.

»Ó Istenem — írja egy évvel később egy meghitt barátjának — mért hogy nem érdemlem a boldogságot, pedig senki ellen sem véttem! Látom a Pincio pálmáit, magnoliáit, cyprusait, arranciait, hal-

lom susogásukat, bennök a fülemile csattogását, és mégis szerencsétlen vagyok, kedélyem oda van.»

1892-ben nyáron a Rómától 60 kilométernyire eső Porto d'Anzió-ba ment; a hely megtetszett neki s elhatározta, hogy ott marad.

Vannak elég gyakran olyan szerencsés életfolyamok, melyekben a váratlanul bekövetkező végpont a munkásságnak éppen legszélesebb körére esik s azt metszi szét, de mégis a legtöbbször az élet s munkája körei párhuzamosan tágulnak az ifjúkor s a munkabíró évek alatt s szűkülnek a lét alkonyán, az öregkorban. Torma élete ez utóbbi életfolyamok egyike volt. Munkaköre nagyban szűkült, midőn önkéntes száműzetésében Rómába tette át lakását, pedig ekkor kedvelt tanulmánya terén oly széles láthatár nyílt meg előtte, minőt eddig még nem élvezett soha, s midőn az »örök város«-ból Anzióba költözött, munkaköre még szűkebb lett, de egyszerű életének véghatára is immár közel volt, attól csak egy szűk köz, egy rövid út választotta el!

Azonban a római régiségek iránt viseltetett meleg érdeklődése végig kitartott. Az a hely, a hova ment, Porto d'Anzió, a régi *Antium*, egyike azon helyeknek, a melyekben a régi római kultusok legtovább tartottak. *Fortuna* temploma, melyről Horácus egyik ódájában tesz említést, a pogánykor végeig fennállott, *Fortuna* ugyan elfordult Tormától, ámde hosszú időn át hűséges kísézője, segítője volt. Cicerónak e városban háza vala s környékében villája s dícsérőleg szólott e hely előnyeiről, télen enyhe, nyáron hűvös levegőjéről, nyugalmaról, szép fekvéséről. Friss, egészséges levegője üdítőleg hatott rá, s majd a tenger szemléletében merült el s a partra csapódó hullámokat számlálta, majd megint könyvei olvasásához fogott s így múlt el egyik óra a másik után változatos élvezetben. Strabo idejében ez a város Róma előkelő lakóinak nyaranta üdülő helyévé lett; a gazdagok itt fényes palotákat emeltek magoknak. Augustus itt kapta a kiáltványt, melylyel a haza atyjának, *pater patriae*, választott meg; Claudius itt született, Nero különösen kedvelte e helyet, s nemcsak magának építtetett egy nagyszerű villát, hanem a városnak költséges kikötőt is építtetett. Antium leghíresebb templomai a már említettem *Fortuna* s *Aesculap* temploma volt. Jelenleg mindezen egykori dícsőségeknek csak alapfalai, dűledékei léteznek; maga a Nero által építtetett kikötő is már régóta befövenyesedett. Az ó-kornak két műremekét e város romjai közt találták, u. m. II. Gyula pápa idejében az *Apollo di Belvedere*-t (mely jelenleg a Vaticanban őriztetik), s V. Pál pápasága alatt a *Gladiatore de' Borghesi*-t (jelenleg Párisban).¹ Az új város évek óta

¹ Dr. Th. Gsell-Fells: »Rom und Mittel-Italien« (Lipsee, 1878) az 530—31. l.

nehány szép villával gazdagodott s tengeri fürdőjét az utóbbi időben mind többen használják.

Itt e tengerparti városban Torma az egykor oly hatalmas római birodalom — hön és híven szeretett hazája — és oly változatos élete derüs-borús múltjának gondolatában, a hatalmas és az »örök város«-nál is örökkébb való tenger szemléletében elmerülten a jelen múló perczeit nem vette észre, pedig azok gyorsan teltek. Néha fellobbant a régi munkakedv benne s újból a daciai feliratok *corpus*-a tünt fel előtte végső czél gyanánt, majd mint elérhetetlen vágyódás. Még arra is gondolt, hogy Antiumban ásatásokat eszközöljön! Nero villájának a helyén a város vágóhidat akart építtetni. »Ez az építkezés — elzárta volna a régi maradványokban oly gazdag földet a régiség-kutatás elől.« Torma az olasz közoktatási miniszterhez e tárgyban folyamodványt intézett s kérte, hogy a vágóhid megépítését, tekintettel az archaeologia magasrendű érdekeire, sürgősen tiltsa be, s a miniszter teljesítette kérését s idejében intézkedett. Ez volt Torma életének utolsó vívmánya s talán egyszersmind utolsó öröme.

Egyik Riedl Frigyeshez intézett levelében 1894-ről a többi közt ezeket írja anziói magányából:

»Nem dolgozhatom, csak vegetálok *per mancanza di soffio* (ezézés asthmájára). Pedig néha néha úgy érzem, hogy jobbra is volnék való: hogy képes volnék még dolgozni. De hát hol a *fiato* (lélegzet)?!«
»Az egész városban ismerték és szerették az *il professore*-t — írja Riedl — nyájassága és szivessége miatt, csak azt nem értették, mért él Anzióban?!«

»Az utolsó időben keveset járt ki: olvassuk Riedlnél. A napot nagyobb részt a vendéglő földszinti éttermében töltötte, egy sarokban ült és elmerülve irt, folyton irt a körülötte nyüzsgő halászok és matrózok nagy esodálkozására. De már nem archaeologiai dolgokat, hanem kis szeletekre egyes töredékes reflexiókat az emberi életről, önmagáról, az olasz nyelvről és sok egyébről. Ezeket a feljegyzés napjai szerint rendezte és nagy csomókban eltette.«

*

Az antiumi »Fortuná«-hoz szóló ódát e versszakkal kezdi Horatius:

O Diva, gratum quae regis Antium,
Praesens vel imme tollere de gradu
Mortale corpus, vel superbos
Vertere funeribus triumphos.¹

s a harmadik versszakban a költő azt írja, hogy *Fortuna* istennőt maga

¹ Carm. lib. I. XXXV.

a zord dáák (*Dacus asper*) s a bújdosó skythák (*profugi Scythae*) félve félik. Ezek a balszerencését félték, Torma a jó szerencsét régi szövetségesének tudta s fogytig remélte, hogy az majd visszatér hozzá, de az nem tért többé vissza. Az antiumi *Aesculap*, a betegek gyógyítója, szintén nem vette pártfogásába a »bújdosó skythák« késő utódját, ki egykori híressé vált cultusának helyére jött. De nem is annyira valamely szervi bántalom, mint inkább az évek megszorodott száma, s nem is annyira az öregség, a melyről a közmondás azt tartja: *öregség betegség*, mint inkább a kiállott fáradoalmok s fájdalmak juttatták földi élete végpontjához.

Úgy van. Nem évek száma hozza
— Nem mindig — a vén kort elé:
Kevés esztendőök súlya szintúgy
Legörnyeszt a mély sír felé

mondja *Arany* is »Évek, ti még jövőendő évek« cz. versében.

A napot Torma Károly utoljára 1897 február 28-ikán látta a tyrrheni tengerbe merülni. A halál éjjel az álomban lepte meg. Temetésén — mint Riedl sokszor idézett nekrologjában olvassuk — *Fraknoi* Vilmos püspök, t. tagunk mondott magyar miatyánkot, a ki Kollányi préposttal e végre Anzióba sietett.

Torma, mint említők, a daciai régészet terén az őrtornyot el nem akarta hagyni, a míg más fel nem váltja, az őrtoronyról a halál hívta el és szavára minden halandó megindul a mély sír felé. Bizonyára az élet fővényóráján gyorsan lepergő órák egyik utolsó gondolata lelkében az volt, melyet Rómában a *vigil*-ek egyik őrháza falán olvasható graffitóban az örök egyike e szavakban fejez ki: *lassus sum, successorem date* »fáradt vagyok, az (örhelyen) adjatok nekem utódot.« A fáradtnak nyugalmat ad a sír. Jövel utódja a megboldogútnak, vedd fel a munkát, a hol az elhagyta, hadd teljesedjék óhajtása jelesünknek!

DR. GRÓF KUUN GÉZA.

HUNYADMEGYEI OKLEVÉLTÁR.

Dézmálási szabályrendelet Szászvárosszék számára.

Nagy-Szeben, 1708 jul. 25.

Instructio pro decimatoribus universitatis nationis saxonicae anno 1708 die 25 Julii in congregatione publica Cibinii determinata; nunc autem anno nempe 1763 die 14 Januarii ex germanico in hungaricum transposita ideoma.¹

1. A dézmások minden helységeben házas tüzes és böcsületes emberek legyenek és a reájok bizattatott dologban nem kárt, hanem hasznót mutathassanak, kik is a helységnek magistratusától, vagy az által constituált inspectortól dependáljon.

2. Exemplaris életben és magát józanságban és egyéb virtusokban gyakorolja, az Isten szemei előtt legyen, minden embert maga statusa és charactera szerint respectáljon.

3. Hívek, (mely legfőbb és conditio absolute sine qua non est) szorgalmatos, gondos, nem csak a territoriumra s annak mezein és szőlőkertiben található gyümölcsre, melynek gondviselésére rendeltettek; hanem azoknak proventusára is, hogy a csürökbe és pinezékbe béviteződjenek s ottan minden tékozlás és kárvallás nélkül a publicum hasznára conserváltassanak s annak utánna a helység magistratusa paranesolatja szerint rendelt helyre tétetődjenek s ottan secure s a mint jobban lehet administráltassanak.

4. Minden helységeben a határnak proportioja szerint egy vagy két esőszök, vagyis sitárok és szőlőpásztorok, szorgalmatosok és frissek rendeltessenek, kik is a hitet letévén, szüntelenül a mezőre és szőlőkre gondot viseljenek, hogy akármu embertől vagy baromtól féltő legyen, őrizték s a possessornak szőleiben, szántóföldjein vagy rétjein valami kár esett, azonnal megjelentsék és a perpetrált kárt, főnagy vagy peniglen eskütt emberek által megböcsültesse és úgy a ki a kárt okozta

¹ Ez érdekes szabályrendeletet közölve, felsoroljuk az alábbi adatokat is: Constitutiones penes publicum Szászvárossense inde ab antiquo inveteratae et pro lege assumtae. Hét pontból álló latin szabályrendelet egy 1775-iki összeírás szerint. Közli: Friedrich Schuler-Libloy az »Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde« új folyama VIII. köt. (Kronstadt, 1867) 121/2. lapján. V. ö. Leonhard cikkét is Szászvárossról a Benigni-féle »Transsilvania« 1837-iki I. köt. 252. l.

a böcsü szerint bonificálja. Az őrzők pedig vagy mező- és szőlőpásztorok minden öreg darab marhától, hogy ha történetből a possessornak híre nélkül kárba mégyen, toties quoties többet nem, hanem d. 2, kicsiny marhától pedig d. 1, vegyen hajtópénzt. Ellenben pedig, ha valaki vagy maga, vagy marhája tilalomban tapasztaltatik, tehát in facto delicti mint tolvaj vagy potentiarius megfogattassék és loci iudicatusnak általadassék és a lopott jószágért legalább in fl. 12 büntetessék; azonkívül, ha a marháját deliberato consilio hajtja s ottan legelteti, tehát a dézmások s a szőlő- és mezőpásztorok, minden öreg darab marhától toties quoties találtatik vegyenek d. 24, kicsinytől pedig d. 12 és ha valaki a felyebb megírt mód szerint büntetődni fog, tehát fideliter in poena fl. 12 observáltassék, hogy a ki az olyas kárt elsőben megjelenti, annak 4ta pars poenae cedáltassék, 3ta pars loci iudicati vel decimarum inspectori (mivel másoknál hamarébb észreveszik a kárt). Duae autem partes publico arendatorio adnumerentur. Mindazért pedig a falu, a meddig az arendás bírja, maga authoritásából sitárokat nem tehet, vagy esőszöket, mégis facultaltatik mindenik, valaki embert vagy barmot a kárban tapasztal, azon kárt böcsülni és a böcsülésnek idején mindjárt a hites mezőőrzőnek általadni, hogy annál szorgalmatosabban a dolog administráltassék.

5. A dézmások magokat mindenestől fogva a mezőpásztorokra ne bízzák, hanem magok is némelykor a dézmálásnak ideje előtt a reájok bízott falukra nem a pásztorok lovain, hanem a magukén kimenjenek, és a pásztorokra vigyázzanak. Dézmálás előtt pedig 24 óránál többet a falukon ne mulassanak. Szolgát, ha akar a dézmás magának tartani, tehát szabad, de nem a faluknak költségekkel. Midőn pedig kimennek, a hann vagy bíró szállást és ételt nekik adni tartozik, de többet nem egy darab sülnél és egy darab tehénhúsnál valami zuge-müs-sel, az italért pedig egy ebédre d. 12. Lovaiknak pedig valameddig a fű durál jó füvet a faluéből adni tartozik, midőn pedig fű nincsen, szénát és egy napra $\frac{1}{2}$ véka zabot. Ezen felyül pedig a dézmás többet ne praetendáljon sub poena fl. 2, mely poenalitas ha történik, modo praecedentis puncti procedáltassék.

6. Midőn a gabonának már nagyobb része learattatott és a dézmálásnak ideje béáll, tehát a dézmás azon helységben, a hol dézmálni kell indispensabiliter jelen légyen, cum loci pastore vel eius substituto, mint hann vagy bíró a polgárokkal együtt a mezőre rendelje és oly alkalmas helyre, a honnan majd az egész mezőt meglehet szemlélni s ottan azokat megesküttesse, hogy a mezőt szorgalmatosan és absque omni partium studio partiálják, mindent valami dézma alá tartozik, minden respectus nélkül kikeressenek és azokat megjegyezzék. Azután partiálják az egész mezőt és minden helységnek bevett szokása szerint, midőn a 4ta kimutatódik, folytassák dolgokat. És mivel a kalangyák nem egyarányasak, tehát a dézmásnak hatalmában légyen elsőn, másodikon, harmadikon a nyoleczadikig azon a renden számlálni kezdeni, hogy minden csalárdság eltávoztassék és az igazság megtartassék.

7. Valamint a loci parochusnak vagy dézmásnak híre nélkül legkisebbit is a mezőről bévinni nem szabad, sub amissione frumentí, úgy a dézmás azt, a mi a szántóföldön vagyon dézma, decimarum quarta publico arendatorio designatam, úgy szorgalmaztassa, hogy a dézmálás után minden tétovázás nélkül behordattassék és csipeltetessék, hogy a község is a maga gabonáját annál szorgalmasabban hordhassa. Ha pedig a dézmásnak halogatása vagy restsége miatt valaki gabonájában kárt vall, tehát a dézmás azon kárt bonificalni tartozzék.

8. Midőn a dézma behordatik, tehát minden esürnél légyen egy eskütt ember és annak kezében egy rovás, a tit. parochus részéről is egy, vagy maga vagy subordinatusa, s a kalangyákat és kévéket szorgalmasan messék fel és midőn egészen behordatik, a tit. parochus-sal együtt (az ő esürjénél is egy eskütt ember rovással légyen és a mi bévitetődik annak rendi szerint messe fel) hogy modo competenti dividáltassék és a dézmás azonnal magánál lévő és a loci magistratu megpeséeltett laistromát elővegye, et loci parochum requirálja fide deo debita mediante, minden elesipeltetetlen kalangyákat és kévéket öszvekötvé, beírja, hogy a dézmás in rationem fisci maga számadását minden napon praestallhassa.

9. Ha valakinek gabonája vagy másféle naturaléja csalárdságnak és hamisságnak okáért confiscatíot érdemelne, tehát a dézmás maga auctoritásából ne bátorkodjék ítéletet tenni; hanem boesássa a hann vagy bíró és eskütt polgároknak ítéletekre, vagy ha a szükség kívánja, más helységbeli hann és esküttek is jelen legyenek és úgy a vétkes jószága confiscaltassék. Akkor pedig a dézmás ne bátorkodjék semmi úttal-móddal a maga hasznára alkudni, hanem a confiscált naturaléből tertialitást vegyen, és dualitás pedig a publicum számára rendeltessék. Törtévnőn olyan confiscatio, tehát az assessorok, melyek által a iudicium administráltatott, et per loci pastorem a maga authentica laistromába beírassa sub poena fl. 24 in quolibet attactae praevaricationis casu.

10. Valamint leguminából, úgy az animalibus nevezett vagy nem nevezett fundusokról, a mint mind eddig a helységnek állapotja és régi szokása mutatja, minden fundusokról vétetődjék a dézma, excipiáltatnak egyedül a templomnak legált szántóföldek, melyek a dézmától immunitáltatnak. Ha pedig a pap akár templom földét, akár másét akárkiét maga számára béveti, dézmával tartozik, valamint más; subintelligiáltatnak az olyas szántóföldek is, melyek a parochiára a privatis titulo doni conferiáltatnak és nem régtől fogva privilegialtattak, dézmától nem immunisok.

11. A leguminák közé számláltatik a 10^{dik} kalangya és kéve, úgy az animaliak közül is, mint bárányok és méhek közül a 10^{dik} dézmában vétetődik, a hol pedig a summa 10 nem completa, tehát minden darabtól a possessor loco decimarum fizessen d. 2, hogy pedig csalárdság ne essék, tehát a bárányok házanként számláltassanak meg és a mennyiszor 10 találtatik egy háznál, annyi darab vétetődjék dézmába.

12. A hol vel per bonitatem, vel per antiquissimam praxim a bárányok dézma alatt nem voltak, ottan jövendőben se dézmáltassanak meg. Úgy azok is, a kik máshová hajtják telelni juhaikat vagy nyári legeltetésért is fizetnek, és földes uraik vannak, tehát azoknak tartoznak dézmát vagy vámot adni; azért dézma alá ne vonattassanak.

13. Valamint a parasztoknak imponáltatott, hogy a dézmást szolgáljával együtt tartsák, midőn oda megyen, úgy alleviálván a falut, pro consolatione a hannak imponáltatik, mivel úgyis juxta veterem praxim a dézmától immuis, tehát a falunak minden költségen kívül tartozzék a dézmást tartani.

14. Vége szakadván a dézmálásnak és eséplésnek azonban, sine ulla mora az ingredialt proventusokat a dézmás jelentse meg az inspectornak és az inspector mindjárt maga protocolomába az originállal együtt béírja és a jövedelmet parancsolat szerint absque omni defectu az rendelt helyre promoveálja, ottan annak rendi szerint attól, a ki tőle általveszi, mindenekről magát quietáltassa sub poena fl. 24.

15. Mindenféle dézmára úgy gondot viseljen, hogy valami abból el ne romoljék vagy vesztegetődjék, ha peniglen valami kár esik per decimatoris in curiam, tehát feleljen érte és bonificálja.

16. Ellenben a helységek és faluk minden requisitumokat a dézmának conservatiojára possideálván effectuálhatják, hogy in praecedenti puncto a dézmást segíthetik. És ha a dézmás szorgalmatoskodik s a kárt praevideálván megjelenti a falunak, s mégis segítséggel nem léssen, tehát a falu bonificálja a kárt.

17. Kender és len is annak idejében, hogy kár benne ne essék, absque omni dilatione megdézmáltassék.

18. A dézmás az inspectornak jelenlétében mindenféle dézmából egy kalangyát próbára esipeltessen, és ha minden kicsépettetik s a próbát superálja, a summát tehát a dézmás a publicum számára conserválja, legkisebb rostaalját is vagy akármiféle név alatt légyen ne abaliénálja, vagy maga hasznára egy szemet, vagy egy pénzárút ne fordítson sub poena fl. 24, toties quoties, ut supra exigenda.

19. A mérésben penig légyen egy megmért és jegyzett szebeni 16 kupás véka és azzal méretessék meg mindenkor sub praeacta poena.

20. Vigyázon a dézmás a szőlők körül való gyöpyre is, és ha rést talál, a hol egy marha könnyen bémehet ad 1 usque Maii, tehát a szőlő possessorát toties quoties fl. 1 büntesse.

21. Mustot tisztán és tiszta megmért edénybe töltse és egy cédulácskával megjegyezze s usque ad ulteriorem dispositionem annak rendi szerint jó pénzében procurálja.

22. Inspector decimarum kupánként vagy hordónként, a mint legjobban lehet, szent-Márton nap után pénzzé tegye akár bor, akár gabona légyen, vagy másféle proventus et in superiorem administrationis cassam absque dilatione administret. Látván penig a székeknek

tisztjei cum inspectoribus decimarum, hogy a mustot azonnal kár nélkül distrahálni lehet, tehát szabadon distrahálhatják, és számot a perceptorral vethetnek.

23. Mindenkor, valamikor a dézmás maga lajstromából valamit docealni és magát legitimálni akarja, tehát a tit. pastoribus et juratis fide mediante exhibita testimonia et quietantias praemanibus habeat sub poena fl. 12.

24. De omnibus proventibus et expensis decimator strictissimam debeat dare rationem sub poena fl. 24.

25. Sicut autem omnis operarius mercede dignus: úgy a decimarum inspectores cum decimatoribus, simul magok szorgalmatos munkájukért vegyék az egész dézmának szalmáját, melyből az inspector harmadrészt, a dézmás pedig két részt vegyen, azonkívül pedig ajándékokat adni sem directe, sem indirecte ne kényszerítsenek; a falusiak, ha a szalma nékiek szükséges, tehát kalángyáját pro d. 2 megválthatják, ha pedig a dézmás in natura a szalmát megakarja tartani, szabad; mégis a falu más helyre vecturázni nem obligáltatik, sem számot róla nem adnak, ha elromlik is.

26. Ezen instructiot a dézmás minden holnapban egyszer, főképpen midőn azon szolgálatot magára felvészen, minden falukon in loco publico a káplán, vagy rector által elolvastassa és az oláhoknak interpretáltassa sub poena fl. 12.

(Egykorú másolata dr. Amlacher Albert gyűjteményében.)

Közli: DR. VERESS ENDRE.

HIVATALOS ÉRTESSÍTŐ.

A XIX-İK, ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉS.

Társulatunk 1898 nov. 13-án vasárnap d. e. 10 órakor kezdődőleg tartotta 19-ik évi rendes közgyűlését a vármegyeház dísztermében, mely zsúfolásig megtelt tagokkal, érdeklődőkkel s a távolból érkezett vendégekkel, míg a karzatot ez idén is a főreáliskola és tanítóképezde minden szép és nemes iránt lelkesedő ifjúsága töltötte meg.

Jelen voltak: előbb dr. Sólyom-Fekete Ferencz, azután dr. gróf Kuun Géza elnöke alatt: Barcsay Béla, Bíró József, Boga Károly, Borostyány Béla, Borostyány Béláné, Fogolyán Sándor, Hajduczky József, Hollaki Arthur, br. Jósika Lajos, Klimó Mihály, Kolumbán Samu, László Ignác, Mailand Oszkár, Pais Elek, Pogány György, dr. Réthi Gyula, Réthi Lajos, Szöllősy Lajos, Téglás Gábor, Téglás Gáborné, dr. Veress Endre választmányi tagok; Benedikty Lajos, gr. Bethlen Miklós Hunyadvármegye főispánja, br. Bornemisza Tivadar, Gergelyfi Tamás, br. Jósika Lajosné, gr. Kuun Gézané alapító tagok; Dr. Apáthy Árpád, dr. Bíró Kálmán, ifj. Buda Imre, Csűrös Imre, Diósi Sámuel, Franca Lajos, Issekutz Antal, gr. Kun István, Makray László, dévai Nagy László, dr. Wilt György r. tagok.

Ott voltak még: Özv. Barcsay Ákosné, özv. Barcsay Miklósné, Barcsay Róza, Bíró Józsefné, Buda Hortense, ifj. Buda Imréné, Fáy Béláné szül. gr. Kuun Irma, Hollaki Arthurné, Kapcza Ilona, Klimó Mihályné, Mailand Oszkárné, Mangesius Hermine, Paget Olivérné, Pecher Annuska, Polereczky Irma, Réthi Margit, Sándor Ilona, Sólyom-Fekete Marietta, Schuber Mátyásné, Klobusiczky Andorné, Batori Ármin, Boér Gábor, Csulay Albert, Csulay Lajos, Issekutz Pál, Kapcza Gyula, dr. Mailand Henrik, Mara László, dr. Reichenberger Sándor, Strausz Nándor, Tóth Ferencz, Török Béla, Török Géza. Számos főreáliskolai és tanítóképzőintézeti növendék.

A közgyűlést (tekintve, hogy gr. Kuun Géza elnök emlékebeszéddel szerepelt a tárgysorozatban) ezúttal dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz alelnök nyitotta meg az alábbi lendületes szavakkal:

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Elnök gróf Kuun Géza ö nagyméltósága a mai közgyűlésen a választmány felkéréséből más szerepet vállalt el és így e gyűlés megnyitásának és vezetésének nehéz feladata az én esekélységemnek jutott. (Éljen!)

Hunyadmegye történelmi és régészeti társulatának 1880 május 13-án tartott legelső alakuló közgyűlése óta ez a 19-ik közgyűlésünk. Mindeniket, ha jól emlékszem talán egyet kivéve, elnökünk ő nagyméltóságának tudományos alapon szerkesztett, rendkívül bő olvasottságának tárházából vett példákkal ékesített elnöki megnyitói tették nevezetesekké. Ezt a hiányt a mai közgyűlésen, a mint említém, egy más téren elnökünk pótolni fogja. Az én esekélyeségem nem gondolt és nem is gondolhatott arra, hogy ezt a hiányt pótolja; mindössze egy pár kijelentéssel tartozom e kiváló alkalomnak. Legelső tiszteletbeli tagjaink egyike működésünk legelején a társulatunk által elért eredményekről megemlékezve, mondotta, hogy a társulat az elismerést megérdemli, azt megérdemelni törekszik, sőt mintegy kihívja; már az alakulásra felhívó szózat is — úgymond — valóságos csatadalként hangzott.

Igaza volt: esatára sorakoztunk az elmaradottság, a közöny és soknemű tévedés ellen; esatára sorakoztunk, hogy azt a szép földet, különösen a mely szorosabban vett hazánk és éltetőnk, minden tekintetben megismerjük és így alaposabban megszeressük. Hogy sorakozásunk, esatánk és harezunk sikereket mutathat fel, kétségtelenül első sorban annak a kiváló szerenesének tulajdonítható, hogy kezdettől fogva oly férfi állott vezetésünkre, élünkre, a minő elnökünk, a kinek már egyedül a neve is biztosítéka volt a sikernek. (Éljen!) A másik az, hogy eltekintve az e területen, vármegyénkben felvetődő anyag rendkívüli bőségétől, harezosaink sorában oly férfiakat tisztelhetünk, a kik a választott, vagy a nekik kijelölt kiesi helyen kitarítottak mindvégig s a legnagyobb buzgósággal igyekeztek küzdeni. Ámde a harezosok sorai — fájdalom — a lefolyt évek alatt nagyon megritkultak; részint az élők sorából elköltözés által, részint mert testi és lelki erők fogyatékosága miatt harez közben lerogytak. Hála a gondviselésnek az elhullottak helyébe újak léptek, a kik nem kevesebb hévvel és buzgósággal törekesznek a társulat céljait megvalósítani.

Csak egyetlen egyre mutatok ez új harezosok közül, társulatunk titkárára, a kinek működése igazán kezd minden vonalon üdvössé válni, a ki megyénk minden darab helyét megeleveníteni és méltatni képes, és a kinek buzgósága szülte azt, hogy legújabb *Évkönyvünket* éppen e közgyűlés alkalmával, a közgyűlés asztalára tehetjük. (Éljenzés!)

Kívánom, hogy az az érdeklődés, mely a közönségben eddig mutatkozott az áldozatok meghozatala körül, ezután se lankadjon; kívánom, hogy a harezosok mindig újabbakkal bővíthessék ékes so-

raikat, és így társulatunk további győzelmekre törhessen és további győzelmeket arathasson és mutathasson fel.

Ezután a hazai rokon-egyesületek képviselőiben megjelent küldötteket és vendégeket üdvözölte, a kik a következők voltak:

Kutasi Radics Jenő, az Országos m. iparművészeti múzeum igazgatója, »A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége« képviselőiben a fővárosból.

Dr. Hermann Antal fővárosi tanár, a »Magyar Néprajzi Társaság« képviselőiben.

Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár, az »Erdélyi Múzeum-Egylet« és a kolozsvári Ferencz József tud. egyetem bölcsészeti kara képviselőiben,

Dr. Török István, ev. ref. collegiumi tanár, az E. M. K. E. és az »Országos középiskolai tanáregyesület« kolozsvári köre képviselőiben.

Radnóti Dezső főtitkár, az »Erdélyrészi Kárpát-Egyesület« képviselőiben, Kolozsvárról.

Straubert Ödön és Zlamál Ágost gyulafehérvári gimn. tanárok, az »Alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egylet« képviselőiben.

Dr. Petri Mór kir. tanfelügyelő Zilahról, a Wesselényi-egyesület képviselőiben.

Téglás Gábor a M. Tud. Akadémia, az Országos régészeti és embertani társulat, s a Magyar történelmi társulat képviselőiben.

Réthy Lajos kir. tanfelügyelő és dr. Petri Mór a kolozsvári »Erdélyi irodalmi társaság« képviselőiben.

Mint vendégek megtisztelték közgyűlésünket személyes megjelenésükkel: dr. Amlacher Albert tiszteleti tagunk és Orosz Endre régészeti író, néptanító Apahidáról.

Levélben üdvözölte a közgyűlést: Torma Miklós, Szolnok-Dobokamegye alispánja; Torma Zsófia tiszteleti tagunk Szászvárosról, az elhunyt Torma Károly nővére; dr. Hampel József tiszt. tagunk a fővárosból, »mint a boldogult Torma Károlynak tanári székében utódja;« a szegedi »Dugonics-társaság« nevében dr. Lázár György orsz. képviselő, mint elnök; táviratban pedig a fővárosból: a Magyar néprajzi társaság ügyvivő elnöksége.

E névsor felolvasása után így folytatta:

A megjelent képviselőket és vendégeket szívemből üdvözlöm és

különös örömet fejezem ki, hogy Radics Jenőben »A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége« múzeumi képviselőjéhez is szerencsénk van a mai napon. (Éljenzés!) Ugyanez alkalommal nem mulaszthatom el, hogy azon különös, kiváló szerencsénket ki ne emeljem s ne méltassam, hogy Hunyadvármegye új főispánjának, gróf Bethlen Miklós ő méltóságának személyéhez is szerencsénk van (Lelkes éljenzés!) és éppen a mi társulatunk közgyűlése az, melyen először jelenik meg vármegyéjében.

Üdvözlöm egyúttal társulatunk megjelent és meg nem jelent minden tagját és a tisztelt érdeklődő közönséget is és a közgyűlést ezennel megnyitom. (Éljenzés!)

Erre dr. gróf Kun Géza olvasta fel dr. Torma Károly elhunyt tiszteleti tagról írt emlékbeszédét, melyben nemcsak az elhunyt élet- és jellemrajzát nyújtja, s egész életére kiterjedő daciai kutatásait méltányolta, hanem mély éleslátásával, bölcsészeti gondolkozásmódjával és szárnyaló szelleme egész lendületével méltatta azt a kort, melyben Torma Károly született, s a viszonyokat melyek közt felnőtt, hogy szembeállítván azt a korszakot a mai anyagias, rideg, önző korrallal és alakjaival, nemes jellemvonása annál inkább kidomborodjék. Az eszmékben gazdag beszéd szépsége a hallgatóságra olyan mély hatást gyakorolt, hogy dr. Szádeczky Lajos az »Erdélyi Múzeum«, és Kolumbán Samu a »Hunyad« számára a közgyűlés színe előtt kért belőle tudós írójától szemelvényt. A közgyűlés hálás köszönetét Hollaki Arthur alispán tolmácsolta és ajánlatára nyomban határozatba ment, hogy egész terjedelmében külön is kiadassék a társulat új X. Évkönyve I. füzeteként, melynek egyes *alkalmi* füzetekben való gyakoribb, rég szóba jött kiadását ime most az általános közöajtás valósítja meg.

Mailand Oszkár vál. tag Kropf Lajos Londonban élő kiváló történettudósunknak a dévai 1550-iki török veszedelemről írt jeles értekezését olvasta fel, melyben a szerző főleg Tinódi Sebestyén verses krónikája alapján Hunyadvármegye akkori főispánja: enyingi Török János ama vitézi tettét jellemezte, hogy alig 200 lovasával feltartóztatta a vár alatt a török beütését és személyes összecsapásban a betört sereg vezérét: Feru agát is megölte. A sok szép részletet tartalmazó dolgozat azért is érdekes, mivel tanúságot tesz arról, hogy a társulat működése egy-egy külföldi tudós lelkében is visszhangot kelt, s arra ösztönzi, hogy gazdag tudása tárházából a társulatnak is juttasson valamit. A felolvasó indítványára a közgyűlés Kropf Lajos történetíróknak jegyzőkönyvi köszönetét nyilvánítván,

arra kéri, hogy megyénk történetére vonatkozó értékes dolgozataival más-kor is tisztelje meg a társulatot.

Öt percznyi szünet után dr. *Veress* Endre adta elő rövid titkári évi jelentését, a következőket mondván:

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Alapszabályszerinti köteles titkári évi jelentésemet nagyon rövidre foghatom. Legyen megengedve utalnom egyszerűen a t. közgyűlés előtt fekvő új Évkönyvünk hivatalos részének utolsó lapjaira, melyeknek tartalma társulatunk évi működését a m. évi szept. 30-án tartott közgyűléstől maig híven és lehetőleg bőven feltünteti. Összefoglalásképpen, általános tájékozássul csupán az alábbiakat van szerencsém előterjeszteni:

Az igazgató-választmány tartott 8 rendes és egy rendkívüli választmányi ülést, melyeken 6 felolvasó-tagtársunk 13 értekezést mutatott be, melyek mind Évkönyvünkben jelentek meg. Kiválóan fontos ezek közül: Téglás Gábor tanulmánya Decebál kincséről; Mailand Oszkáré Déva város legrégebb (1618-ból való) pecsétjéről, melyet a város is átvesz eddigi hibás, értelmetlen pecsétje helyett, s így a társulat tudományos munkássága ezúttal is szolgálatába állott a közszélnak, s általában a polgári érdekeknek. Nagybecsű továbbá dr. Amlacher Albert dolgozata a dévai Dévay-család 1538-iki címeres leveléről, valamint dr. Berger Albert, dr. Zimmermann Ferencz és Muntean Miklós oklevél-kiözlése, annak tanuságául, hogy a társulat ideai működésével olyanokat is érdekkörébe vonzott a kik eddig iránta közönyösek, vagy legalább is egy s más okból tartózkodók voltak.

Azonkívül jun. 15-én dr. gróf *Kuum* Géza elnök ő Excellentiája ünneplésének szántunk itt e díszteremben egy külön ülést, a v. b. t. tanácsosi méltóság elnyerése alkalmából. Rendkívüli ülésünket pedig szept. 29-én az országos csapás és gyász: imádott királynénk váratlan halála tette szükségessé, melyről gróf-elnökünk emlékezett meg, elmondván egy-két ama classicus szépségű beszédjeinek, melyekkel társulati üléseink niveauját olyan magas színén tartja.

A halál tagtársaink közül elragadta: Barabás Miklós és dr. Finály Henrik t. tagjainkat, valamint dr. Lengyel József, kénosi Sándor József vál. tagot, és Lázár Györgyöt, a ki éveken át volt ügyészünk, míg Lengyel polgármester azzal a lelkesedéssel nyerte meg a társulat rokonszenvét, melylyel a Bethlen-kapu felállítását sürgette, támogatta!

Tagtársaink száma így öttel fogyott, úgy hogy ma 272, a miből tiszteleti 21, alapító 85, rendes 166, de negyvennel több, mint tavaly. Köszönhetjük ezt gyűjtőink buzgóságának, első sorban Téglás Gáborné,

Sólyom-Fekete Marietta k. a. ő Nagyságának, valamint Réthi Lajos kir. tanfelügyelőnek, a kik a választmánytól lelkes tevékenységökért jegyzőkönyvi köszönetet is nyertek. De első sorban annak a lelkesítő szózatnak, mely itt múlt évi közgyűlésünkön az elnöki megnyitóban, gróf Kuun Géza elnökünk ajkairól elhangzott és visszhangra talált. Reméljük, hogy ez a lelkesedés a lefolyt év tevékenysége s a társulat idei sikerei után sem fog lankadni, s társulatunk közhasznú működését azok is támogatni fogják, a kik eddig még nem olvashatók társulati névkönyvünk díszes sorában.

A közgyűlés a jelentést tudásul vette s a titkár szerkesztésében megjelent s kiosztott új Évkönyvet, mely 195 lapon az eddigieknél fényesebb kiadásban, s 34 képpel díszítve adatott ki, mindenki örömmel fogadta és forgatta.

Érdekes volt *Téglás* Gábor múzeum-igazgató alábbi jelentése a múzeum egy évi gyarapodásáról.

A régészeti múzeum éve.

(1897 október elsejétől 1898 október végéig.)

A lefolyt évet társulati múzeumunk történetében sem gazdag leletek, sem feltűnő ajándékok nem teszik emlékezetessé. Legkiválóbb mozzanatát képezi ez év eseményeinek a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa részéről történt hivatalos vizsgálat, f. év szept. 8-án dr. *Hampel* József egyetemi tanár, tisz. tagunk s a Nemzeti Múzeum igazgató-őre kiküldetésével. Ebben a tényben a vidéki múzeumok rendszeresebb szervezésének biztató előjelét üdvözölhetjük, s megvagyunk győződve: hogy olyan jóakaró és kiválóan szakértő biztosok kiküldetésével, a minőül dr. *Hampel* Józsefet tisztelhetjük, rövid időn lelkes tevékenység és rendszeres ügykezelés honosodik meg az idáig inkább egyesek felbuzdulásából s az anyagiakban rendesen szűkölködő vidéki egyesületek erejét rendesen túlhaladó áldozataiból keletkezett múzeumoknál. Hogy az egységes szervezet s a szellemi és anyagi erők kiapadhatlan forrásaival rendelkező országos központ gyámolító, irányító beavatkozása nálunk is mekkora lendületet kölcsönöz apránkint a múzeumok ügyének, s mily hatékonyan éleszti majd a vállalkozási kedvet és a tudományos szellemet, azt a külföld, legkivált pedig Németország, sőt Ausztria provinciai múzeumainak virágzó élete s a társadalom megsokszorozódott érdeklődése és áldozatkészségének biztató példái után mi is határozottan remélhetjük. S a dr. *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter mindenre kiterjedő gondosságának köszönhető emez örvendetes reform életbeléptetése különösen azért is jóleső

örömmel töltheti el mindnyájunk szívét, mert ez által többé nem egyesek ideig-óráig tartható munkakedvéhez, vagy buzgóságához fűződnek többé a vidéki múzeumok, hanem azok jövője minden eshetőségtől, egyéni elkedvetlenedéstől, vagy egyleti meghasonlástól függetlenül biztosítva lévén, többé nem a ritkaságok lomtárául szolgálnak azok, hanem hazai múltunknak igazi kincsbányájaként élesztik és fokozzák a vidéki városok tudományos életét, s már a zsenge ifjúságban életre hívják a hagyományok és magasztos emlékek szent cultusát.

A vidéki múzeumok ugyan nincsenek szerves összefüggésbe hozva még a központtal, de ide-hátrább kiforrja magát ez üdvös intézmény, melyért éppen mi adózhatunk legteljesebb elismeréssel *Wlassics* miniszternek, a kik másfél évtized nehéz küzdelmeivel és áldozataival létesített múzeumunk jövőjére szinte aggódva és szorongva gondoltunk a múltban.

De a közszellem megnyilatkozására azért jövőben is épp oly, sőt az igények fokozódásával még az eddiginél is nagyobb szükségünk leend, s azért buzdító példaképpen soroljuk fel azok neveit, kik a lefolyt évben ajándékokkal is megemlékeztek múzeumunkról. Így például a többek közt:

Balló Rezső m. kir. esendőrszázados várhelyi érmekeztetést ajánlotta.

Schulez József építész 2 római amphorát, Csolnakossy Dániel vajda-hunyadi házának alapozásakor 1895-ben találta.

Konnert Károly a Petrénynél 1867-ben felmerült sírleletnél egy női csontvázon talált bronz karperecz-részletet.

Ifj. Lázár Farkas főszolgabíró egy aranyolvasztóban használt vaskanalat Körösbányáról.

Makray Aladár szolgabíró egy gondosan csiszolt serpentin-kőfejszét a híres muszári aranybánya területéről.

Weil Lajos főreáliskolai tanuló egy finomabb kivitelű sas-díszszel ékített római méceszt s egy agyag-edényt Várhelyről.

Werner Sámuel a szászvárosi Schuhmacher Genossenschaft 1838 jelzésű acél pecsétnyomóját. Találtatott Blezsényben a Vulkán alatt, a hol tán a vásárba utazó mesterek valamelyike vesztette el.

Téglás Gábor egy római oltárt HERCVLI-nak szentelve Déváról, de a hova nyilván Miciából (Veczel) került két töredékben.

Izoff silistriai tanítóképző-intézeti tanártól, a bulgár tanítóképző ifjúságának kirándulása alkalmából, egy ezüst görög érem.

Téglás Géza és **Dezső** főreáliskolai tanulók a várhegy jellegzetes őskori cserepeiből egész collectiót gyűjtöttek.

Itt kell felemlítenem azt is, hogy a m. kir. áll. tanítóképezde részéről B o g a Károly igazgató úr szíves vala a Torma Károly által onnan közölt négy miciai felírást követ beszoigáltatni.

V é t e l útján megszereztek: 1. A szászvárosi szüesmester ezéh aczél peesétnyomója. 2. Erdőfalváról, a F a r k a s Árpád algyógyi kir. járásbíró szíves fáradozásával eszközült ásatásból a Csetaeuja nevű ösvár jellemző eserépnemüi és pár fémtárgy. 3. Sztrigy-Szentgyörgy-Vályáról, az A q u a e h o z tartozott római kőbánya-telepről négy felírást kő és egy szobor-törzs, mind odavaló mészmárgából. 4. Miciából (Veczel) a falusiak által Gredistyének nevezett római táborhelyről bronz- és ezüstérmek, üvegyöngyök, háztartási apróságok. 5. Szirb Alajos dévai iparostól várhegyi leletek.

Múzeumunk elhelyezése még mindig nem felel meg a hozzáfűződő igényeknek s ez irányban is actiót kell mielőbb kezdeményeznünk. A berendezésben annyi módosulás történt, hogy a néprajzi és háziipari szekrényt dr. Veress Endre titkárunk és Fogolyán Sándor segédtitkár urak buzgóságával czélszerűbben rendezték, a felszaporodott tárgyakhoz a fő-reáliskolától egy díszes üveges szekrényt kölcsönözvén ki. A rendezés és végleges cathalogizálás munkáját azonban a társulat által megszavazott segédmunkásokkal csak a jövőben kezdetjük meg.

Látogatóink jobbadán idegen helyről kerülnek ki. Nagy érdeklődéssel látogatták gyűjteményünket az 1898 augusztus és szeptember folyamán itt átvonult katonaság tisztjei, kik közül több az itt látottakon felbuzdúlva, a környéken kutatást is végzett. A szilisztriai bulgár áll. tanítóképző tanárai és ifjúsága 50 főnyi csoporttal dr. Hermann Antal jeles ethnographusunk kalauzolása mellett ápr. 19-én, valamint a kolozsvári ev. ref. collegium felső osztályos tanulói, valami 40-en, dr. Sárkány Lajos igazgató és több tanár vezetése mellett május 25-én látogatták meg múzeumunkat. Saját tanuló ifjúságunkból is akadnak mindig látogatói a múzeumnak, sőt a közönség érdeklődőbb része is figyelmére méltatja azt, úgy, hogy a vendégekönyv tanúsága szerint (a csoportokat nem számítva) nyolczvanan látogatták gyűjteményeinket, s ezek közt az alábbiak: Pogány Károly főispán, John B. Farish és neje, George E. Farish és W. B. Middleton (Denver, Colorado-állam U. S. A.), Richard M. Atwater (London), dr. Abt Antal egyetemi tanár (Kolozsvár), Hallner Péter bányamérnök (Brád), dr. Amlacher Albert (Romosz), Schäfer Ármin (Szob), özv. Szluha Ágostonné (Budapest), Reisner János (Szeged), dr. A. Bunca érseki titkár, dr. Neményi Imre (Budapest), Borbély Samu tanítókép. igazg. tanár

(Szekely-Keresztúr), Scherer Sándor tkép. igazgató (Baja), Dörre Tivadar főgymn. tanár (Budapest), Amélie Pinard (Dóges), gr. Wass Ármin stb.

Részemről minden lehető elkövetek a múzeum gyarapítására s a megyei leletek kikutatására. Ha mégis nem mindenben sikerült a közóhajnak eleget tennem, azt mentse ki nagymérvű elfoglaltatásom, mely legjobb szándékaim megvalósításában is hova-tovább mind érezhetőbb akadályúl szolgál!

*

A számadások és a pénztár megvizsgálására kiküldött bizottság jelentéseinek meghallgatása után a felmentvény megadatott Szöllősy Lajos pénztárnoknak, s köszönet szavaztatván a pénztár lelkiismeretes gondozásáért, egyúttal megállapított a jövő évi költségvetés; a jövő évi számadások és a pénztár megvizsgálására pedig kiküldetett: dr. Apáthy Árpád, Issekutz Antal és dr. Nagy Béla.

A választmány kilépő egyharmada, valamint az elhunyt dr. Lengyel József és K. Sándor József helyébe új tagokul közfelkiáltással megválasztattak: dr. Amlacher Albert ev. lelkész (Romosz) dr. Apáthy Árpád tiszti főügyész, gr. Bethlen Miklós főispán, ifj. Buda Imre takarékpénztári hivatalnok, Csűrös Imre m. levéltáros, Issekutz Antal ny. polgármester, Makray Aladár szolgabíró (Kőrösbánya), Markup Ferencz vasgyári főnök (Kudzsir), dr. Nagy Béla birtokos, Schalát József bányatanácsos (V.-Hunyad), és dr. Wilt György segédtanfelügyelő; a társulat elhalt ügyésze: Lázár György helyébe pedig dr. Réthi Gyula, eddigi másod-ügyész.

Indítvány gyanánt Téglás Gábor ajánlatára a közgyűlés üdvözölni határozta közoktatásügyünk lelkes vezetőjét, a kinek nyomban el is küldetett a következő távirat:

Nagyméltóságú

dr. Wlassics Gyula, cultusmininister úrnak

Budapest.

A »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« imént lefolyt közgyűlése megbízásából Nagyméltóságodnak, a vidéki múzeumok gondozásáért és a nemzeti művelődés intézményeinek a múzeumi felügyelőség szervezése által biztosított hatékony fejlesztéseért mély hálánkat tolmácsolva és társulatunkat további kegyeibe ajánlva, sikert, szerencsét kívánunk a hazai cultura javára irányuló nagyszabású üdvös tevékenységéhez.

Dr. gróf Kuun Géza
elnök

A közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére a társulati elnök és titkár mellé kiküldettek: Bíró József, Hollaki Arthur, br. Jósika Lajos, Mailand Oszkár és Pogány György vál. tagok.

A választások megejtése után lélekemelő szép látványt nyújtott, miként járultak egymásután az elnöki asztal elé a rokon-egyesületek képviselői, hogy köszönetet mondva a meghívásért, megbízóik üdvözlétet tolmácsolják. Sok szép dícséret és további működésre buzdító lelkesítés hangzott el e kitüntető beszédekben, melyek így következtek:

Dr. *Török István*: Legyen szabad egy pár pillanatig becses figyelmüket igénybe vennem és kijelentenem, hogy a kolozsvári tanári kör és az E. M. K. E. válaszmánya a legszívesebben ragadta meg az alkalmat, hogy képviselőt küldjön a mai közgyűlésre, és a mikor én, mint a két társulatnak érdemtelen képviselője, végig élveztem e közgyűlést, szoros kötelességemnek tartom kinyilvánítani, hogy lelki élvezettel töltött el az egész gyűlés lefolyása és azt az elhatározást érlelte meg bennem, hogy ne csak a két társulat nevében köszönjem meg ezt a szíves meghívást, hanem magam részéről is ígéretet tegyek arra, hogy e társulat érdekében, a mit a tanári kör és az E. M. K. E. révén meglehet tenni, megteszem, s ezek megtételére a két társulatot megkérem. (Éljen!)

Radnóti Dezső: Az »Erdélyi Kárpát Egyesület« volt szíves engem megbízni, hogy a mai közgyűlésen, képviselőtében megjelenjek. Örömmel jöttem el a jelen díszgyűlésre és üdvözlöm a társulatot annál inkább, mert a turistaság kapcsolatos a történelemmel; a mely útbaigazítja a turistát, sőt új helyeket tár fel számára, a mikor a múltak emlékein járva-elve, a történelmet elevenítjük meg működésünk folyamán. Méltóztassanak az E. K. E. nevében legmelegebb üdvözlötünket és szerenese kívánatainkat fogadni a mai közgyűlés alkalmával. (Éljenés!)

Radisics Jenő: A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője gyengélkedvén, engem ért a nagy megtiszteltetés, hogy a mai ünnepélyen képviseljem a főfelügyelőséget. Örömmel vállalkoztam e feladatra, de nem azért, mintha az ünnepély külsőségei avagy díszvonzottak volna, hanem mivel eleve tudtam, hogy tanuja leendek egy lélekemelő jelenetnek, a midőn a legkiválóbbak összegyűlnek, hogy elhalt honfitársuk, nekem is rokonszenves barátomnak emlékét kegyeletteljes elismeréssel illessék. Jól esik ezt látni, szükségünk van nemes példákra, hogy erőt merítsünk a jövő feladataihoz, a melyek, úgy hisszük, évről-évre mind tömegesebben fognak a főfelügyelőség előtt

felmerülni, jelölve annak, hogy ez az intézmény megtalálta az utat azokhoz, kik tevékenységeiknek a megkívántató belső tartalmat s erkölcsi súlyt kölcsönzik.

Ennek egyik jele gyanánt tekintetik a mai közgyűlésre szóló szíves meghívás, mely több a pusztá udvariasság tényénél s a melyért őszinte köszönetet mondok a főfelügyelőség nevében, melegen üdvözölve egyúttal a Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulatot, valamint annak kitünő elnökét: Nagyméltóságodat. (Éljen! Éljen!)

Zlamál Ágost: Az »Alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyesület« megbízásából Straubert Ödön kollégámmal örömmel jelentünk meg, egy részt azért is, hogy a Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat vezető férfiainak lángbuzgalmából egy szikrát legalább lopjunk el és vigyünk el magunkkal. (Lelkes taps és éljen!) Szívből üdvözöljük ebből a szép alkalomból ezt a rokon-egyesületet, Isten legnagyobb áldását kívánva rá, s óhajtom, hogy a társulat további munkássága nekünk is útmutatóul szolgáljon. (Éljen, éljen!)

Az üdvözlésekért és képviseltetésért gróf *Kuun Géza* elnök mondott külön-külön köszönetet, s különösen tetszett azok közül az alábbi utolsó:

Igen köszönöm a mondott szavakat és kérem társulatunk nevében a képviseltetésért meleg köszönetünket kifejezni és arról biztosítani az alsófehérmegyei rokon-egyesületet, hogy mi éppen ezt a társulatot tartjuk hozzánk legközelebb állónak, és mindig fogunk örvendezni, ha a mi közgyűléseinken képviselőik fognak megjelenni, s mi is minden alkalmat meg fogunk ragadni, hogy saját érdeklődésünket ez egyesület iránt kitüntethessük!

Így folyt le társulatunk idej, XIX-ik, évi rendes közgyűlése d. u. 1/2 kettőkor, az elnök ama lelkesen fogadott kijelentésével, hogy a jelenlevő gr. *Bethlen Miklós* főispán 100 forinttal az alapító tagok közé lépett.

*

Közgyűlés után *Hollaki* Arthur alispán díszlakomát rendezett a megjelent vendégek tiszteletére, a kik aztán az estét gróf *Kuun Géza* elnök meghívására a maros-németi kastélyban töltötték, tovább szöve-fonva a terveket: megyénk múltja és története felderítése iránt, s különösen kitünt dr. *Hermann* Antal ethnographus programszerű felkösztöntője a megyei néprajz intenzivebb művelésére, mely fejtegetését a társulat felkérésére önálló czikk alakjában is meg fogja örökíteni.

A dévai török veszedelem 1550-ben.

Híres törökverő vala a maga idejében enyingi Török Bálint, vagy mint *Istvánfi* nevezi »Valentinus Enyinginus cognomine Turcus«, kinek családja már Mátyás király korában kitüntette magát.¹

Bálint uram taktikája abban állt, hogy szintoly hírneves bajtársával, Bakics Pállal ürge lovú huszáraik élén guerilla-harcban zaklatták a portyázásból hazatérő török csapatokat, úgy hogy »Bakisch Pál« és »Türk Wayllandt« neveit ismerték mindenhol Németországban, sőt hírnevük eljutott távol Angliába is.²

Barátságuk — ugyancsak Istvánfi följegyzése szerint — 1535 Szent-Péter és Pál napjáig tartott. Bakics e napon nevenapját ünnepelte s meghívta a vendégségre édes jó pajtását, Török Bálintot is, a ki eljött és vígan folyt a poharazás és mulatság késő estéig, midőn Bálint uramat, kissé elázva, szekéren küldték haza a vígalomból. Úgy történt, hogy útközben Bakics Pál egy földije, a ki zsoldjában katonáskodott, több emberével megtámadta az útasokat s hadi bárdjával halálos csapást volt szándékában mérni a szundikáló Bálintra, de a fegyver a szekér oldalába vágódott, még pedig oly mélyen, hogy a gyilkos hirtelen ki sem tudta onnan vonni megint, mire bátorsága inába szállott és elillant czinkostársaival.

Bálint szörnyen megharagudott Bakics Pálra az éjjeli támadás miatt, s ámbár ez mennyre-földre esküdözött, hogy nem volt része a merényletben, Bálint nem hitt neki, hanem párbajra hívta ki régi jó barátját, mely azonban Ferdinánd király közbenlépésére elmaradt. A király egyik huszárkapitányát sem nélkülözhetette s azért

¹ A család 1481-ből való czímereslevelét és színes czímerképét dr. Áldássy Antal közölte a »Turul« 1897. évf. 33/4. lapján.

² Lásd Istvánfi lib. XI. az 1758. bécsi kiadás 113. lapján és »Az 1532-iki török portyázás történetéhez« cz. közleményt, a »Tört. Tár« 1891. 162. l.

bíztatta Bálint uramat, hogy a rendes törvényes úton fogja az ügyét megvizsgáltatni és, ha kell, neki elégtételt adatni. De, mint tudjuk, Ferdinánd király malma nagyon lassan őrlött, Török Bálint hiába várta, hiába sürgette egy ideig a megígért fegyelmi eljárást az orgyilkosok ellen, míg végre megunva a húza-vonát, 1536-ban átpártolt János királyhoz, a ki tárt karokkal fogadta őt és — pour encourager les autres, mint a franczia mondja — Hunyad várát és Debreczent ajándékozta neki. Végrendeletében is megemlékezett a főúrról, a kire mint eddig, úgy halála után is, újszülött fia, János Zsigmond hadseregének fővezérségét bízta.

Amióta Bálint uram János király szolgálatába állott volt, persze le kellett mondania és le is mondott török-hajhászó kirándulásairól s azért nem volt a töröknek oka reá nehezteni. Igaz ugyan, a mit *Acsády* Ignác állit róla,¹ hogy még a Lamberg-Nogarola követség előtt igen kedvezőtlenül nyilatkozott róla a nagyvezér; csakhogy ez még 1532-ben volt, midőn t. i. a szultán Bécs ellen indult másodizben. Török Bálintnak a már említett portyázás alkalmával² aratott babérai és ugyanazon évben Bécs körül végzett dolgai, hol Szerémy szerint »percusserat quadraginta millia kanchera Turcarum«,³ persze nem voltak alkalmasak arra, hogy őt *persona gratana* tekintsék a portán; de azt hinné az ember, hogy János királyhoz való átpártolása óta tanusított kifogástalan magaviselete elfeledtették a portával korábbi bűneit.

Midőn a királyi baba születésének híret meghozták hozzá táborába, Bálint fényes katonai gyakorlatokkal és éktelen ágyúdörgéssel ünnepelte meg az eseményt. És Tinódy is azt írja,⁴ hogy

Serénsége vala jó Terek Bálintnak
Mert igen hív vala az király fiának,
És ő véle össze az szegin országnak,
Rettenetös vala mind az némöt pártnak,

a mily *rettenetös vala* korábban a török pártnak.

Midőn pedig Ferdinánd vezére, Fels elfoglalta volt Izabella királyné több várát és megtámadta Budát, és ennek következtében Szulejmán maga óriási sereggel kerekedett föl a magyar főváros

¹ »A magyar nemzet története« V. köt. 222. lapján.

² A »Tört. Tár« 1891. évf. id. helyén.

³ Szerémy 358. lapján, dr. Szádeczky Lajos emendatiojával.

⁴ A »Régi magyar költők tára« III. köt. 270. lapján.

elfoglalására 1541-ben, a szultán parancsára a szerdár még Eszék-ről »szép szót írt« Török Bálintnak és »nagy szép szókkal őtet hozzá hívatatá.« A magyar főúr, ámbár »sokak szidták őt az hajas tereknek«, nem kért a szultántól hitlevelet, a mint barátai sürgetve tanácsolák neki, hanem »szerencsére veté ő fejét« és elment a török táborba Tárdánál, hol nemcsak meg nem görbült egyetlen hajszála, hanem »nagy tisztességgel« fogadta őt a szerdár és »főfő terekkel neki udvartata«, és gazdag ajándékokkal tért vissza Budára, hol nemsokára utóbb »elvegy terekkel együtt« méne »harczra« és »szíve bátorságával csudaképen sietett némötök sánczára.«¹

Ha a török csakugyan még haragudott Bálintra, úgy bosszúját egyelőre eltitkolta. Midőn azonban a szultán elért Buda alá és parancsára János Zsigmondot kivitték táborába, mint tudjuk, Szulejmán ideiglenesen letartóztatta a csecsemő-királyfit és a vele kijött magyar főurakat, de rövid fogság után valamennyiüket szabadon bocsátotta, az egyetlen Török Bálint kivételével, a kit Rusztem pasa gondjaira bízott s utólag, midőn elvonult Buda alól, magával czipelt, folyton »szép és tiszteletes szókkal« biztatván őt, »hogy im Pécsről, im Siklósról, im Eszékről« majd visszabocsátják őt, míg elértek Nándorfejtérvárra, hol azután »mindjárost« vasat vertek lábaira »és mint rabot kezdzinek őt tartani.«² Utóbb Belgrádból a Sztambul melletti Héttoronyba került, hol régi ellenségével, Mayláth Istvánval raboskodott néhány évig, míg végre 1550-ben a tömlöczben meghalt. A sírba követte őt nemsokára rabtársa is, ámbár ennek kiszabadítása ügyében a francia király is közbenjárt vala a portánál.

Bálint két fiat hagyott hátra, kik közül az egyik: János örökölte Hunyad várát s egyideig rendületlen híve maradt Izabella királynénak. A mennyire pedig forrásaink gyér adataiból következtetni lehet, jó viszonyban állott Fráter Györggyel is, mi eléggé fényes tanúbizonyság arra nézve, hogy a fiatal főúr nem gyanúsította a barátot avval — mint Istvánfi följegyezte ugyan, de maga sem hiszi el — hogy édes atyjának elfogatásában és börtönben való marasztalásában neki volt valami része. Az egykorú Tinódy sem gyanúsítja a barátot, hanem egyszerűen a »terek császára« hitszegését látja a dologban, másrészt pedig a basákat okolja, a kik avval

¹ Tinódy krónikája id. kiadása 273. l. Lantosunk két költeményt szentelt »Terek Bálint« fogságának.

² Verancsics összes művei II. köt. 70. l.

gyanúsították Török Bálintot a szultánnál, »hogya most ezt elbocsátja, Vannak sok vitézi, hogya föltámasztja, Az Drávát felségöd míg általhaladja, Hátul való néped ő mind levágotja.«¹

Enyingi Török János pedig Izabella híve maradt mindaddig, míg a királyné a törököket be nem hívta az országba, »segítség-gel hogy mellette lennének« Fráter György és osztrák-párti barátainak fondorkodásai ellenében.

»No mikoron Terek János ezt érté, hogy terekké lenne, ezt nem szereté«, királyi »asszonyától hamar bucsúját vevé« még pedig ékes peroratioval, melyet Tinódy döcögős verseiben megörökített. Elpártolásának okául azt hozta föl, hogy vitéz atyját a törökök »megrágák, megevék« és őt »hamis hittel elvesztették.«²

Lantosunk elbeszéli továbbá,³ hogy a fiatal főúr Hunyadvárában, »lakóhelyében« vonta meg magát, és itt múlatott, élt feleségével: Balassa Borbálával (a kívül ugyanez évben, 1550-ben kelt össze), midőn értésére esett, hogy Khászim pasa seregével már megindult volt Budáról és »Lippa belől Tót-Váradján« táborozott; hogy továbbá előre küldötte két agáját — egyiköknek Feru bég volt neve — 200 lovassal, a kik két nappal előbb Déván ütötték föl tanyájukat. Feru agáék után pedig Khászim pasa »ötszáz lovagját bocsátta«, kikkel, miután nem voltak semmi befolyással az események további menetére, nem is kell tovább törődnünk.

Török János az ozmánok megérkezésének híret nagy örömjongással fogadta s egy »inasát«, névszerint Kósát, elküldötte nyomban Dévára kém gyanánt, (hogy »bizon hírt tudna,«) a ki a sorompónál bevárta a törököket s meg is számlálá őket. »Feru aga nagy gazdagon eljuta« — írja lantosunk — »kétszáz lóval (értsd lovassal) éppen az aga vala.« Ott volt vele Ali csausz és Gyurbát vajda is.

A kém visszaérkezése után János főúr összehívta hű szolgálait s olyan haditanács-félét tartott velök, melyben hadnagya, Nagy György, fölötte ellenzett mindenféle török-ellenes vállalatot, még

¹ Tinódy idézett kiadása 274. lapján.

² Török Bálint 1550 okt. elején már nem élt, de halála napját pontosan nem tudjuk.

³ »Enyingi Terek János vitézsége« cz. versében a *R. M. K. Tára* III. köt. 177—187. l. és rövidebben az »Erdéli historiának másod részé«-ben, ugyanott a 25—27. lapon.

pedig három okból. Először is ily vállalat Izabella királyné hite ellen volna, másodszor az országgyűlés megkérdezése nélkül belefogni nem volna helyes, és azonkívül harmadszor: veszedelmes dolog is volna s Török János kárát vallhatná, mert jószágvesztésével végződhetnék. De a fiatal főúr nem hallgatott hadnagyának higgadt tanácsára, mert már régóta bosszút esküdt volt elhunyt édes apjának ellenségei ellen s már régen kérte volt a fölségös Úristent, miszerint adna neki alkalmat a törökökkel megmérkőzhetni és apja »szernyű halálát« megtorolni.

Ha a haditanácsban csakugyan így folyt le a dolog, úgy téved »signor Ascanio Centorio de gli Hortensii,« a ki 1567-ben Velenzében kinyomatott *Commentarii*-jában azt beszéli, hogy Török János a törökök elleni támadásra egyenesen Fráter György parancsára vállalkozott. Brutus Mihály pedig, a történetíró, elbeszéli mind Ascanio, mind Tinódy versioját (ez utóbbit Forgách latin munkája nyomán), de az olasz s nem a magyar írónak ad igazat; még csupán azért, mivel hiedelme szerint Ascanio azt is, mit »Turco Giovanni«-ról elbeszél, Castaldo levelei nyomán írta. Csakhogy ez a tábornok akkor még nem állt volt Ferdinánd király szolgálatában, hanem V. Károly császár seregében katonáskodott a külföldön s azért ha írt is valamit a dévai riadalomról — a mi fölötte kétséges — maga is csak hallomásból tudhatott egyetmást róla.

Az expeditio kockája tehát el vala vetve. Török János vitézei még azon éjjel fölkészülődtek. Éjfélkor »két embörök jövének« a dévai főbírótól s »az esküdtek nagy hitöt izenének.« A főúr pedig »nagy vígan« fúvatá meg a trombitákat, és 113 lovagját és 67 gyalogját — tehát húsz ember híján kétszáz harcosát — útnak indítá még az éj folyamában.¹

Az előre megállapított hadi-terv szerint Baresay Gáspár vezényelte az előljárót, vele valának Kardos Józsa, Keresztúri Péter, Bocskai Miklós, Palatics Gergely, Temesvári Nagy János és Ósz László — mindannyian »jó legények.« Hadnagya Nagy György pedig, két társával, névszerint Hetei Sebestyénnel és Vas Benedekkel, előre siettek Dévára, a hol kihivatták titkon a főbíró és megbeszélték vele még egyszer a támadás tervét. »Hát jó hitben vagyon, mindent megértének.«

¹ Az »Erdéli historiá«-ban azonban »csak 175 magával« indítja útnak lantosunk.

A főbíró úr nyilván Fráter Györgytől tanulta a politikát, mert ámbár alattomban enyingi Török Jánossal a törökök veszedelmére czimborált, óvatosságból nem mulasztotta el inteni az agát sem, »hogy Terek Jánostúl őrizze magát.« Pétör deák is kiizent Déva várából az agának, hogy törökjeivel jöjjön be a várba s ne várja be »napfelköltét az városban, mert jövetit hallja Terek Jánosnak.«

A két aga azonban reá sem hederített a jóhiszemű tanácsra, »sőt csak csalárdságnak mondja azt vala.« Okosabbak voltak Ali csausz és Gyurbát vajda. Mindkettő a hogy hírét »hallá, magát bizá, az várhoz fölnyomtata.«

Dévához érve hajnalban Török János gyalogja, a kertökön nyíló két ösvényen »az várasra rohana,« a főúr egy bizott embere pedig harmad magával a sorompónál állva, »leüté az lakatot [lova-goknak] kin az vitézők ott bészaladának.« A főúr »maga az vár felé felszágulda.« S most elkezdődött mindenfelé az irgalom nélküli mészárlás. A megriadt törökök vagy a házakba szorútlak, vagy pedig — ki lóháton, ki gyalog — a vár felé szaladának, hol már esküdt ellenségök: Török János forgolódék a felső sorompónál. A menekülő törökök közt vala Feru aga-társa is, ki szép gazdag öltözetében, de gyalog igyekezett a várba jutni. Mint jó vitéz, kivont szablyával rögtön viadalnak állt Török Jánossal, a ki őt hegyes törrel derékba úgy találá, hogy »sarampóhoz az tereket nyá-solá.« Nemsokára ezután a szegény pogány »elesék és meghala« és Török János »fejét vétette vala.«

Feru aga maga egy házba szorúlt volt, melyet a parasztok körülfogtak s melybe csakhamar betörtek. Az aga erre az istállóba futott lováért, hogy arra kapva megmenekedjék, de látva, hogy a parasztok mindenütt nyomában valának, lovát elbocsátá és egyideig szembeszállt üldözőivel; csakhamar azonban kereket oldott, és »előttök az kertre futva szalada.« Éppen egy hácsóra »igazodék,« midőn Török János megpillantotta őt s neki eredt, de a parasztok hamarabb elérték a törököt, mint ő, és »konezról-konezra« darabolták szegény Feru agát, Török János fölötte nagy bánkódására, de világos parancsára, hogy »eleven töröket senki ne fogna.« Egy-néhány ellenségnek sikerült a várba jutnia, köztük Kéván vajdának, ki előbb »egy házban szorúla«, de utóbb »nagy sebekkel« borítva »az várhoz felszalada« s kit később vitézségéért a szultán »agaságra felvötte vala.«

»Rémülés nagy lön ez az pogánoknak«, kiknek maradéka megfutott s »megmondá az ötszáznak«, mily sors érte volt őket Déván, s ennek hallatára az ötszáz török vitéz is jónak látta lóra kapni s visszafutni Khászim pasa táborához.

A pogányok megfutása után megszámlálták a halottakat Déván s a városban »két negyvennégy testet« találának,¹ és — ha régi és új példát nem tudnánk reá, el sem hinnők Tinódynak — a támadók közül »csak négy magyar vitézők meghalának,« köztük sok embernek szánalmára »vitéz Palatics Gergely« is.

»Csuda szép nyereség« jutott a győzteseknek. »Egy tereket és egy zászlót« elküldött Török János »az kincstartónak,« »az barátinak,« a ki azokat »megköszöné, mint szerelmes fiának.«

Egy jó lovat, melyet zsákmányúl ejtettek a magyarok, elhozták a boldog főúrnak ajándékba. »Mondják fő lova volt Feru agának, kinél jobb nem volt hadában basának.« Török János nagyon megörült neki s »nagy szerettében« elnevezte azt »Agának.« A törököktől zsákmányolt szép lónak folyvást nagy kelendősége vala, nemcsak széles Magyarországon, hanem mindenfelé nyugati Európában. Fejedelmek és főurak egymásnak kedveskedtek velök épp úgy, mint később Corvin-codexekkel és nagy értékű keleti kéziratokkal. Hogy csak egy példát említsek arra nézve, hogy a szép török, illetve arabs lovat mint becsülték meg a külföldön, Alonso Barrantes Campofrio, Donna Maria de Villela férje s ez úton Aldana Bernát (Nagy-Kampó) rokona Béjar herczegének kíséretében 1532-ben Magyarországon is járt és részt vett »majdnem valamenynyí csatában e hírneves hadjáratban, melyben a kereszténység meg lön mentve az őt fenyegető török Szulejmán ellenében.« E hadjáratból Barrantes egy gyönyörű sötétszürke arabs lovat vitt vissza magával; Áfrikában ellették volt, Azamor városában. »Gyönyörűség vala nézni mily kevélyen tartotta magát, mily délczegen lépdegélt, állt meg és fordult meg.« Boldog tulajdonosa egész elragadtatással írt róla és vallomása szerint irigyelték őt mindenfelé, a hol látták lovát.

Elvégre Antwerpenben meglátta szép állatját Jakab, skót ki-

¹ Tehát 88 elesett s 112 megmenekült, mivel ellenmondásban áll Horváth Mihálynak az az állítása, hogy Török János a török előhadat »csaknem egészen levágta.« *Fráter György élete* 266. lapján.

rály követe, a ki egy irlandi ponyt és 60 arany angelot-t¹ adott érte. Magát a ponyt Barrantes utóbb Spanyolországban eladta 60 aranyért.²

Elbeszélésünkhez visszatérve, melynek tárgya 1550 november havában történhetett,³ mint tudjuk, Khászim pasa fölszedte táborát, el-ki-vakarodék az országból és elment haza Budára.

Szeretettel hallá ezt Erdélyország,
Ez úrfiat⁴ üdvözlé nagy sokaság
Éltesse és tartsa a szent háromság
Övé légyen holta után mennyország!

KROPF LAJOS.

¹ Az angol angelot értéke körülbelül egynegyed font sterling volt. A régi francia ange d'or, vagy angelot súlya »44·15 grains de marc de Paris« volt. Barrantes az ő arabs lováért tehát körülbelül 120 aranyat kapott, a mi tetemes összeg volt amaz időben.

² A *Memorial hist. espagnol* X. köt. 479. 1.

³ Ezt abból sejtjük, hogy Khászim pasa 1550 nov. 2-án a maros-illyei táborból írt az erdélyi rendeknek, hogy ha Fráter Györgyöt elhagyják s a királynéhoz és fiához hívek lesznek, nem vonúl tovább. (Ld. a Török-magyarokori államokmánytár I. köt. 5. lapján.)

⁴ T. i. Török Jánost.

A dévai piacon állott hajdani kápolnáról.

Annak a Déva város főterén állott száz évesnél régibb római kath. kápolnának a történetéről, mely 1886 június 6-án kelt püspöki beleegyezés mellett eltávolított, az alábbiakat sikerült ki-nyomoznom.

A dévai Szent Ferenczrendi szerzetesek u. n. *Historia domusá*-ban latin nyelven írva (s általam magyarrá fordítva) ezek találtak:

A közelmúlt évszázadban erzsébetvárosi születésű Bosnyák István és Bosnyák Márton testvérek Déván az akkori viszonyokhoz mérten nagy-kereskedők voltak; örmény szokásaikhoz híven nagyon vallásos emberek lévén és a szükséges anyagi javakkal Istentől ellátva, azon fáradoztak, hogy: megkönnyítendők az amúgy is a város központjától távol eső római kath. zárda-templomba járást, úgy a maguk, mint többi hitsorsosaik részére (vallásos szándékuknak eleget téve) Déva város piacának közepén egy külön kápolnát építettek saját költségükön, s azt mindennemű föl-szerelésekkel (insigniákkal) el is látták 1766-ban, Ő cs. és kir. Főlsége engedélyével és az erdélyi püspök beleegyezésével, a Boldogságos Szűz Mária szeplőtlen fogantatása és Szent István vértanu (az építetők véd-szentjének) tiszteletére, hogy abban szent miséket tartani lehessen.

Ugyanazon naplókban az alapító testvérek és a dévai szerzetes-
rend között a kápolna jövődjéről sorsára nézve írásbeli egyezmény
kötetett, mely így hangzik:

Conventio. Létrejött egyfelől a dévai Szent Ferenczrendi tisztelt bolgár szerzetesrend (melynek helybeli zárdatemploma a Boldogságos Szűz Mária menybemenetele tiszteletére szentelve áll fenn), másfelől tekintetes és nemes Bosnyák István erzsébetvárosi syndikus és ennek édes testvére Bosnyák Márton (örmény) említett városbeli kereskedők között az 1767-ik év május hava 8-án ilyenképpen:

Minthogy előbb megnevezett tisztelt urak az Isten és az Égiek iránt szíveikben táplált ájtatos vallásos érzületeiktől áthatva, Ő császári és apos-

tolí királyi Fölségének engedélyével, és fötisztelendő L. Báró Bajtay József Antal úr Ő Excellentiájának beleegyezésével, mint az erdélyi dioecesis római katolikus püspök úrnak hozzájárulásával Déván a főpiacz közepén az 1766-ik évben a Boldogságos Szűz Anya, Máriának szeplőtlen fogantatási ünneplésére és Szent István vértanunak tiszteletére egy igen csinos kápolnát építtettek, s azt saját költségükön belsőleg és külsőleg megfelelően feldíszítették, ugyanazon ordinariatusnál (t. i. püspökségnél) jogsultságot eszközöltek ki arra nézve, hogy ezen kápolnában az évnek minden szakában, a karácsony- és husvét-napokat kivéve, bármelyik napon is Isteni szolgálat tartathassék, s hogy ezt elérhessék, a kápolnát építtető eme testvérek alázatosan megkeresvén a bolgár Szent Ferenczrendi provincialis (szerzetfőnök) fötisztelendő P. Kleiner Balázs urat, vele barátságos úton úgy az isteni szolgálatok megtartása idejére, mint az ezek után járó s a szerzetes atyákat megillető díjazások kiszolgáltatása tárgyában közös megállapodás létesült és pedig ekként:

Szent mise megtartandó leend:

1. Vasárnapokon és ünnepnapokon, a téli időszakra terjedőleg, Szent Mihály napjától kezdve egész ápril utolsó napjáig mindenkor reggeli 8 óraker, május elsején kezdve pedig egész Szent Mihály napjáig reggeli 5 óraker, köznapokon azonban téli időszakban reggeli 7, nyári időszakban reggeli 5 óraker.

2. Ha a fötisztelendő consistorium nem fogja ellenezni, szabad leszen a kápolnában némelykor magyar vagy oláh nyelven prédikációkat tartani, de csak is azon napokon, melyeken másutt, nevezetesen a lelkészi hivatal templomában predicatio nem tartatnék.

3. Fent említett alapító urak ígérík és kötelezik magukat arra, hogy a tisztelendő zárdabeli testvér-atyáknak kárpótlásul [azaz: jobban mondva szolgálati viszonzásul] évenként 150 Rforintot [a mi 60 ezüstforintnak felel meg] fognak fizetni, azon kikötéssel, hogy a megtartandó misékből 300 az ő fogadalmukra mondassék.

4. A zárda kizárólag csak is a csendes mise megtartására köteleztetik, a nagy mise [azaz: énekes mise] megtartása a tisztelendő atyák szabadakarától függ, úgy szintén predicatiókat a kápolnában mondani; ez utóbbiakat illetőleg azonban csak azon esetre, ha erre nézve a fötisztelendő consistoriumtól engedélyt nyertek. És ha az időök változásával (mitől Isten óvjon) bárminő körülmények avagy eshetőségek bekövetkeznének is, és a tisztelendő atyáknak a szolgálatuk után járó díjazás kiszolgáltatása megszűnnék, az esetre a zárda részéről elvállalt kötelezettség teljesítésének megszűnése is beáll, a tisztelendő testvérek ellen senkinek se legyen aztán joga keresettel élni, vagy bárminő formában ellenük föllépni.

5. A szerzetesrend, ennek helybeli zárdája, úgy a mostani, valamint a jövendő időkre való tekintettel a fent megírt isteni szolgálattételen kívűl

másnemű kötelezettséget magára nem vállal, következésképpen tehát a kápolna fentartása, kiigazítása, a fölszerelések megszerzése, egyházi czélokra szükséges mindennemű eszközök (olaj, misebor s ezekhez hasonló tételek és dolgok) előállítására s elvégzésére az alapító urak terhére s költségére lesznek eszközözendők minden időkben és minden körülmények között, hogy ez által a zárda egyszersmindenkorra minden kiadástól, s költségtől mentes legyen.

A dévai piaczi kápolna.

6. És végre, ezen egyezésnek nagyobb megerősítése czéljából a szerződés két egyenlő hiteles példányban állíttatik ki, melynek egyik példánya a zárda pecsétjével ellátva és a parochiale-hivatal által aláírva, átadatik a többször említett alapító uraknak, a másik hiteles példányt

pedig az alapító urak saját pecsétjükkel ellátva és általuk aláírva a zárda főnökének adják át, hogy ő azt örök emlékezetül a convent írártárában elhelyezze.

Kelt Déván, a Boldogságos Szűz Mária menybemenetele tiszteletére emelt templomhoz csatolt zárdában, a fentebb megírt évben és napon.

(L. S.) Stephanus Bosnyák.

(L. S.) Martinus Bosnyák.

Az istenisztelet megkezdődött a kápolnában 1767 jan. 1-én, de már megelőzőleg temettek belé háromszor; s így azok, a kik a kápolna alatt, piacunk földjében alusszák örök álmukat, a következők: 1. David Eberhard de Beckard, katonai főparancsnok Déván. — 2. Mitrovits Dominika † 1766 ápr. 16-án. — 3. Simon Péter † 1766 nov. 5-én. — 4. Bosnyák Katalin, Bosnyák István 4 éves leánya † 1770 nov. 24. — 5. Kokelin Mária, Kokelin Jakab 1 éves leánya † 1770 decz. 17. — 6. Bosnyák Tódor, Bosnyák István 3 éves fia † 1772 márcz. 27. — 7. Bosnyák Márton neje Anna, köztiszteletben álló úrnő (amantissima domina) 28 éves † 1775 junius 5. — 8. Anna Mária, Adalbert kereskedő leánya † 1777 aug. 7. — 9. Borwicz Károly, Laszky-regimentbeli őrnagy, varcommendans Déván † 1779 ápr. 22. — 10. Kokelin Mária, Kokelin Jakab özvegyének leánya † 1779 szept. 27. — 11. Mitrovits Dominika, Mitrovits Mátyás leánya † 1782 decz. 14. — 12. Özv. Buda Magdolna † 1785 jan. 16. — 13. Ponori Pál, megyei főjegyző † 1787 okt. 23. — 14. Lengyel Lukács, 60 éves és 15 éves fia Manó, füstben fulladtak meg (fumo suffocati) 1808 febr. 22-én.

Ezekén kívül a kápolna kerületében húszan vannak eltemetve.

A kápolna föntartásáról, míg az alapítók éltek ők gondoskodtak, ezeknek halála után a kápolnát a Déván volt örmény származású kereskedők vették gondviselésük alá; az alapítók által ígért 150 frtnyi díjfizetést azonban ez utóbbiak nem teljesítették, hanem időnként díjazták azon papokat egyes buzgóbb hívek, a kik isteni szolgálatot teljesítettek a kápolnában.

A kápolna első főgondozója, Bosnyákék halála után, Ötvös Lukács kereskedő, kinek elhunytja után ennek neje, illetve fiai: Antal és Lukács minden díj vagy egyéb másnemű szolgálmány nélkül gondozták a kápolnát. Ezeknek halála után azonban a kápolna szomorú sorsra jutott; a hetvenes évek alatt fedele, meg a tornya bomlásnak indulván, az isteni szolgálat rendőrileg betiltatott,

8 évig a kis kápolna tehát zárva volt, lerontatni hiába igyekezett a városi hatóság, mert felsőbb intézkedések folytán, sőt püspöki vetonál fogva továbbra is (habár bezárva s körül-piszkítva) ott állt a lakosság boszszantására s a főtér elcsúnyítására bomladozó, roskadozó állapotban. Végre azonban 1886-ban, hogy sikerülhessen eltávolítani, június 6-án, a római katolikus püspökkel kötött szerződés értelmében tőle 1500 frttal a város megváltotta, s e megváltás folytán még azon napon a város költségén a kápolnából mindennemű felszerelés a helybeli szerzetesek zárdafőnökének átadatván, illetve a zárdához szállítatván, a kápolna lebontatott.

Érdekes még tudnunk, hogy 1849-ben, midőn húsvét nagy-szerdáján a magyar honvédség Piski felől először vonult be Dévára, s az akkori várparancsnok: Kodics nevű grancsár-kapitány a bevonuló honvédekre a várból ágyúkkal lövetett, a kápolnára is esett egynehány golyó, s azok egyikét (melyet emlékezet okáért Izai János 48 után a kápolna falába kőműves által elhelyeztetett) a kápolna lebontása alkalmával a városházához vitettem, s ott őriztettem.

A kápolna tornyából a harangok a dévai csángótelepesek iskolaudvarára vitetvén, ott faállványon elhelyezve a reggeli-, déli- és estéli szokásos harangozást a hívek örömeire és Isten dicsőségére ma is végzik. Az egyik harang oldalán (beöntött betűkkel) ezek a szavak olvashatók: Mich hat gegossen Franz Josef in Wien 1765. A második harangon pedig ez áll örményül: Ezt a harangot Ötvös Lukács Pedros Péter 1832-ben adta a kápolnának.

Mielőtt a kápolna lebontatott volna, Sulutz Sándor akkori városkapitány lefényképeztette, s annak képét mi is közöljük; az oltár csengettyűjét pedig a polgármester közgyűlések alkalmával — szükség esetén — használja ma is. A vételárt a püspök a gyulafehérvári takarékpénztárnál gyümölcsöztetés végett a dévai róm. kath. hívek javára letéteményezte. A vételár 1500 frt, a lebontott kápolna falanyagát Tajtsik Ferencz építész vette meg 200 frttal, s így az előbb említett pénzüintézetnél 1700 frt gyümölcsöztetik, a betéti-könyv pedig a helybeli római kath. lelkészi hivatalnál őriztetik.

HUNYADMEGYEI OKLEVÉLTÁR.

Oklevelek és kivonatok az Országos levéltárból.

(1529—1786.)

Kun Róbert hagyatéka.

Néhai titkár-elődöm ezt az alábbi történeti anyagot az 1894-ik évi iskolai húsvéti szünetidőben másolta és jegyezte össze az Országos levéltárban, a hol *Téglás* Gábor múzeum-igazgatóval együtt néhány napig dolgozott társulatunk megbízásából, miután grófnőnkünk személyesen eszközölte ki számára a kutatási engedélyt. Hazatérve, a társulat 1894 június 17-én tartott közgyűlésén Kun Róbert »Déva városának birtokviszonyai és határszervezete a XVII. században« című ismertette mutatóul az I. Rákóczy György idejéből 1643-iki nemesi kimutatást, s az útca- és határneveket; de az anyag rendszeres feldolgozására, vagy csak sajtó alá rendezésére is nem maradt ideje. Megakadályozta benne soknemű elfoglaltsága és 1897 ápr. 12-én bekövetkezett halála, úgy hogy én már csak özvegyétől kaphattam meg szorványos jegyzeteit. Ezeket először is szétvagdaltam, hogy időrendbe lehessen szedni, aztán egyöntetűvé javítottam bennök az oklevelek és kivonatok írásmódját, s végül feloldozgattam az ünnepek szerint jelzett dátumokat, hogy az adatokat kényelmesen lehessen használni. Igyekeztem így legalább hozzáférhetővé tenni néhai titkárunk gyűjtését, s habár ez a nyers anyag jóformán semmi politikai vonatkozású levelet vagy köztörténeti adatot sem tartalmaz, mégis sok becses adalékkal bővíti megyénk topographiája és nemes családjainak történetét, úgy hogy mindenesetre hálás kegyelettel tartozunk az elhunyt iránt, kinek rövid idejű kutatása is újabb fényt derít Hunyadmegye 2¹/₂ százada (az 1529—1786 közti évek) történeti fejlődésére.

1529. Az aradi káptalannak.

János király adománylevele lugosi Vayda Györgynek és Miklósnak Hunyadmegyében fekvő Kaporló, Poganesd, Fagyath, Baya és Leydin egész birtokairól, melyet már őseik is birtak, de oklevelök vigyázatlanságból elveszett.

1533. Relatio magnifici Stephani Bathorei vayvodae Transsilvaniae in negotio bonorum Ladislai quondam Kenderes dicti de Malomviz ob fractionis Ferdinandinae adhaesionem notati amissorum contra Ladislaum filium quondam magnifici Pauli de Nagy Baresa protonotarii, anno 1533 celebratae emanata.

(Cista 2. Fasc. 5. Nro. 10.)

Várad, 1535 jan. 19. János királytól.

Varadini, ante festum sanctorum Sebastiani et Fabjani 1535. Stationis relatio in dominium ferri fodinarum in pertinentium possessionis Csarna in comitatu Hunyadiensi existentium, et in campo Play nuncupato aliisque alpebus et montanis reperientium pro nobilibus Petro, Joanne, Ladislao et Christophoro More de Galacz, Michaeli item et Francisco Csarna collatarum, nemine contradicente.

1535. Pestesi Lázár beigtattatni rendeltetik egy harói birtokba és házhelyre. Contradikál Nobilis Georgius puer, ut visu considerare potuisset decem annorum, filius Thomae Szúnyog in sua ac fratris nominibus.

1535. János király statutionalis rendelete Bozay Benedek részére.

Gyulai Mihály leányainak Fruzsínának, Gellysthey Miklós nejenek, és Katalinnak, Balásty András nejenek tudtával és ösztönzésére vendégképen ment Rápolthy János házához, ki őt szívesen fogadta; itt rabolni és prédálni kezdett, egy papot halálosan megsebzett, Rápolthy Jánost és családjá tagjait összekötözte s bizonyosan agyonverni, ha jámbor emberek, kiket a jajgatás odahozott, ki nem mentik. E miatt összes, bárhol találtató birtokaik confiscaltattak s Bozay Benedeknek adományoztattak. A statutio megtörtént, Gyulai Mihály leányainak nevében protestált Bachy Mihály.

1535. János király ugyanez ügyben.

Statutionalis rendelet Bozay Benedek részére a Rápolthy János következő birtokaira: Rápolth, Tóthfalu, Orosz, Csikmó, Felső- és Alsó-Városvize, Piskencz, Buchan, Ludesd, Puthynel, Felső- és Alsó-Kosztid, Bosoruth, Felső- és Alsó-Oháb, Kalán, Zatschyl, Nádasd, Arany, Karpinesd és Kis-Oklos. A statutio megtörtént sokaknak ellentmondásával.

Várad, 1537 ápr. 2.

Varadini, feria secunda proxima post festum Pascae 1537, regno-

rum nostrorum undecimum. János király statuatatja Horváth Bertalant de Branchyka és nejét Margarethát, a néhai Branchykai László birtokában volt Branchyka negyedrésztét, valamint Fuswara, Myllysd és Kys Booz, Bachfalva egész birtokát. Homo regiusok: Nicolaus de Boythor, Petrus et Gregorius Pesthessi de Némethi, Ladislaus Dobrai de Lesnek, Joannes Bratthia de Veczel, Petrus Zehanko in Hydegfalwa, Petrus Dán de Herpelye.

Várad, 1537 ápr. 5.

Varadini, feria quarta proxima post festum Pascae 1537. János király More István magtalan halála folytán a kincstárra szállt Felső-Farkadint és az ottlevő nemesi curiát, valamint Ohába községben 5 jobbágytelket adományoz egyenlő részben Maczesdi Lászlónak és Péternek. A statutio megtörtént, nemine contradicente.

1537. Statutoria medietatis portionum possessionis ac curiae nobilitaris in possessionibus Felső-Farkalin et Ohaba pro Petro et Simone Pythar.

1537. Ladislaus Mykola de Zamosfalva vice-vajvoda Transsilvaniae et Siculorum vice-comes rendeli a fejevári káptalannak, hogy Joannis Nemes de Némethi, ac Ladislai, Stephani, Andreae, Nicolai et Georgii filiorum ügyében, kiket Mathias de Felpestes birtokaikban háborgat, küldjenek embert. Homo regiusok: Nobilis Gabriel de Szentgyörgy vel Antonius de Haró, aut Paulus Kopasz de Váád sive Christophorus de Keresztur. A birtokok: Némethi, Nagy-Kaján, Kis-Kaján, Mezeed et Pusztafalu. E birtokokat ex fassione et perennali inscriptione ac venditione honorabilis quondam Joannis presbyteri, tunc plebani de Deva mediante literis vayvodabilibus serenissimi principis et domini domini Joannis, Dei gratia moderni domini nostri regis clementissimi tunc vayvodae regni partium istorum Transsilvanorum superinde confectis et emanatis, necnon Buson, Hosszúliget et Kőfalu in comitatu Hunyadiensi kapják. A végrehajtásnál jelen volt Antonius Chuka de Haró; némelyekben történt ellentmondás.

Várad, 1537 nov. 12. Statutio pro Stephano Werbőczy super oppido Al-Diód in comitatu Hunyadiensi existente.

Joannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Fidelibus nostris capitulo ecclesiae Albensis Transsilvaniae salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona fidelis nostri spectabilis ac magnifici Stephani de Werbeűcz, summi et secretarii cancellarii nostri, quomodo ipse in dominium totalis oppidi Aldiod vocati in comitatu Hunyadiensi habiti ac possessionum, praediorum, portionumque possessionarium ad idem oppidum ab olim pertinentium, Ipsum exponentem omnis juris titulo concernentium legitime vellet introire. Super quo fidelitati vestrae harum serie mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo praesente Bartholomaeus Horváth de Brancsyka, seu Nicolaus de Boythor, aut Ladislaus de Kis-Barcsa, vel Gaspar de Folth, aliis absentibus homo

noster regius, de curia nostra regia per nos ad id specialiter transmissus ad facies praescripti Al-Dyod ac possessionum, praediorum portionumque possessionarium ad idem oppidum pertinentium, viciniis et commetaneis suis universis inibi legitime convocatis et praesentibus accedentibus introducat praefatum Stephanum de Werbeűcz, cancellarium nostrum exponentem in dominium ejusdem ac earundem, statuatque idem et easdem eidem, suisque haeredibus et posteritatibus universis praemisso jure ipsis incumbente perpetuo possidendum, si non fuerit contradictum, contradictores si qui fuerint, evocet eosdem contra annotatum cancellarium nostrum exponentem ad terminum competentem in praesentiam vajvodae nostri Transsilvanensi rationem contradictionis eorundem reddituros. Et post haec hujusmodi introductionis et statutionis cum contradictorum et convocatorum, si qui fuerint, vicinorum et commetaneorum, qui praemissa statutioni intererunt, nominibus, terminoque assignato, ut fuerit expediendo, eidem vajvodae nostro fideliter rescribatis. Datum Varadini secundo die festi Beati Martini episcopi et confessoris. Anno Domini Millesimo quingentesimo tricesimo septimo.

Executio facta est die dominico proximo ante festum nativitatis domini in facie oppidi Al-Dyod. Homo regius Ladislaus de Barcha, capitularis magister Gregorius, vicini et commetanei: Nobilis Georgius Machkasy de Bakay, Urbanus Literatus officialis de Al-Dyod ac aliis quampluribus.

Cum homo regius Stephanum Werbeűcz statuere voluisset, tum in instanti nobilis Paulus Daczo de Szent-György, officialis egregii Lazari Kun de Osdola nomine et in persona ejusdem praemissae introductioni et statutioni contradictionis velamine obviasset.

(A gyulafejeűvári káptalan 1786-iki hiteles kiadványa. Cista 1. Fasc. 1. Nr. 8.)

Várad, 1538 jan. 9.

Datum Varadini, feria quarta proxima post festum Epiphaniarum domini, anno ejusdem Millesimo quingentesimo tricesimo octavo. János király adományozza a Moré István magszakadása folytán a kinestárra szállott egész Ohábát és felső-farkadini birtokrészt Pithar Péternek és Maczardi Péternek, jöllehet e birtokot Moré leánya állítólag ezer forintért elzalogosította Karánsebesi Gyurma Györgynek és Mihálynak, kik e birtokrészeket birják; igényt formálnak hozzá még Klopotivai Bagoch István és Klopotivai Pogán István, kik tizenötödnapra a király elé idézendők. Homines regii: Joannes Szalantzy de Jófeű, Bartholomaeus Horváth de Branyicska, Blasius de Boythor, Lucas Literatus de Hosdáth, Valentinus de Fejérviz, Andreas de Alsó-Farkadin. 250 frtot lefizettek a zálogjogért, de Gyurma Mihály nem vette fel.

1538. Stephanus Mayláth vajvoda Transsilvaniae Emerico Wezedi canonico ecclesiae Albensi ac archidiacono Thordensi et Bartholomeo Horváth de Branyicska kiadott rendelete Georgii quondam Pap de Kéménd

jóságainak in Kéménd, Bánpaták és Veremága a testvérek közt leendő felosztása ügyében.

1539. Emericus Balassa de Gyarmath vayvoda adományozza Tamási Bernát és Vessei Mihály hunyadi várnagyoknak per notam infidelitatem a koronára szállott összes hunyadmegyei birtokait Csula Kendének. A statutio megtörtént Kis-Barcsai Benedek vir vayvodalís és Gergely magister jelenlétében Csulán, hol még megjelentek mint szomszédok Morsinay Ferencz de Rekettye, Kopacz Pál de Vád, Teoreok István, Naláczy István. Protestált Csulay György, Csulay Kende édes testvére, ez utóbbi kiskorú fiának, Istvánnak nevében.

1539. Gyurma György de Karánsebes birja Farkadint és Ohábát.

1539. Gyarmathi Balassa Imre, Felső-Szálláspataki Kendres joga elismertetik Ohába, Felső-Szállás, Malaysd, Merisor, Bár, Alsó-Szálláspataka, Krivadia birtokaira.

1542. Michael Vessey, provisor castrí de Hunyad.

1543. Szt. Imreh község a Sztrigy mellett.

1543. Introductio et statutio nobilium Stephani et Ladislai Dobrai de Lesnek nobilis quondam filii Joannis Dobrai de Lesnek, in dominium totalis possessionis et praedii Merise, nemine contradicente.

1544. Frater Georgius, episcopus Varadiensis, thesaurarius, locumtenens reginalis majestatis et Illustrissimi filii sui, ac in regno Hungariae et Transsilvaniae judex generalis. A kaláni birtokra vonatkozólag, mely a hunyadi birtokhoz tartozott, s melyet Brandenburgi György őgróf neki adományozott, de a mely Kalán Jakab birtokában van.

1547. Nobilis Petrus Dedachy, filius quondam Michaelis de Dedach vendidit pro 25 flor. unam sessionem jobagiale m desertam (10 hold szántó, 2 1/2 hold kaszáló) ac omnino aedificiis carentem in possessione Szent-György nobili Paulo Boncza de Szent-György.

1548. Nobilis Stephanus Nemes de Némethi a maga és testvérei András, Vitus és György nevében kéri magának visszaadni a galaczi More Péter által erőszakkal elfoglalt következő birtokokat: Némethi, Nagy-Kaján, Kis-Kaján, Mezeed, Pusztafalu, Keőfalu, Hosszúliget és Nagy-Besen.

1549. Generosa domina Barbara, filia nobilis quondam Vincentii Biró de Hosdath nunc vero consors nobilis Michaelis Pyski de Losad 60 forintért eladja az őt megillető harmadrészt az atyai birtokból.

1549. Introductio et statutio Fratris Georgii episcopi ecclesiae Varadinensis in dominium totalis castelli in possessione Brantsyka sive Branytska, egregii quondam Bartholomaei Horváth, Branyiska, Byko, Némethi, Nagy-Kayán, Kis-Kayán, Pusztafalva, Nagybesán, Kisbesán, Hosszuliget, Pokura, Wallylonga, Gyalakutá, Dealumäre, Charnawa, Charnawyza, Oláhbooz, Kysbooz, Furksora,

1549 decz. 16.

Feria quinta proxima ante festum beati Thomae Apostoli 1549. Andreas Furka de Keresztur elad egy birtokot nobili Davidi Walkay de eadem Keresztur in flor. 25.

1550. Introductio és statutio. Basi János de Jófeő birtokba veszi nemine contradicente Alsó- és Felső-Lapugy, Finthóág, Havas és Határ birtokokat.

1551. Seresi Russori János három jobbágy-telket örök áron elad Zeykfalvi Zeyk Istvánnak.

1551. Ferdinánd adományozza hivének, Malomvízi Kendeffy Jánosnak Solymost (oppidum), azonfölül Berekszó, Nagyágh, Chertes, Boffalva, Toplicza, Fyzeth, Nyavalyásfalva, Kechkedága és Burjánfalva birtokokat, mint a melyeket ősei is birtak.

1551. Joannes Kemény de Gyerő-Monostra eladja örök áron Serél és Russor birtokát Seréli Pap Györgynek és Russori Jánosnak 822 frtért.

1552. Nobiles Georgius et Joannes Varju de Szent-György portionem ipsorum in territorio praedii Iklód nuncupati pro fl. 15 perennaliter egregio Nicolao Ombozi vendunt.

1554. Franciscus Kendi de Szent-Ivány et Stephanus Dobó de Ruszka vajdák statutionalis rendelete Apáthi Mihálynak egy hátszegi házat és a hozzátartozó birtokokat illetőleg.

1554. Statutionalis rendelete Dobó István és Kendi Ferencz vajdáknak Kéméndi Kéméndi György részére, melynek értelmében nevezett a saalfalvi és barscai birtok felébe, Theurök, Chukmo, Alsóvároszive, Felsővároszive, Beochyn, Ludas, Puthinel et Chosthest birtokainak harmadába beiktattatni rendelik.

Prága, 1554 aug. 22. Ferdinánd adománylevele.

Magnifico Francisco Kendy de Szentivány et Stephano Dobó de Ruszka vayvodi Transsilvaniae et siculorum comitibus totales portiones possessionarias in possessionibus Saalfalva et Nagybarcha vocatis, simul

cum curia nobilitari in eadem Saalfalva ad numerum viginti quinque colorum sessionatorum, quae alias egregii quondam Pauli Saalfalva de eadem Saalfalva praefuisse, sed per mortem et defectum seminis — a koronára szállt.

A statutio megtörtént. Homo regius: Kéméndi Boldizsár. Contradicált Temesvári Nagy János, Szamosfalvi Orsolyának és Annának, Saalfalvi Pál leányának nevében.

1555. Szentiványi Kendy Ferencz és Ruszkai Dobó István vajdák adományozzák Ruszkai Dobó Domokos alvajdának totam ac totalem possessionem in Oláh-Brettye ac portiones possessionarias in Jovalcha, Pokolvalcha, Batzalár, Gonczága et Kowrath, a melyek, mert eddigi tulajdonos Melchior Márgay de Oláh-Brettye factioni magnifici Petri Petrovich infidelis suae Maiestati adhaesit, notam perpetuae infidelitatis incurrit.

1555. Nobilis Georgius Wallyonkereszthy de eadem Wallyonkereszth birtokának egy részét 50 forintért zálogba adja Pysky Jánosnak és nejének Eufrozinának.

Nova donatio Isabellae. Statutio super totali possessione Haro vocata ab Isabella regina nobilibus Matheo praesbytero, Mathiae, Gaspari, Thomae Chemege, Joanni, Valentino Gellért, Nicolao Paulo, Emerico Chykos de Haro, Martino, Gaspari, Demetrio de Haro, Mathaeo, Joanni Petro, Gaspari Nicolao, altero Joanni, et Andreae Nagy, Chuka de Haro, Joanni Francisco Elekes, Bartholomeo Pethenye, Georgio Bereczky de eadem Haro collata.

1564. Pestessi László de Némethi, clad örökáron egy jobbágy-telket Irsai Mihály nemes embernek.

1567. Stephanus Nemes de Némethi, filius quondam Joannis Nemes ac Lodovicus Pestesi de Felpestes, filius quondam Ludovici adományozza Oláh-Brettyét, Baczalárt, Gonczágát, Jóvalselt, Pokolvalselt, Kovrágyot. Homo regius: Benedictus de Kis-Barcha. Többen protestáltak.

Gyulafejevárvár, 1568 decz. 10.

János Zsigmond adománylevele Kapitány Pálnak a Boncza Pál magtalan halálával a koronára szállott Szent-Györgyről, melynek nemesi curiaját és birtokát, és egész Igatzfalvát kapja.

Gyulafejevárvár, 1569 május 8.

János Zsigmond adománylevele Pestesi Lászlónak de Némethi örök birtokul totales et integras portiones possessionarum in possessionibus Vallya, Ulm, Gavonosa, Tamástelke, Némethi et Mered vocatis.

(Cista 1. Fasc. 1. Nr. 31.)

Gyulafejérvár, 1569 decz. 23.

Nova donatio a rege Johanne secundo ratione portionis possessionibus Valya, Ulm, Gavonosa, Tamástelke, Németi et Mered pro viro Pesthesi ac suis haeredibus concessa ac sine ulla contradictione. Sabato proxime ante festum sancti Egidii Albae Juliae, 1569.

1575 márczius 24. Literae divisionales familiae Kun de Osdola.

Nos Stephanus Bathori de Somlyó, voyvoda Transsilvaniae et siculorum comes etc. Damus pro memoria, quod nobis feria quarta proxima post dominicam Judica instante scilicet termino celebratorum judiciorum diei dominice Reminiscere novissime elapsi, ad quem, utpota terminum universae causae dominorum nobilium et regnicolarum Transsilvaniae ab obitu serenissimi quondam principis et domini domini Ludovici regis Hungariae, etc. felicitis reminiscendae ex publica eorum constitutione adjudicare solitae una cum magistris nostris proto-notariis et juratis sedis nostrae judicariae assessoribus pro faciendam causam — — — Moderativo in sede nostra judicatoria pro tribunali sedentibus in quadam causas, quae inter nobilem et generosam dominam Helenam Makray, relictam quondam Gregorii Kun de Osdola, utatricem ab una, ac egregium Gasparem Kun velut in causam attractum, partibus ab alia, egregius Literatus de Szt. Egyed pro praefata domine actrice cum procuratoriis literis nostris in figura judicii nostri comparendo. Quasdam binas literas, unas nostras ammonitorum, evocatorias et certificadorias, alteras vero nobilium Danielis Pápay et Danielis Vaday, juratorum notariorum sedis nostrae judicariae super in relatorias propositionemque quondam penes clausulam latinam factam in judicio nobis exhibuit et praesentavit, quo percepto nobilis Demetrius Kállay praefato in causam attracto similiter cum procuratoriis literis nostris nostram exurgentibus in praesentiam paria eorundem per nos sibi dari postulavit. Quarum primarum tenor talis est:

Stephanus Bathori de Somlyó Nobilibus etc. Item Michaeli de Pesthény, Nicolao de Dedach etc. Salutem et favorem. Exponitur nobis in persona nobilis et generosae dominae Helenae Makray, relictae quondam Gregorii Kun de Osdola, tutricis naturalis et legitimae nobilis puellae Sophiae, filiae suae ex praefato quondam domino marito suo susceptae qualiter decedentibus ab hac luce egregio quondam Lazaro Kun genitore et generosa olim domina Anna Myko, alias relictæ ejusdem genitricis, videlicet praefati quondam Gregorii Kun, mariti exponentis vita functi universae res et bona mobilia ejusdem quondam Lazari Kun patris ejusdem quondam Gregorii Kun, puta res aureae, argenteae, aerei, floreni pecuniae paratae, vestes, pecudes et pecora et alia domusculenodia et utensilia, quovis nominis vocabulo-voctitas apud manus egregii Gasparis, filii ejusdem quondam Lazari Kun, fratris carnalis dicti quondam Gregorii Kun permansissent et modoque haberentur. Quae jure successorio aequè in praefatam puellam Sophiam

filiam ejusdem quondam Gregorii Kun dictaeque exponenti veluti in praefatam Gasparem Kun redacta et devoluta exstitissent, inter eosque hactenus indivisa fuissent, unde praefata domina exponens cum praedicto Gaspare Kun in praedictis bonis et rebus mobilibus medio vestri aequalem divisionem habere, portionemque suam exinde sibi cedere debendo pro se ab eodem repetere et rehabere vellet jure admittendo. Proinde harum serie commissimus et mandamus vobis firmiter, quatenus acceptis praesentibus statim simul vel duo vestrum sub oneribus alias in talibus observari solitis erga praefatum Gasparem Kun accedendo, qui si reperiri poterit, ibidem persolvat, alioquin de domo habitationis sive propria sua residentia ammoneatis; eundem, dicatisque et committatis ei de verbo nostro, ut ipse praetactam divisionem de praenominatis bonis et rebus mobilibus praefati quondam Lazari Kun hactenus inter eosdem indivisis admittere, portionumque annotatae exponenti, consequenterque dictae puellae suae sibi exinde provenire debent, medio vestri extradare debeat et teneatur. Qui si fecerit bene quidem, alioquin evocetis eundem ratione praevia coram latius declarandum ad sextum diem diei hujusmodi ammonitionis vestrae in curiam nostram, nostram scilicet in praesentiam rationem de praemissis redditur efficacem; certificantes eundem ibidem, quod sive ipse termino in praedicto coram nobis compareat sive non, nos tamen ad partis comparantis instantiam id faciemus in praemissis, quod juridictaverit ordo. Et post haec vos seriem hujusmodi ammonitionis, evocationis et certificationis vestrae, ut fuerit expediendo nobis terminum ad praedictum fide vestra mediunte referre vel rescribere suo modo debeatis et teneamini, secus non facturi. Datum Albae Juliae feria quarta proxima post dominicam Reminiscere. Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo quinto.

Relatoriarum vero in parte exteriori tenor talis est: Illustrissimo spectabilique ac magnifico domino domino Stephano Bathori etc. Ab intra vero tenor talis est: Illustrissime domine. Post perpetuorum servitorum nostrorum in favorem ejusdem celsitudinis majestatis vestrae humillimam debitamque oblationem. Vestra noverit Illma Majestas nos literas ejusdem ammonitorias etc. pro parte nobilis et generosae dominae Helenae Makray relicta etc. contra egregium Gasparem Kun confectas et emanatas, nobisque inter alios homines et servitores ejusdem celsitudini vestrae praeceptorie sonantes et directas, summa qua decuit cum reverentia et obedientia recepisse ac juxta earum continentiam feria quinta proxima post dominicam Reminiscere proxime praeterita erga praefatum Gasparem Kun accessisse, eundemque hic in civitate Alba Julia in domo et hospicio suo ibidem existente personaliter repertum ammonisse, dixisseque et commisisse, eidem verbo Ill^{mae} Magnificentiae vestrae ut ipse in universis bonis et rebus mobilibus puta aureis, argenteis, aereis, florenis pecuniis paratis, vestibus, pecudibus et pecoribus et aliis domusclenodiis et utensilibus quovis nominis vocabulo-vocitatis in eisdem literis M^{tatis} vestrae clarius denotatur, et nunc apud manus

ejusdem Gasparis Kun habitur, ac hactenus inter eosdem indivisis cum eadem exponenti rectam, aequalem et congruentem divisionem admittere recusante, sed a jure expectatur, respondente, ibidem ad sextum diei hujusmodi ammonitionis nostrae ipsi per nos jam fati computando in curiam Vrae Illmae Mtatis ejusdem scilicet in praesentiam rationem de praemissis redditur efficacem evocavisse; moreque solido certificasse.

Az evocatorianak rendiben megdeklaráltam, miképen Kun Lázárnak és feleségének holtok után mindennemű marhája az ő fiokra, Kun Gáspárra maradtanak volna, mind ezüsti, aranyi, pénz, ruha és egyébféle lábas marhák, kik öt vagy hat ezer forintot megtettének volna; mely marhák az én gyermekimet signanter concernálják; azért az aequalis divisiót mindenféle marhákból, kiket az convocatorianak rendiben megdeklaráltam, megkívánom.

Gyulafejevárvár, 1578 jun. 2.

Literae donationales Christophori Báthory pro nobilibus Balthasar, Gáspár, Georgio, Joanni, Ladislai, Francisci, Gyula, item Joannis et Ladislai Tustai. Totales et integras portiones possessionarias in possessionibus Tustia, Csula, Boicza, Marga, Böszörmény, in quarum quidem quieto et pacifico domino genitor et progenitor eorum perstitisse ac nunc quoque perstitere, eademque juste et legitime possidere dicitur.

A beiktatást eszközlék, 1578 nov. 28-án, Fehérvizi János Alsó-Szilvási, Szentpéterfalvi Pap Miklós, nemine contradicente. A birtok csak fiörökösöket illet.

1578. More Péter de Poklisa és fiai István, Gáspár, Boldizsár. Brázovai Péter de Poklisa. Boldogfalvi Mátvás de Boldogfalva.

1580. Sziogyáráthó András de Debreczen feleségének Juhos Ilonának nevében kéri Báthory István lengyel királyt és Kristóf fejedelmet, hogy Pesteny, Pesthenyca, Dombrawyca, Rekettye és Ohába területén levő birtokait, mint leányt is illető örökséget, másnak ne adományozza.

1580. Nobilis domina Anca, vocata Ilena et consors ejus Stephanus Sorban impignorant portionem possessionariam in possessione Alsó-Szilvás pro 200 fl. nobili Joanni Fejérvizi de eadem Alsó-Szilvás.

1583. Királmál dülő a dévai határban.

[Gyulafejevárvár] 1586 szept. 3.

Báthory Zsigmond adománylevele, melylyel hívének: Egregio Joanni Horváth de Gradetz adományozza totalem et integram possessionem Merisor vocatam, mely nobilis quondam Joannis Dobrai de Lesnek (kenezi

ut vocant) tulajdona volt, sed per mortem et defectum seminis a kincstárra szállott. Statutio peracta est 1587 feria quarta proxima post dominicam Laetare. Homo voyvodalis: Michael Sárközy de Arany. Contradixit Valentinus Dobray de Lesnek a saját, valamint Péter, Mihály és Menyhért testvéreinek nevében.

Gyulafejevárvár, 1587 jul. 10. Statutio Ladislai Szalánczy.

Sigismundus Bathory de Somlyó, vajvoda Transsilvaniae et siculorum comes etc. Nobilibus etc.

Cum nos, cum ad nonnulorum dominorum consiliariorum nostrorum humillime intercessionem nobis propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis egregii Ladislai Szalantzi comitis comitatus de Zaránd, nobis et hinc regno pro locorum et temporum diversitate exhibitis et impensis ac in futurumque exhibendis et impendendis, totales ac integras portiones possessionarias in possessionibus Alsólápugy, Avashatár, et Fintóág vocatis, omnino in comitatu Hunyadiensis existente habitas, quae alias egregii quondam Gregorii Basi de Jofeu praefuisse, sed per mortem et defectum seminis ejusdem juxta veterem et approbatam hujus regni legem ac consuetudinem ad nos, consequenterque collationem nostram rite et legitime devolutae et redactae esse perhibentur, totam item et omne jus regium, si quod in eisdem portionibus possessionarias qualitercumque existeret, aut eadem et idem nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent, collationem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis etc. memorato Ladislao Szalantzi ipsiusque haeredibus et posteritatibus universis in perpetuum, salvo jure alieno dederimus, donaverimus et contulerimus, velimusque eundem in dominium eorundem per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus, statim unum e medio vestri transmittatis, pro testimonio fide dignum, quo praesente egregii et nobili Joannes Miskoltzi vel alter Joannes et Ladislaus Nemes sive Vitus, seu Joannes Pestesi de Némethi, tum Nicolaus Batiz de Batizfalva, namque Marcus Barchay de Barcha, enim Paulus, etenim Michael Boldogfalvi de Boldogfalva, vel Michael Balsa de Balsest. Datum Albae-Juliae decima die Julii Anno Domini 1587.

1588. Feria quarta post festum Sacratissimae Pentecostes executio peracta est in facie possessionum voyvodali egregii Vito Pesthesi de Némethi, testimonio capitulari Joanne Laskai. Contradixit eodem die nobilis domina Helena Dobrai, relicta egregii quondam Gregorii Basi de Jofeu in facie possessionis Fintoág nomine et in persona nobilium Elisabethae et Susannae, filiarum ejusdem Gregorii Basi, item Georgii filii alterius Georgii Basi de eadem Jofeu, totali et integrae statutioni contradixit.

(Cista 1. Hunyad, fasc. 1. Nr. 30.)

1588. Felpestesi Pestesi Ferencz Nagy-Kajánban két jobbágytelket elad 60 frtért fivérének Vitusnak vagy Vidának.

Gyulafejevárvár, 1590 márcz. 10.

Báthory Zsigmond statutionalis rendelete pro egregio Petro Balika de Arany, filio egregii quondam Valentini Balika de Némethi, ex generosa quondam Justina consorte sua, filia olim Petri Ravazdi de Asszonlaka, ex generosa quondam Marta consorte sua, filia olim Georgii Rápolti de Rápolt procreati et Joanni Orgonás etiam de Arany, filio egregii quondam Francisci Orgonás, ex generosa quondam Barbara Balika consorte sua, filia praefati quondam Valentini Balika, ex annotata Justina Ravazdi progeniti. Totales et integras portiones possessionarias in possessione Arany cum domibus et curiis nobilitaribus ibidem, item Gyertyános, alio nomine Kerpenes, Rápolt, Piskentz, Martinesd, alio nomine Martondeng, Kis-Denk alio nomine Dingsor, Nagy-Denk, Kis-Aklos, Felső-Kitid, alias Busorod et Alsó-Kitid, mint a melyeket már őseik is birtak. Statutio 1592 ultima Februarii. Homo vayvodalis: Bartholomeus Elekes de Haró.

(A szélén megjegyezve: cum contradictione.)

1592. Sigismundus Báthory etc. Stephano Theoreok intuitu fidelium servitiorum ejusque posteritatibus universis jure perpetuo redonavit, cujus videlicet praedecessorum illae praefuisse perhibitae sunt: totale et integras oppidum *Marczina* ac possessiones Prenychháza, Rugozsina, Negrilest, Nandrest stb. stb. vocatas et ad dictum oppidum Marczina pertinentes in eodem districtu Marezinensi, in praetactato comitatu Hunyadiensis existenti habitas, necnon totale similiter et integras oppidum *Monostor* ac possessiones: Remete, Uresthy, Valea-Rea, Thomest, Goztest, Unguroj, Bunye, Vadány, Zkradina, Padurany, Zernesti, Dubesthi, Thopla, Thoplicza, Kladova, Alsó-Ohába, Zohodol, Pradaniest, Ulicza, Faluhely etc. ad fatum oppidum Monostor pertinentes aeque comitatui Hunyadiensis adjacentes.

Gyulafejevárvár, 1593 szept. 15.

Sigismundus Báthory de Somlyó, princeps Transsilvaniae et siculorum comes jóváhagyja a szerződést, melynek értelmében Gyulai Balázs megvette örökáron Geszthi Ferencztől 1000 frtért Nagy-Muncselt s Gyulait a birtokba beiktattatni rendeli.

1593. Geszthi Ferencz nemes udvarházát, kertjét és szőlőjét Déván, továbbá Nagy- és Kis-Kajánt, Farnádiát, Szelestyorát, Kőfalut és Hosszuligetet et portionem praedialem in praedio Besán vocato 1000 frtért zálogba adja Geszthi Boldizsárnak.

1594. Somlyói Báthory Zsigmond statutionalis rendelete Geszthi Ferencz tanácsosára nézve, kinek adományozta totales et integras possessiones Szántó-Halom, Aszszu-Almás, Kozolia, Pap-Almás, Kersecz, Aranyos, Alsó-Bereznak, Gerend, Felső-Lapusnyak, Abucsa, oppidum Jófú.

1595 ápr. 20.

Én, Karánsebesi Miklós bíró, adom tudtára mindeneknek, az kiket illet, hogy ilyen drága szűk időnek voltán adom örökös jobbágyúl magamat az vitézlő Pestesi Jánosnak, Némethinek, ez vitézlő Pestesi Bálint főbíró előtt és Elekes Birta harai vice-bíró előtt. Ilyen okkal pedig adom magamot jobbágyúl, hogy ő kegyelme kívül ne szabad legyen senkit szolgálnom, mint jobbágnak, ha pedig elhadnám is, tehát hozzám nyúlhasson, mint jobbágyához. Idem, qui supra.

1595 [in festo Ascensionis Domini] május. 4.

Fassio testamentaria generosae dominae Judithae Szerecsen de possessionibus Pesthén, Zajkán, Oláh-Brettye, Pokol-Valesa, Baczállár et Gonczága, possessionibus item possessionariis in Magyar-Brettye, Macsó, Szt.-Péterfalva et Várhely egregio Nicolao Jósika de Karánsebes, domino et marito suo in fl. 1000 inscriptis facta.

Gyulafejevárvár, 1596 nov. 16.

Pestényi Pap Miklós halálával a férfiág kihalván, birtokai a fiscusnak átadatni határozatnak 1596-ban.

Sigismundus Dei gratia Transsilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpiniae et Sacri Romani Imperii princeps, partium regni Hungariae dominus et siculorum comes etc.

Nobilibus requisitoribus literarum et literalium instrumentorum in sacristia sive conservatorio capituli ecclesiae Albensis Transsilvaniae repositarum, ac aliarum quarumlibet judiciarium, deliberationum et legitimorum mandatorum nostrorum executoribus. Salutem et gratiam nostram.

Exponitur nobis in persona fidelis nostri egregii Joannis de Királyfalva directoris causarum nostrarum, qualiter proximis temporibus egregio quondam Nicolao Pap alias Pestyéni de Pestien ex hac luce sine haeredum virilis sexus solatio decedenti universa ejusdem jure, possessionaria, signanter totales portiones suae possessionariae in possessionibus Pestien cum domibus et curiis ejusdem nobilitaribus ibidem habitis in Pestienicza, Rekedse, Dumbrovicza, Cherohaba, Oláh Brettye, Baczállár, Gondzága, Pokolvalesa, Zajkány vocatis, omnino in comitatu Hunyadensi existentium habitae, juxta veterem et approbatam hujus regni legem et consuetudinem ad nos, fiscumque nostrum devolutae forem et condescendentem per mortem et defectum seminis ejusdem quondam Nicolai Pap, vellet igitur idem director noster mortem et defectum seminis ejusdem quondam Nicolai Pap in faciebus annotatarum portionum possessionariarum juriumque possessionariorum juxta praescriptam antiquam et approbatam legem et consuetudinem per nostrum et vestrum homines publicare, ut si quispiam aliquid juris in eisdem bonis se habere praetenderet, infra unius anni et trium dierum resolutionem, extra omnes terminos octavales productis literis suis

superinde habitis comprobari debeat. Et nihilominus in dominium eorundem se introduci rationi officii sui, easdemque fisco nostro simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet statui facere. Proinde harum serie mandamus vobis, quatenus acceptis praesentibus, unum ex vobis transmittatis pro testimonio fide dignum, quo praesente egregius Stephanus Szerechyen de Felső-Szálláspataka, vel Georgius Osztrovi de Osztrov, aut Nicolaus Kenderessi de Malomviz, sive Joannes seu Mathias, necnon Ladislaus Russori de Russor aliis absentibus, homo noster per nos specialiter ad id transmissus ad facias annotatarum portionumque Nicolai Pap in possessionibus Pestien etc. existentium, domorumque et curiarum nobilitarium in dicta possessione Pestien existentibus, vicinis et commetaneis eorundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus accomodi (?) facta prius, uti praemissum est legitima publicatione, introducat dictum directorem nostrum in dominium, si non fuerit contradictum etc. Datum Albae Juliae, die decima sexta mensis Novembris Anno Domini Millesimo quingentesimo nonagesimo sexto.

(A meglehetősen elrongyolt okmány papírra írva s a fejedelem piros pecsétjével megerősítve: Cista 1. Hunyad fasc. 1. Nr. 9.)

1598. Báthory Zsigmond lugosi Vajda Mihálynak, Jánosnak, Miklósnek és Györgynek adományozza Kaperlo, Poganesd és Fagyath községeket, Bája és Lowodia praediumokat.

(A gyulafejérvári kápt. transsumptumai a Csulai-családot illető oklevelekről, 1734.)

1598. Hegyi György, a ki bírta a Geszthi Ferencztől 1586-ban ezer forintért vett Pap-Almást (pertinentem ad arcem Déva), kapja Ohábát és Derchest.

Kelet nélkül. Puj Menyhért, István, Mihály és Demeter kötelezik magukat, hogy azon esetben, ha Puj Menyhért fiörökösök nélkül halna meg, ennek Pujon és Farkaspatakán lévő birtokait örökölje Fejérvizi Péter.

1603 jan. 7.

Gyalmáron lakó Zalánecz István zálogba ad Szászvároson lakó néhai Fany Estván Deákné asszonyomnak, Apáthy Anna asszonynak egy jobbágy-telket a rajta lakó Depse Péter jobbágygyal együtt, s egy üres telket 52 forintért.

Déva, 1606 május 24.

Én Váradi János kémendi, az Második Felséges Rodolphusnak, római császárnak, Erdély országában dévai udvarbírája, adom emlékezetire mindeneknek, az kiknek illik, ezen jelenvaló levelemnek rendiben, hogy in anno Millesimo sexcentesimo quinto, die decima sexta mensis Augusti, az

mikor az Istenben elnyúgott boldog emlékezetű Bocskai István⁷ fejedelem az németek ellen hadat indított vala, akkor mi is hűtesek lévén az római császárnak, Déva várában felszorúltunk vala, várván az hadaknak végét. Ugyanakkor az várbeli német kapitányok az városnéptől élést szedének, úgy, hogy jövődőben megadnák az árát. Csizsár István uramtól is, ki akkor Dévában praedicatorunk vala, az én kezességemre vevének egynehány forint ára kölest, kit mikor meg nem adtak volna, hogy én miattam Csizsár István kárt ne vallana, minthogy a nélkül is ő kegyelme fizetésében adós voltam, külömben ő kegyelmét az kezességről és mind az adósságról meg nem elégíthettem, hanem ez Hunyadvármegyében, Déván, Csik-útczában egy pusztá nemes házhelyet, kinek egyfelől az Soós Bertától maradott ház, másfelől Vargha Gáspár háza helye szomszédja, adom ő kegyelmének perennaliter megmásolhatatlanul, firól-fira, tizenhat forintba. Mely házhelyt énnekem bizonyos időben adott volt és kötött vala az néhai Nyirő Istvánné örökbe. Mely dolognak nagyobb erősségére és bizonyosságára adtam ez én levelemet Csizsár István uramnak és maradékának, kezemírásával és pecsétemmel megerősítvén. Datum in Déva, die 24-a mensis Maii, anno Millesimo sexcentesimo sexto.

Johannes Váradí

Provisor Devensis mpr.

1608. Stephanus Török de Enying a főispán.

1610. Statutoria super possessione Thamáspataka pro egregio Petro Literato Thordai et Anna Apáthi, consorte sua executá.

Mi, Ribiczei István, Zarándvármegyének viceispánja, Ribiczei Balázs azon megnevezett vármegyének hites szolgabírája, adjuk tudtára és emlékezetére mindeneknek, hogy anno domini 1612, 4-a Maii Ribiczén, Zarándmegyében lévén, jövének mielőnkbe egyfelől Ribiczei János és az ő Kegyelme felesége: tustei Lada Kata asszony, másfelől az vitézlő Csula Kinde és Csula András mind az több atyafiak képében és mielőttiünk ilyen alkuvást és végzést tőnek, t. i. hogy az mely jószágban volt, úgy mint őstől maradt az, kiből Lada Kata asszonyt kiházásították, mely jószág vagyon Tustén, Csulán és Boiczán, mely megnevezett jószágot, mikoron Ribiczei János uram bizonyosan megértett volna és végire ment, hogy az Csulai familiát úgy, mint igaz véreket illeti, megadván az ő Kglme feleségének abból az jószágból való dossát és igazságát u. m. 200 forintot felvévén, Lada Kata asszony az megnevezett jószágot az Csulayaknak uymint successoroknak és igaz véreknek kezekben boesássa birni.

1612 május 21-én, generosus Sigismundus Bornemisza de Kápolna eskü alatt bizonyítja, hogy Balsa és Glod birtokait Kapy Andrásnak 350 forintért zálogba adta.

Nagy-Szeben, 1613 febr. 20.

Báthory Gábor fejedelem adományozza lugosi Basy Györgynek totalem et itaque et integram possessionem praedialem desertam, totales similiter et integras portiones possessionarias et desertas in possessionibus praedialibus desolatis Felső- és Alsó-Lapugy, Fentoagy et Havasi, vulgo *Bási Rész* aviticus vocatas, necnon domum sive curiam nobilitarem in Jófű, in comitatu Hunyadiensi.

1607—1614. Balsára és Glódra vonatkozó okmányok. E birtokok a Kapy és Bornemisza családtól kerültek Kun Gothard kezébe.

(Cista 1. Hunyad 1, fasc. 1. Nr. 5.)

1614. Bethlen Gábor adományozza Iktári Bethlen István grófnak: totale et integrum castellum Illye eum integro oppido ejusdem nominis, totales item et integras possessiones Kujes, Bácsfalva, Vorcza, Bagara, Faniest, Viszka, Remenye, Bathisor, Kerges, Kossa, Csértés, Homoród, necnon integras portiones possessionarias in Gurasága, Bratulesd, Kamarzszenyesd, Danülesd, item integra praedia Gotthatya et Lunkán, in comitatu Hunyadiensi; totales pariter portiones in possessionis desertis Almaseriu, Zám, Glód etc. in comitatu Aradiensi; tandem integras possessiones Blenősi, Bodon et Seprűs, integras portiones in possessionum Karules, Visztrok, Kolivet, Kott, Erdőgyarak, Nagy-Kémény, Ujfalú, Fazekas, Varsány, in comitatu de Zaránd.

1617. Bogáthi Drusiana, előbb Wass Ferencz, később Barcsay András özvegye Kosztessen, a Szászvárosvíze mellett fekvő birtokát 250 frtéért zálogba adja kolozsvári Bornemisza Tamásnak.

Déva, 1617 junius 13.

Bornemisza Tamás vesz Déván szőlőket a következőktől: Kéméndi István szőlője van a Felszeghegyen, Major Ferencz elhagyott szőlője mellett, 24 frt. Vasvári István és János szőlője az előbbi mellett, ingyen. Arany Mihály elhagyott szőlője az előbbi mellett, 5 frt. Szakács vagy Bencze Ferencz, az előbbi mellett, 2 frt. Tar János szőlője folytatólag, 6 frt. Pentz Helena, Szabó Péter özvegye szőlője, 16 frt. Mint tanúk szerepelnek Borsai István, Hunyadmegye alispánja, Nagy Pál, Karánsebes és Lugos városok kapitánya; Gosztai vagy Székely Farkas, Berekszászi István.

1616. Nobilis Barbul Gridi, filius Joannis Fejérvizi, alias Gridi et Barbarae Basi atyjának adja 500 forintért anyai örökségét Grid községben.

Kelet nélkül. Lugosi Lugosi János, Lugosi Mózes fia 500 frtéért zálogba adta egész Tamáspatakát alsó-szilvási Almási Gergelynek, ki később kénytelen volt Tamáspataka $\frac{3}{4}$ -ét Nagy Márton szászvárosi

bírónak és nejének Apáthy Annának ugyancsak 500 frtért elzálogosítani. A zálogösszeg kifizetése mellett eladja a fejedelemnek (Bethlen Gábornak) és nejének, Károlyi Zsuzsánnának.

(Évszáma le van szakadva.)

1623. Nobilis Michael Rác de Kis-Barcsa, filius quondam Michaeli Rác panaszkodik Bethlen Gábornak, hogy nobilis Stephanus Balogh de Alpestes az ő birtokait Kis-Denken és Marton-Denken 300 frtért eladta Kolozsvári Bornemisza Tamásnak, valamint hogy felszabadította Kozma Miklós nevű berekszói jobbágyát, ki most Disznódon, a szebeni szárszékben lakik. A fejedelem ez ügyben elrendeli a hivatalos vizsgálatot.

1623. János, malomvízi Kendeffy Gábor fia kéri anyját, Daniel Borbálát gyámúl.

1626. Rápolti Machkási István in pignorat totalem portionem suam in Baczállár pro fl. 166 Michaeli Pap de Nádas.

1628. Egregius Michael Pap de Nádasd 200 forintért zálogba adja Baczállárt Machkási Györgynek.

1628. ápr. 29. Én Kendres Gáspár teszek vallást és kötöm magam mindenekben t. i. valamint az atyámfia Mara János végzett és kötött az két ezer forint vinculum alatt, én is megállok és mindenekben egyetértek. Az öcsém is, Kendris Ferencz én általam köti magát az szerint. Protestálok is, hogy az minemű végezést kételenségből tettem volna, Keresztessy Pál urammal az Szerecsen-jószág dolgából, úgy mint az leányág dolgából, mivel azt, mit nekem ígért volt, hogy a Szerecsen-jószágból szakaszt 16 jobbágyot, nem prestálta, ez okon én is retractálok, revocálok minden akkori Keresztessy Pállal való végezésemet, írja be Kegyelmed.

Más kézzel: Anno 1628 die 29 Aprilis facta et celebrata est praescripta fassio.

1631. július 5. Tekintetes nemzeti Kapy András uram ő Nagysága lakik Aranyon, Hunyadvármegyében, Kun Gothard Algyógyon.

1633. II. Rákóczi György fejedelem nemességet adományoz fejérvízi Toplicza Oprának, valamint Jánosnak és Mihálynak, az ő fiainak és utódainak, e szavakkal: E statu et conditione plebea ac ignobili, in qua nati sunt et hactenus exstiterunt, eximentur, et in coetum et numerum verorum et indubitatorum regni nostri Transsilvaniae et partium regni Hungariae eidem annexarum nobilium annumerantur, aggregantur, cooptantur et adscribentur.

Czímerök: Scutum militare coelestini coloris, in cujus campo sive area corona est deposita, ex qua ursus dimidius, naturali colore depictus

in gutture hasta transfixus esse conspicitur; supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter variegatum.

(Az okmány teljesen ép, díszesen kiállított élén a festett czímer. Lefüggő pecsétjéből csak egy kis töredék van meg.)

1633. Iktári Bethlen István a főispán.

1633. Örögbik gróf Bethlen István uram ő Nga, ifjabbik gróf Bethlen Istvánné nevében átengedi Sarchay Sándor uramnak Solymoson örökösön az Bagdi rész nevű portiót.

Szamos-Újvár, 1635 ápr. 27.

Rákóczy György fejedelem osdolari Kun Lázár magvaszakadásával a kincstárnak rendeli átadatni annak következő birtokait: Nyirmező, Algyógy cum curia nobilitaria ibidem habita, Máda, Homoród, Erdőfalva, Csikmó, Chyes, Ringith, Tekerő et Bakonya. Ez ellen protestálnak: Kapronezai György uram, és Váradai Ferencz uram és Váradiné Susánna, Moga Jánosné, item Nádudvari Istvánné, Váradai Anna és Kun Gothárdné asszonyom Borbély. Contraditojuknak ilyen okát adják: Az mely jószágot ők birnak, nem Kun Lázár jószága-féle és azt leányágon birják, mert Borbély György impetrálta volt, Báthory Zsigmond fejedelem idejében statuáltatták magukat és az ő leányait ad utrumque sexum. Azt kell elsőben megállatni: Kun Lázár nem deficiált, ergo est condescendens.

1636. Paulus Nagy de Déva capitaneus supremus peditum ceruleatorum Illustrissimi domini Principis.

1636 szept. 16-án Jósika Gábor de Branyicska átadja testvéreinek: Sarmasághi Ferencznek és Ádámnak Sidóvárt, a miért ezek lemondanak Branyicskáról.

1636. Barcsay Gáspár de Nagy-Barcsa protestál atyjának Barcsay Sándornak és anyjának Pallatics Annának de Illadia, Horváth Lázárral perben levőknek mindennemű adás-vevési és zálogosítási szerződéseik ellen a Kraszna- és Középszolnokmegyei birtokokra nézve.

1637. Barcsay György két jobbágy-telkét a jobbágyokkal együtt Petrinben és Nagy-Denken 100 forintért zálogba adja sógorának Koris Mihálynak.

1637. Egregius Joannes et Michael, filii quondam Stephani Beregszászi de Déva, ex nobila quondam domina Margaretha Lazar totalem et integram domum suam, seu curiam nobilitarem in oppido Déva inque

vicinitatibus ab oriente Vincze-útcza vocata, a partibus occidentalibus strenui agilis Michaelis Újhelyi, itemque vineas in promontorio Dévae Királymál et Grodin vocatis pro florenis 1000 egregio Paulo Nagy vendiderunt.

1639. Osdolai Kun Gergely, Kun Koesárd és Simai Borbély Anna fia, saját és hajadon (virgo in capillis) nővéreinek Katalinnak és Erzsébetnek, valamint másik nővéreinek Borbálának, nagy-baresai Györgynének és Ilonának, kis-kaláni Kornis Mihálynének nevében panaszt emel kolozsvári Kassai István királyi jegyző ellen, mert valamely királyi resolútiót és ítéletet nem akar nekik kiadni.

1639. Kun Gergely de Algyógy mivel »paulo ante dominicam Laetare nescitur unde motus quibusve considerationibus et respectibus fretus Divinis pariter humanis legibus spretis postergato Dei et hominum timore egregium Ladislaum, similiter Kun de dicta Al-Gyógy, fratrem suum carnalem armatis et violentis manibus agressus est et invasit eundemque vulneribus afficiendo, sanguinem ejusdem effusit« perbe fogatik.

1640 körül. Duma Miklós pere Ungur Péter ellen a Bogdán-féle teltekért Felső-Szilváson.

1641. jan. 20. Solymosi Nagy István, Borsai György, Baczellári Miklós és István a solymosi és boholti határban fekvő bizonyos telkeket adnak át a dévai kincstári uradalomnak.

1642. július 22. Nagy Judith, Nagy Sándor leánya de Orlyaboldogfalva, ex consorte Fruzina Kenderesi revocálá, ha mi contractusa lött volna, nényeknek Sarmaságinének és Apaffynének, annak felette atyjoknak és anyjoknak valakikkel, nevezet szerint Kendeffy Gáspárral akárminemű javaik és jószágaik felől, melyek ötöt illették volna, nevezet szerint az malomvízi jószágról. Mind maga, mind pedig atyjafiai képében contradicál, revocál mindeneket.

A Déván lakó nemesi családok kimutatása 1643-ból, I. Rákóczy György fejedelemsége idejében.

Nemzetes Makray Gergely háza vagyis nemesi curiája van a magyar-útczában; szomszédai Lakatos Miklós és Nyíró András.

Néhai nemzetes Balogh vagy Érsekújvári Benedek özvegyének háza a magyar-útczában; szomszédai Csiszár István és Varga István.

Nemzetes Kéméndi Várad Ferencz háza a magyar-útczában; szomszédai Takács Lőrincz és Szabó István özvegye.

Nemes Nagy János.

Nemzetes Keőszegi Bálint háza a magyar-útczában; szomszédai szegedi Literatus Péter és Szabó Balázs.

Nemzetes Pattantyus János háza a magyar-útczában; szomszédai Mészáros István és Dédácsi Mihály.

Nemes Kozolai János; szomszédai: Nagy Istvánné szül. Tompa Borbála és Bánffy Miklós.

Nemzetes Barczoni István háza a magyar-útczában; szomszédai: Makai Gergelyné szül. Nagy Ilona és Nagy Ferencz.

Nemzetes Nagy István; nemesi oklevele tűzvész alkalmával elveszett, de 1641 ápr. 4-én kelt levelökkel igazolják nemességét Barczoni István és Kozolai Dániel.

Kőműves János, mint Almási János veje és örököse.

Daróczy Anna, néhai nemzetes Kenderesi Ferencz özvegye.

Takács Margit, néhai nemzetes Csorba János özvegye; van két fia: Csorba Tamás és Mihály.

Nemzetes Borsai Péter, néhai Borsai vagy Nagy István fia; háza van a piacz-útczán, özv. Dákos Istvánné szomszédtságában.

Solymosi Nagy István; szomszédai: Keszi Literatus Kelemen és néhai Cseke Bálint özvegye, Katalin.

Nagyságos Bethlen Gábor fejedelem Kassai alias Farkas Mártont a paraszt-osztályból és állapotból kiemelte és megnemesítette; magyar-útczában levő házát pedig, melynek szomszédja egyfelől Szabó Péter, másfelől Literati János, minden adófizetés és másnemű szolgálmányok kötelezettsége alól kiváltságolta.

Kovács András, Kőműves János, Makai Gergely, Ujvári Benedekné, Váradi Ferencz, Lakatos István, Kassai vagy Farkas Márton, Kenderesi Farkasné, Nagy János, Szabó Miklós, Kenderesi János, Szabó Jánosné, Pattantyus János, Gyöngyösi István, Király Ferenczné, Farnádi Lőrincz, Borsai Péter, Uzoni Boldizsár, Szentgyörgyi Balázs.

(Cista 1. Fasc. 1. Nr. 2.)

Déva útczái 1643-ban.

Csik úteza, Felszeg úteza, Kovács úteza, Kis úteza, Magyar úteza, Malom úteza, Piacz úteza, Város úteza, Venecze úteza, Zebernik úteza.

Düülök nevei a dévai határban, egy 1643 április elsején kelt conscriptio szerint.

Alsó forduló. [A vár alatt.*] — Alsó mocsár. [Szőlő.] — Berek-pataka. [Somkeréki patak.] — Binur réte, gyeplő. — Büködin. — Csikmál. [A kath. templomnál.] — Csonka erdő. [Most is így a Tóállás mellett.] — Dombos kosár. [A besáni út mellett.] — Dobogó oldal. — Egregyű. — Egregyű. — Fejér kép. — Fejér mart. — Felmeő. — Felső forduló. [Árki.] — Felső járás. — Füzésér. — Gyeplő. [Zsep.] — Hatalom domb. [Valószínűleg a mai Holomb.] — Hosszú-Tormás. — Kendermál. [Valószínűleg a mai Veresmál.] — Komamál. [Kodrumál, a kozolyai út és a ny. törvszéki elnök tagja mellett.] — Közép mocsár.

* A [zárjelbe] tett megjegyzések, melyekkel a régi neveket a maiakkal egyeztetni igyekezett, Kun Róbert nyomozásának eredménye.

[Kis mocsár, szántóföld.] — Köves út. [A mai Petrosza, vagy Valea rea = Rosszpaták.] Mocsárláb. [Az Egregy mellett.] — Nagy-Horgos. Nagy-Mező. [Livádia.] — Ravasz Lik. — Révhely. [A harói rév mellett.] — Rövid Tormás. [Ma Tormás, a temető és országút közt.] — Sós-ér. [Kínestári birtok; a vasút és holt Maros közt.] — Széltarló; így: Az Szél Tarló nevő helyben Bükeödinben. — Szőlő alja. [Málalja.] — Tófolvás. [Tóállás a harói út mellett.] — Vámhely mocsár, a Marosra nyúl. — Vesén, Vesén patakán túl. [Besán] — Vesén dombja. [Hosszú domb, Dimbu lung.] — Zúgó.

1643. Nagymegyeri Keresztesi Ferencz és János protestálnak az ellen, hogy hadnagy Szakadáti János a kék gyalogsággal együtt elfoglalta a Szercesen-jószágot, úgy mint Felső-Szálláspatakát udvarházzal együtt, valamint az Alsó-Szálláspatakán, Malajesden, Krivádián, Ohábán, Karulyesden, Kisbáron, Krivadián, Merisoron levő portiokat.

Anno 1643. Én, Osztrón lakó Osztrói Mihály ez levelem által recognoscálok, hogy az én idvezült anyám, Sárkezi Erzsébet, néhai vitézlő Osztrói Miklós uramatyámnak meghagyatott özvegye, Mihály vajda [idejében,] az országra való veszedelmes hadakozási miatt lévő drágaságokban három árvával, u. m. Osztrói Gáborral, én velem Mihálylyal és Istvánnal árvaságra maradván, olyan szörnyű éhelhaló drágaságban idvezült anyánknak és mindnyájunknak hárman eltartásunkra, holott nem volt kezét mire vetné, hogy eltarthasson és nevelhessen bennünket, ahhoz képest azon drágaságban és háborúban folyamodott az néhai nemes és vitézlő alsó-nádasdi, Hunyadvármegyében lakó Pap Ferencz uramhoz, ki idvezült anyánkat és minket is hárman búzával, borral, szalonnával és egyéb holmi éléssel, kivel ember szokott élni, kitartana az drágaságból, mely reánk való költsége, ha computusra mehetne, csak a jó Isten tudja, mennyire extendáltathatnék. Annak okáért mi is hálaadó keresztényi voltunkat meg akarván felül specificált Pap Ferencz uramhoz és az fiúágon lévő maradékihoz mutatnunk, arra nézve Nagy-Kalán nevű faluban, Hunyadvármegyében, az mely portiónk volt, azt megmondott Pap Ferencz uramnak és fiúágon lévő maradékinak örökösen vallottuk volt és mostan is azért fiaimmal, Osztrói Istvánnal és Jánossal, nemzetes és vitézlő alsó-nádasdi Pap András uramnak ő Kegyelmének és mind az két ágon lévő maradékinak valljuk, azt hozzá tévén: nullum jus, nullamve juris et dominii proprietatem, ilyen conditiók alatt, hogy én, Osztrói Mihály és fiaim: Osztrói István és János, megemlített néhai Pap Ferencz uram fiát, nemzetes és vitézlő alsó-nádasdi Pap András uramat és mind az két ágon lévő maradékot az megírt Nagy-Kalán, Hunyadvármegyében lévő portiójában vagy egy, vagy más úton megháborítani, békességben birni nem hagynók, magának és mind az két ágon lévő maradékinak tehát eo facto ezer forinton maradjunk, és ha törvény szerint inpetáltatnék, Pap András uram és az ő maradékai, én és fiaim tartozunk ő Ke-

gyelme mellé állani és az megírt portiót megoltalmazni neki, melyet ha nem escelekednék, ezer forinton convincáltassunk. Minthogy pedig ez fassiókat Pap András uram ő Kegyelméhez való hálaadó voltunkból celebráltuk, ő Kegyelme is mostan de praesenti tett le minékünk száz forintot.

Kolozsvár, 1647 decz. 3.

Török Miklós magszakadása folytán a fiscus elfoglaltatja Alsó-Farkadint; ez ellen protestálnak alsó-farkadini Balia Pál és felső-farkadini Balia Gáspár.

1648. Ifj. Baresay Sándor saját és bátyjai: Ákos és András nevében protestál a bábolnai birtok elfoglalása ellen.

1648. Nicolaus et Daneczak Mara de Felső-Szálláspataka visszavonják atyjuknak, Jánosnak, mindennemű szerződéseit.

1650. Contradictio. Magnifica domina Catharina Bornemisza, relicta vidua spectabilis ac magnifici quondam Dionisii Bánffy de Losonez, filia Pauli Bornemisza et consortis Annae Kendeffi. Vályi községet II. Rákóczy György adományozta Baresay Ákosnak, kitől a Buda-család kezére került.

1651. Puj Miklós anyja Kenderesi Adviga; Puj Miklós, néhai Puj János fia 15 éves; Puj János, néhai Puj Mihály fia 14 éves, ennek fia Puj Menyhért, 23 éves.

1653 die 12 Maii egregius et nobilis Stephanus Fodor junior de Szászváros contradicit nomine uxoris suae, filiae quondam Alexandri Nagy de Orlia-Boldogasszonyfalva statutioni portionis possessionariis in Kernyesd Achatii Baresay de Nagy-Baresa.

1653. Hosdáti Hosdáthi György illyei kapitány, Hosdáthi Ferencz és Antalffy Ilona fia a saját, valamint testvérei: Erzsébet, Zsuzsánna, Ferencz nevében tiltakozik anyjának, második házasságban Balika, alias Kitidi Farkas feleségének mindennemű birtok-eladása vagy elajándékozása ellen.

[Kéménd,] 1654 márczius 19.

1654 esztendőben, az szegény anyámmal való első osztozásomban az kéméndi jószág leányágot nem illetvén, nénémasszont, Radui Gáspárné, Váradi Mária asszont az szegény anyám az kéméndi jószágból kiházásította. Annak okáért az decretumnak continentiája szerint az atyai részből semmi ingó-bingó marha nem illette volna, de mivel az szegény anyánk élvén, hogy az keserűséget és sok átkozódásokat elkerüljük, és egyszersmind az atyafiságot is megtartsuk, annak okáért

az atyai részből is részt adtunk cum protestatione, azért én, Váradi Sigmund és Váradi István minor-natu egyszersmind contradicálunk és protestálunk káptalanban, hogy ha holta után atyjafiainak, vagy peniglen idegeneknek, egyszóval akárminemű embereknek akarná is kötni, ne köthesse, úgy mint: házáat, örökségét, jószágát, ezüst- és arany-marháját s egyéb ingó-bingó marháit is, valamelyeket adtunk mind az három részben való osztozásban. Die 19-a Martii 1654.

Váradi Sigmund filius Francisci Váradi de Kéménd, ex Euphrósina Petronella frater progenitus.

1655 ápr. 29-én. Puy Gáspár és István semmiseknek nyilvánítanak mindennemű birtok-eladásokat és elzálogolásokat, melyeket atyjok, néhai Puy István és anyjok, felső-szilvási Deák Zsuzsánna eszközöltek.

Anno 1657 die 30-a mensis Maii: Mi, gyerő-monostori Kemény Ferencz, Folton lakó Folthi Ferencz, Pókafalván lakó Fosztó Menyhárt, Arany-Nádudvari István, midőn Algyógyon volnánk az tekintetes és nemzetes osdolyai Kun Gergely úr kastélyában, jöve mielőnkbe Tkts és Ngos Kapi György úrnak ő Nga szerelmes házastársa Tkts és Ngos Bethlen Christina asszony, kérvén bennünket igen bizodalmasan és szeretettel, hogy törekednénk az Tkts és Nemz. osdolyai Kun Gergely és szerelmes házastársa Tkts és Nemz. Nagy-Baresai Baresay Drusiánna asszony előtt, úgy mint az kiket legitime és következendő litis pendentia concernálna, hogy mivel in anno 1656 fenn megnevezett Tkts és Nemz. osdolyai Kun Gergely úr és szerelmes házastársa, sok becsületes embereknek interpositiójára, kiváltképen pedig Tkts és Ngos gyerő-monostori Kemény János úr ő Nga instantiájára per contractum az beszterezeti terminuskor mindennemű jussát és praetensióját az Tkts és Ngos rátóti Gyulafi Borbára asszony ellen letette volna, hasonlóképen leánya Tkts és Ngos Kemény Ferenczné, Baresay Judit asszony ellen magára vállalván mindkét ágon lévő maradékinak nehézségeket, úgy hogy ab anno praenotato ad diem in contractu specificatum minden contractusban denominált punktumokat adimpleáljanak, melyben lévén ugyan valami fogyatkozás, mindazáltal tekintvén ő Kegyelmének, az Tkts és Ngos gyerő-monostori Kemény János úr ő Nga interpositióját, és az asszonyhoz Tkts és Ngos rátóti Gyulafi Borbára asszonyhoz ő Kegyelméhez fiúi és leányi engedelmességüket előttek viselvén, mindazoknak az fogyatkozásoknak cedáltak és contentáltatván, mindeneket acceptáltak és condonáltak, lévén hátra egy kevés lóra való szerszám, melyet is az asszony Tkts és Ngos kapivári Kapi György uramnak ő Ngának kezéhez szolgáltatott, hogy contentálna az atyafiakat ő Kegyelmének, mely szerszámot concernálta Tkts és Nemzetes Apafi Boldizsár úr. Szerelmes házastársát is aequaliter Tkts és Nemz. Baresay Éva asszonyt is de eadem Nagy-Baresa; melyet megalkuván, mind az két asszonyokkal és azoknak urokkal, megnevezett

Tkts és Ngos Kapi György úr ő Kegyelme magához váltott mindkét részről, melynek árában hozatott ez Tkts és Nemz. osdolyai Kun Gergely szerelmes házastársával egyenlő értelemből egy positivumot, mely superálván az summát és expirálván az praefixus nap, az abban esett fogyatkozást remítálnának ő Kegyelmék az mű törekedésünkre, és ne perelnének, hanem amicabiliter mi előttünk megalkunnának, mely mi törekedésünkre, de kiváltképpen az fenn megírt tekintetekre nézve az atyafiságos szeretetnek is továbbá való fentartásáért mi előttünk vagy Kegyelmeteknek condonálnak és abbeli fogyatkozást mi előttünk remítálnak anno et die praelibato. Assecurálván az Tkts és Ngos rátóti Gyulafi Borbára asszony ő Kegyelmét és mindkét ágon levő maradékit, nevezet szerint pedig az Tkts és Ngos kapivári Kapi György uram ő Kegyelmét, hogy ezután soha az beszterezei terminuskor emanált contractusban specificált punctumoknak eddig való violálásáért se magokat rátóti Gyulafi Borbára asszonyt, se Kapi György és húga Baresay Judit asszonyt ő Nagyságokat in persona, se maradéjkjokat mindkét ágon lévőket meg nem háborítják, sőt pro rato firmo et perfecte omnimode impleto recognoscálják, tartják ezután is magukat azon beszterezei terminuskor emanált contractushoz mindenekben, maradván mindazáltal fenn az positivum árában adósságban fl. 50 Tkts és Nemz. osdolyai Kun Gergely úrnál és szerelmes házastársánál stb., melynek megadásával ő Kegyelmek minél hamarább tartoznak. Mely dologról adtuk ez levelünket fide nostra mediante, kezünk írásával és peesétünkkel megerősítvén.

(Aláírások.)

1657. Malomvízi Kendeffi Miklós és Gábor, Kendeffi Gáspárnak és Pécsi Annának fiai, tiltakoznak az ellen, hogy nagy-megyeri Keresztesi Ferencz elfoglalta az őket megillető Magyar-Brettje, Plop és Mácsó nevű birtokokat.

Gyulafejérvár, 1659 aug. 16.

Baresay Ákos fejedelem armalist és nemességet adományoz: Ladislao et Stephano Ulman, Stephano Strucz, Wolfgangi Haczkoi, Danieli Stojka, Michaeli Stojka, Logothet Kenderesi in Hosszú-Almás, Nicolao Ulman, Georgio Petru, Nyska Nyág, Thomae Moda in Kersecz, Petro Kozolyai, Triff Borhán, Michaeli Máris, Petro Chodor in Kozolya, Jonae Mihailla, Stephano Mihailla, Simioni Gyula in Völesed, Nicolao Gáspár in Vezzel, Petro et Andreae Mihailla, Georgio Mihailla de Kony, Dumae Gyula, Jonae Gáspár, Stephano et Abrahamo Mihailla, Georgio Muntyán, Joanni Ankus, Michaeli Csonka de Brettelin, Oprae Varga [de Kis-Muncsel] et Joanni Forró de Stregovány — puskásoknak. Valamennyinek egy közös czímert: Scutum militare erectum coelestini coloris triangulare, in ejus campo sive area eques quidam armatus, saga viridi, pileoque cristato amictus hungaricali, a margine decusso acuque deaurato, dextra manu sclopetum tersenyiensem tenens,

sinistra autem habenas equi dirigere; supra scutum galea militaris clausa est posita, gemmis

Publicatae, perlectae et extradatae in generali dominorum comitatus Hunyad die 25-a mensis Novembris anni 1659 in possessione Alpestes celebrata congregatione; literae armales et exemptionales nemine contradicente per substitutum, pro tempore, ejusdem comitatus Hunyadiensis notarium: Joannem Nán.

(Cista 1. Fasc. 1. Nro. 21.)

1660. II. Rákóczy György fejedelem egregiis nobilibus Gabrieli Furka, Johanni Angyal ac Johanni Váradi pro tempore arcis Hunyad commissariis meghagyja, hogy Nádudvari Istvánnak, Baresay Boldizsárnak és Péternek, Papferencz Jánosnak és Pekri Gáspárnak, híveinek, ha mi boruk és gabnájuk van a hunyadi várban, adják ki, s legyen gondjuk, hogy semmi kárt se szenvedjenek.

Nagy-Szcben, 1663 jul. 30.

Noha néhai Méltóságos Baresay Ákos fejedelem ő Kegyelme az dévai régi puskásokat, az nemes országnak szász-sebesi gyűlésökben írott articulussa szerént házokkal és örökségökkel megnemesítette, mindazonáltal, az mint alázatos jelentésekből értjük, armálisok szerént nem akarná Hüségték szabadságokban megtartani. De mivel mi, azon néhai Baresay Ákos fejedelem ő Kglme adományaiiban megakarjuk tartani őket, így is lévén az dolog, igen serio parancsoljuk Hüségtéknek, látván ez levelünket, dévai várunkhoz való semminemű szolgálatra s egyéb contributiókra is ne erőltesse, másnak is erőltetni meg ne engedje, avagy annak nem praestálásokért, személyekben, külső-belső javokban meg se merje károsítani, hanem armálisok continentiájához tartsa Hüségték magát, és valamikor az nemes vármegye fel ül, ők is akkor tartozzanak felülni jó paripáson, fegyveresen, hosszú puskájokkal, és táborunkban, avagy az hol az szükség kívánja, az vármegyével együtt jelen lenni ők is el ne múlássák. Secus non facturi.

A p a f i.

Publicata, proclamata, accepta et extradata nemine contradicente, in generali congregatione comitatus Hunyadiensis die 8-a mensis Septembris anno Domini 1663 in possessione Bácsi celebrata per Georgium Udvarhelyi, juratum notarium comitatus Hunyadiensis.

1665 junius 6-án Apafi Mihály nemességet adományoz Hosszú-Almásról való Sztojka Jánosnak.

1665 junius 14-én alpestesi Balogh Máté átengedi Lesnek nevű egész falut, (melyet donatióban kapott Dobray István és Dobray Péter) az ő defectusok miatt nemzetes váradi Galgócz Mihály özvegyének: Bethlen Abigail asszonynak, ez pedig minden jussát, ha mi volna Pap-Almáshoz, az egész faluhoz és határhoz, átengedi Balognak.

[Vajda-]Hunyad, 1666 jun. 21.

Mi, folti Folthi Ferencz, nemes Hunyadvármegyének egyik hites assessora, és alsó-nádasdi Pap Ferencz, ezen nemes vármegyének egyik főbírája, mindketten nemes személyek, kik ezen ide alább megirt dologban közbírák vagyunk, adjuk emlékezetül mindeneknek, az kiknek illik, ez jelen való levelünknek rendiben, hogy in hoc anno 1666 die vero 21 Junii, mikoron valánk Hunyadvármegyében ugyan Hunyad városában, jelen lévén mielőttünk egyfelől Tekintetes Ngos kapivári Kapi György urunk ő Nga, Hunyad-, Középszolnok- és Zarándvármegyéknek főispánja és az méltóságos erdélyi fejedelemnek, nekünk kgl's urunknak egyik belső tanácsa, másfelől Tekintetes Ngos szalai Barkóczy Sándor urunk, úgy mint feleségének Tekintetes Ngos Perényi (?) Mária asszonynak teljes hatalommal való plenipotentiariususa plenipotentionális levelével együtt, tőnek mi előttünk ilyen végezzést és fassiot Kapi György és neje Bethlen Christina.

1666. Nobilis femina Anna Vajda egregii Stephani Lévai de Sárd consors, filia egregii quondam Georgii Vajda de Vajda-Hunyad, ex nobili olim domina Catharina Balog consorte sua, filia vero egregii dudum Michaeli Balog de praedicto Vajda-Hunyad férjét teljhatalommal látja el.

1666 nov. 16. Nobilis adolescens Joannes, egregii quondam Michaelis Török de Galacz, ex consorte sua Catharina Török susceptus et progenitus filius visus est annorum 17 et aliquot mensium.

1666. Albisi Zólyomi Miklós, Hunyad és Zarándmegye főispánja.

1667. Kéméndi Váradi Zsigmond és algyógyi Török István csere-szerződése Nyírmezőn, Bozesen, Algyógyon, Csikmón, Bánpatakon.

1668. Márgai István a vármegye egyik szolgabírája. Baresai Barsay Boldizsár felesége Kornis Anna.

1668. Apafi Mihály a dévai várhoz tartozott Nagy-Muncselt karánsebesi Kun Istvánnak adja.

1669. Apafi Mihály rendeli, hogy Kendefi Miklós és Kendefi Gáborné brettyei birtokukban ne háborgattassanak.

1672 május 19. Szalai Barkóczy Sándor Illye várát eladta vargyasi Dániel Mihálynak; ez ellen Thököly Imre úr ő Nagysága képeben protestál Absolon Dániel.

1675. Tornyi Tornya Péter protestál a Zólyomi Miklós nótáltatása folytán késmárki gróf Thököly Imre kezeire jutott birtokai miatt Hátszegen. Felesége Szemere Anna.

1675 decz. 15. Úgy értettem, hogy Zeyk Miklós kegyelmelek által iktatta magát Szt.-György-Ohába nevű faluban; azért én, tamquam prior donatarius az ő Kglme statutiója ellen contradicálok in tota, hasonlóképen Buda Jánosné, Borbátvízi Mária contradicál, viszont mostan Rákosdon lakó Fábíán András, a ki is örökös ura azon portiónak, contradicál.

1675 decz. 20. Én, Nagy-Barcsai Barcsay Mihály magam és gyermekeim képekben contradicálok solymosi ős jószágunkért, mely így következik: P.-Solymos, Bosziók, Burjánfalva, Füzesd, Boholt, Toplicza, alio nomine Újfalú, mely illegitime tőlünk vérektől abalienáltatott volt és fiscus kezénél detineáltatott, melyek idegeneknek fiscustól eladattattak s adattatnak ezentúl is, minden legitimitiójok, statutiójok ellen.

Stephanus Náduvvari senior, de Maros-Németi 1678-ban meghaltalmazást állít ki Gávai Miklósnak.

1678. Hátszegi Borsos Mihály és Miklós nemessége bizonyítatik.

1679. Folti Folthi Bálint visszavonja anyjának, néhai nemzetes Fekete Judith asszonynak mindennemű szerződéseit és kötvényeit.

1680 jun. 29. Magnifica domina Catharina Bornemisza, relicta vidua Dionisii Bánffi de Losoncz, filia olim Pauli Bornemisza ac consortis ejus Anna Kendeffi tiltakozik az ellen, hogy 1649-ben II. Rákóczy György Valie nevű birtokát Barcsay Ákosnak adományozta, mely birtok később a galaczi Buda-család kezére ment át.

Anna Bornemisza, Dei gratia principissa Transsilvaniae, partium regni Hungariae domina et siculorum comitissa. Datum in curia nostra Devensi, die 18-a Octobris 1683.

1683. Possessio Bányicza et Kelemenyesd et aurifodina ibidem in comitatu Zaránd ad dominium Déva pertinentem, ifj. Apafi Mihálynak adományoztatik.

1685. Nagy-Csulai Erzsébet, néhai nagy-osztrói Osztrói Gábor özvegye, Cserényi Zsigmondnak teljhatalmat ad Kis- és Nagy-Osztrón, Ohában és másutt lévő birtokainak visszaszerzésére.

1686 nov. 18-án Gergocs Mihály protestál az ellen, hogy alpestesi Balogh László statuáltatott Popesd, alias Pap-Almás egész faluban.

Fogaras, 1687 márcz. 14.

Apafi Mihály Bethlen Eleknek és Gergelynek M.-Brettyén, Mázsón és Plopon három jobbágytelket ad örök birtokba.

1691. Oláh-Bretteyi Gridi Balázs, Gridi János és Szemere Judith fia, 17 1/2 évesnek mondatik ki.

1694. Galaczi Buda László feleségének, Szilvási Katalinnak nevében protestál a lindzsinaí erdőnek és a csernabányai vasbányának Ungur Jánosnak való adományozása ellen.

1698 május 24. II. Apafy Mihály fejedelem castellum Illye cum oppido 8000 forintért elzálogosítja Jósika Gábornak.

A marosmelléki és Erdőháton lévő községek birtokosai.

Consignálták 1699 őszén Földvári György és Macskási János.

Bulbuk, Bokaj, Rápolt, Arany, Gyertyános; ezek a nagy-rápolti Macskási familiáé. Homoród, Gyógy, Csikmó item. Erdőháton levők: Nyirmező, Renget, Bózes, Máda, Erdőfalva, Bakonya, Cseb, Glod, Nagy-, Közép- és Kis-Almás, Tekerő; ezekben leginkább birnak urunk ő Felsége, Kun Miklós úr maradéki, Vas Dániel úr, Borsai György és Lugosi Ferencz úr maradéki. Nádudvar a Váradí, Boldogfalvi és Csiszár familiáé, együtt Folthi Bálint urammal; Balsát pedig birja az említett Kun familia, Gyulai Ferencz úrral együtt. Bábolna, ez tartozik az úrhoz, főispány Nalácsi úrhoz. Kéménd, Vornága, Bánpataka tartozik az kéméndi Váradí familiához. Haró egyházi nemesség. Berekszó Fodor György és Tisza László urakhoz; Folt és Bun Folthi Bálint úrhoz; Csertés, Nagy-Ág a Baresay úrékhoz, Sztojenyászával; Solymos, Toplicza, Szüliget, Boholt, Kecskedága, Nyavalyásfalva, Kőfalva, ezek Baresay István úrhoz, solymosi Nagy Pál, Uzoni Boldizsár, Bajesdi Bertalan, Aradi Pál és dévai Nagy Pal uraikéhoz tartozandók. Fornádia, Kainyel Gyulai Ferencz úrhoz. Ezekben közönségesen general Veterani úr ő Nga az két esztendő alatt armadiájával felgyövéen, per totum mensem Novembris commorált.

Branyicska, Tirnava, Tirnavicza, Boss, Szirb: ezek Jósika uraikéhoz tartoznak; hogy az armádia feljött, egy-egy éjszaka szállásúl megállottak ezekben is.

Illye és ahhoz tartozandó faluk: Maros-Brettey, Furksora, Dumesty, Dealu-mare, Kuj, Gothátya, Uly és Kalis urunké ő Méltóságáé; ezek határszélben lévén, táborok cursusa miatt igen romladoztak.

Lazura, Váka, Kimpur, Runksor, Alsó- és Felső-Boj és Petresty tartozik Folthi Bálint úrhoz; hasonlóképpen, mint az illyei jószágok, az ráczok miá pusztúltanak el.

Déva felől való planiciesen levő faluk: Szevgyisor (?) Guradobri, Jófű, Felső-Lázur, Szelistye, Viska, Fújeta (?) Lapusnak, Lesnek, Veczel, Kaun, Herepe, Vulesez és Lapucz urunkhoz ő Mlgához, rész szerint Gugocs Mihály és Bethlen István urakhoz tartozandók voltak, de négy éve az ráczok miá teljességből elpusztúltak, az egy Lapusnakon kívül, melyet is az egyháziak birnak.

Dombrovicza Tornya Péter és Kopasz István árváihoz, Brázovai

Péter és Fekete Mihályhoz tartozik; ebben quartély nem csináltattott, erdők közt lévén.

Sztancsicsa, Ohába; Hegyesiné asszony birja, hasonlóképpen nem continuáltatott [bennök quartély] ugyan erdők között vagyon.

Kozolya, Aszu-Almás a fiscusé és puskások lakják; ebben sem continuáltatott.

Déva városba mindenkor, egy esztendőn kívül quartélyoztak vitézek.

Szent-András a fiscusé és Baresay uraké; Sársfalva, Baresa említett Baresay uraké. Dédács Gyulai Ferencz uramé. Keresztúr egyházi nemesség; Alpestes egyházi nemesség; Felpestes, Csöszán, Nándor, Csulpesz a Makrai uraké. Válya főispány Naláczi István uramé és főbíró Macskási János úré.

Hosdáth egyházi nemességé. Bujthur Gugocs Mihály és Macskási Péter uraké Keresztény-Almással együtt; Hunyad városa urunké ő Ngáé. Oláh-Brettey ugyan urunké ő Ngáé és Kendeffi uraké, Pusztá-Kalán az nagy-rápolti Macskási familiáé; Magyar-Brettey s Baczalár Aradi Pál, Baczalári Pál és Buda Gáspár uraké; Jó és rossz (pokol) Valcsel, Kovrágy és Gonczága az úré, Naláczi uramé, Naláczi András, Kendeffi uraké, Aradi Pál, Körmöndi Pál és Baczalári Pál uraké. Kis-Oklos gubernator urunké ő Ngáé és az nagy-rápolti Macskási familiáé. Bucsum, Felső-Városvize, Alsó-Városvize, Nagy- és Kis-Denk az Baresay familiáé, rész szerint Lugosi Ferencz maradékié, Olasz Lukács uramé és a nagy-rápolti Macskási familiáé. Tormás Székely Lászlóné asszonyomé. Martinesd említett Baresay és Lugosi Ferenczé. Lozsád egyházi, rész szerint való nemességé. Magura Mihály Deák és György Deák uraké, együtt Zudor Péter és Pál urakkal. Tóti Gugocs Mihály, Eperjesi Gergely és Karácsony Zsigmond uraké. Petrény Baresay György uramé, Kis-Kalánnal együtt. Ezekben continuáltatott az elmúlt télen az quartély ő Felsege vitézeitől, egész télen csak az egyikből a másikban úgy változtak és quartélyoztak, némely stációkban pedig végig megmaradtak.

Némethi Gyulai Ferencz és Nádudvari István uraké; Szántóhalom fiscusé. Rákosd egyházi nemességé. Hunyad várához tartozandó jószágok: Magyarósd, Kerges, Szent-Király, Alsó-Nádas; itten Erdőháton levők: Golyes, Aluny, Cserisor, Ruda, Lelesz, Cserbel és Aranyos, urunké ő Ngáé. Zalasd Baresay Mihály és Ábrahám uraké. Cserna ugyan Cserna Pálé. Lindzsina Ungur János és Péter uraké. Csónakos Csónakosi uraké, ez privilegiumos hely. Felső-Nádas a nagy-rápolti Macskási familiáé. Nagy-Oklos urunké és gubernator urunké ő Ngoké, Nádudvari uraké és több alább renden levő nemes embereké is. Rus Buda János uramé. Zeykfalva Zeyk Miklós és László uraké. Batiz főispány Naláczi István úré. Bácsi ugyan közönséges bácsi nemes embereké. Sztrigy-Boldogfalva Boldogfalvi uraké. Szacsal az úré, főispán úré. Válya Buda uraké. Grid Csulai Balás uramé. Szent-György Barsay Ábrahám és Ákos, Csónakosi János és Szacsali Mátyás uraké. Kitid és Bosoród az nagy-rápolti Macskási familiáé és a Balika familiáé. Tamástelek a gubernator úr ő Ngáé. Répás Nagy Miklós

úré, Pad Barsay Mihály és Ábrahám uraké; Piski hasonlókép Tomával együtt. Piski teljességgel majd kipusztúlt. Gyalmár Balogh László és szászvárosi Fodor István maradékié. Benzencz a karánsebesi Macskási familiác és Barsay István úré. Ez két alább írt falukat a szászvárosi szék szakasztja el az vármegyétől. Mindezekben az felül specificált falukban téli alkalmazhatósággal különben quartélyozva vitézek nem voltak, hanem némelyekben a generális úr ő Nga marhái voltak elosztva.

Boss Markocsán Péter és Kendeffi uraké, ebben volt bagáziája generális úr ő Nagyságának.

Mely inserált falukat is igaz lelkünk esméretünk szerint perlustrálván, hogy ki kié, és kikben continuáltatott az quartély téli alkalmazhatósággal, és kikben nem; datum Bun, anno 1699 die 6-a Octobris.

Földvári György és Macskási János mpr.

1700 jan. 2. Sententia universorum statuum et ordinum trium nationum Transsilvaniae et partium eidem reincorporatarum in causa contra egregium Andream Csáki de Déva ob adhaesionem factionibus, et perfidiis Thököliani in manifestam regiminis eversionem vergentibus atque adeo pertentatam rebellionem suam mota atque agitata in favorem fisci regii lata et pronunciata.

1711. A kincstár eladja Macskási Jánosnak, feleségének Mikó Katalinnak, és fiainak: Gábornak, Péternek és Jánosnak egész Szántóhalmát, egy dévai házat és szőlőt 3000 forintért.

Orlyá-Boldogfalva, 1713 szept. 19.

Nemzetes Fodor István özvegye, Kristyóri Kenesa, birtokkrészét Boldogfalván 440 forintért zálogba adja malomvízi Tekintetes úrnak, Kendeffi Gábor uramnak. Kelt Orlyá-Boldogfalván, anno Domini, 1713, ó szerint való Kisasszony-napján, in mense 7-*ris*.

Mantua, 1719 nov. 18.

Contradictio vel protestatio.

ÉN, maros-némethi gróf Gyulai István, a mint ennek előtte való esztendőkbén is (midőn a néhai erdéli gubernator: Méltóságos gróf Bánffi György úr maradéki osztoztanak volna Erdélyben, akkor is), úgy mostan is, midőn még esztendeje nem tölt az Tkts és Ngos gyerő-monostori Kemény Sigmond uram néhai házastársáról, Méltóságos gróf Bánffi Christina asszonyról életben lévő atyjafiaira ugyan az Mltgos grófi Bánffi familiára jure sanguinis deveniált mobile et immobile bonumoknak felosztatásoknak: arré nézve mostan is ex superabundante solemniter contradicálok és protestálok, e szerint hogy, a mely majorság-földeket in genere quoque birjon is akármellike azon fenn említett Mltgos familia közül Nemes Hunyadvármegyében Dédácsi vagy Pusztá-Szt.-György nevezetű földeim közül, ezen osztály alkalmazhatóságával azon Mltgos familiából álló possessor úgy alkal-

maztassa a maga dolgát, s provideáljon ezen birodalmáról, hogy jövőben kárt ne valljon, minthogy én azokat törvény nélkül nem hagyom, enyém lévén ezekben az jus, megkeresni annak idejében el nem múlatom. Melyet is akartam mostan is praevie hírré tennem, a minthogy ebbeli birodalom ellen mostan is ex superabundante solemniter iterum atque iterum protestálok vagy contradicálok.

Gróf Gyulai István mpr.

1731. III. Károly király a dévai uradalmat minden tartozandóságaival adományozza Visconti Gyula herczegnek, az aranygyapjas rend lovagjának.

1735. Mikor excontentáltuk az Csulai-jószágból néhai Paxi Gábornét Csulai Sárát, Csulai Balázs hűgát 300 frttal, ezeket az Csulai jószágról való leveleket pro conservatione in originalibus én adtam be az fejevári cáptalanba. Transsumptumban pedig megmaradtak nálam és successorimnál, a kiket Isten ő felsége fog éltetni. Ezekből megláthatják, hogy munkás voltam az familia dolgai körül, bár más is annyit dolgoznék!

1743 aug. 19-ikén Bécsben kelt adás-vevési szerződés értelmében Visconti Gyula herczeg örökáron eladja dévai birtokát báró Haller Jánosnak de Hallerstein és hitestársának, Daniel Zsófiának, 60000 forintokért.

(Cista 1. Hunyad. Fasc. 2. Nr. 19.)

1751. Thoroczkai Katalin, illustrissimi quondam domini Joannis Baresay Liberi Baronis de Nagy-Baresa hagyományozza Pad nevű faluját, úgy ahhoz tartozandó külső portióit, úgy mint LunkSORA nevű praediumot, petrenyi, nagy-denki és Uja nevezetű havasával, úgy mint az ezekhez tartozandó erdőekkel, legelőkkel sógorának Baresay Lászlónak.

1754. Radnóthi Balog László Hunyadmegye főispánja.

Bécs, 1757 szept. 22. Mária Terézia kölcsönrendelete.

Kiadta a gubernium 1757 szept. 29-én, felolvastatott az országgyűlésen szept. 30-án. Erdélyre kivettetik 257,200 frt. A befizetés tart 1757 november 1-től 1758 április végéig; 6 0/0 két évre. Kivettetik a következőképpen:

Az erdélyi püspökre fl. 5000	Baresay György özvegye fl. 2000
A jezsuita collegiumra 4000	Br. Jósika József 1500
A fogarasi püspökre 3000	Kendeffi Elek 1500
A lutheránus papságra 2000	Gyulay Ferencz özvegye 1000
A gyulafehérvári káptalanra 1000	Özv. báró Nalácziné fiával 1000
Az enyedi collegiumra 1000	Br. Szentkereszty Sámuel 1000
A kolozsvári plébánosra 500	Balog László, Hunyadm. főispánja 1000
Gyulay István fiával 5000	Hollaki Pál 500
Gr. Lázár János az orszgy. elnöke 5000	Kun István és László 500
Br. Bornemisza Ignác kinstárnok 5000	A Pogány-család 400
Br. Bornemisza Pál 3000	A Ribiczey-család 400

A Brádi-család	fl. 400	A száz comes	fl. 5000
Br. Györffi Sámuel	200	Bruckenthal guberniumi secretarius	
» » Benjámín	200	nejével	1000
Buda Bálint fivérével	200	Nagy-Szeben	18000
Br. Naláczai István	100	Brassó	12000
Baló perceptor	100	Szászváros	500
Csulai Elek	100		
Hollaki János	100		

Non tamen contribuentes miseri graventur Armeni Ebesfalvenses et			
Szamosujvárienses cum suis plebanis ita tamen, ut pauperes ne censeantur			
Generalis Vallis	6000	Generalis Teiss	2000
Reliqui militares subordinati			4000
Camerallistae a Br. de Dietrich incipiendo (excepti iis, qui jam no-			
minatí sunt) adminus fl. 12000			
Erdélyi udvari cancellaria			10000

Az erdélyi rendek ez ellen 1757 október 7-ről felterjesztéssel élnek, kiemelve, hogy minden felsőbb és alsóbb rendek közül, a kikre e kölcsönzésnek summája repartíaltatott, alig találtathatnának egynehányan, a kik a magok erszényekből a rendelt napra letehetnék a rájuk osztatott summát, s kölcsönt kapni nincs reménység, mivel mindenik rendbeli hazánkfiak, a kiknél lehetne valami summácska, azok is hasonló kölcsönzés alá vétettek, nagyobb része pedig a kevesebb értékű nemességnek, a kiknek valami fizetésök nincsen, ámbár alkalmas gazdák légyenek és birodalmasoknak látszassanak lenni, esztendő alatt is ritkán vehetnek magok jószágok hasznából 50 forintokat

Midőn pedig ezen kölcsönözésnek módját jól megfontoltuk volna, tapasztaljuk, hogy az sokféleképpen ellenkezik a szabadakarattól való kölcsönzésnek természetével, mivel 1. A szabadakarattól álló kölcsönt attól lehet kérni, a kinek maga mindennapi költségén kívül vagyon. 2. Annyit lehet kérni, a mennyit maga fogyasztása nélkül adhat. 3. Azon kölcsönt, ha szabadakarattól áll, nem lehet büntetés alatt kérni, mivel a büntetés módja és eszköze a kényszerítésnek. 4. A kölcsönért annak kell magát kötelezni, a kinek a kölcsönért elégtételre hatalma és értéke vagyon; ezen kölcsönzésnek módjában pedig nagy szívünk fájdalmával tapasztaljuk törvényeinken fundált, a felséges ausztriai háznak sok rendbeli mind közönséges, mind pedig különös diplomáival, privilegiaival és kegyelmes rescriptumaival megerősített nemességünknek nagy megsértődését, midőn senkitől nem kérdezik, hogy mit akar adni, vagy mit adhat, hanem minke-előtte akarhatja vagy értéke valósággal megtudatnék, meghatározva a summa reávetetik, még pedig oly móddal, hogy ha a feltett napra be nem fizethetné, *büntetéssel* kényszeríttessék. Ezekből valósággal kijő, hogy ezen kölcsönzésnek módja valósággal adófizetésnek módját mutatja, a nemesi szabadságnak felette nagy megsértésével. Nem is tudnánk arra okot és módot találni, miképpen lehetne az olyan nemes ember ellen törvényes büntetést szabni, a ki a szabadakarattal szerint való kölcsönben nem akarna adni, annál is inkább, ha nincsen honnan adni. De ha szintén ezen köl-

csönzésnek módja a nemesi szabadságokkal nem is ellenkeznek, hanem valósággal adófizető rendekre is osztatott volna fel, úgy is bevett szokásainknak és törvényeinknek ellene nagyon ezen személyekre való felosztás Továbbá mostan össze lévén mindnyájan gyűlve, egész hazánkat illető terhes parancsolatot nem a gyűlés fogytára, és a Mltgos gubernium által, hanem jó elein az országnak kell vala küldeni, hadd lett volna módunk és alkalmatosságunk annak idejében a szerint magunk kötelességünket tenni. Ezért kérjük Excellentiádat atyafiságos szeretettel és egyszersmind kényszerítjük a törvények erejénél fogva ezt későbbre halasztani.

Gyulafejérvár, 1786 szept. 18.

A gyulafehérvári káptalan 1786 feria 6-a ante dominicam Miserere »Michael Benkő, lector capituli és Franciscus Szotyori alter requisitor« aláírással kiadják az erdélyi guberniumnak 1785 nov. 29-én kelt rendeletére a dévai nemesek következő jegyzékét:

Andreas Kocsis, alias Szilágyi, produxit literas nobiles cum armorum collatione et exemptione domus platea Magyar-útcza, in vicinitatibus ab una parte Joannis Gyulai, ab altera vero platea Kovács-útcza vocata, serenissimi quondam Gabrielis, electi regis Hungariae, Dalmatiae etc. sub dato in civitate Tirnaviensi 25-a Septembris anno Domini Millesimo sexcentesimo vigesimo primo statutas et publicatas, nemo contra, jure perennali. Ez mellett az puszta teleket is egyszersmind apprehendálta. Secundo die produxit literas illustrissimi quondam Sigismundi Rákóczy exemptionales super domo sua in oppido Déva, vico Piacz-útcza sita, sub dato in civitate Alba-Julia die 14 Octobris anno 1607.

Egregius Joannes Literatus produxit literas illustrissimi quondam Gabrielis Bethlen inscriptionales, quibus mediam, idem dominus princeps domum quandam in oppido Déva, vicinitatibus honestae foeminae Annae relictae providi quondam Joannis Borbély ab una, ab altera vero providi Joannis Szabó in platea Magyar-útcza existentem nobili Joanni Gyulai ac consorti suae Euphrosinae Méhesi. Item Ladislao filio ac Catharinae Gyulai filiae haeredibusque ac posteritatibus ipsius utriusque sexus universis in et pro quadringentorum florenorum hungaricalium summa inscripserat, Kolosvár 6-a Octobris 1618. Item nobilium Joannis Várhelyi de Déva et Wolfgangi Kenderesi de Némethi super statutione in anno 1619 die 26-a Maii et aliis subsequentibus diebus.

Venerabilis Balthazar Uzoni concionator ecclesiae Devensis exhibuit literas illustrissimi Andreae Báthory principis Transsilvaniae super emptione domus nobilitaris quondam Stephani literati Tiszabessy in oppido Déva in vico Felszeg-útcza vocata in vicinitatibus domorum Joannis Vicher ac Stephani Fejér, sub dato in civitate Alba-Julia die 17 Julii anno 1599.

HIVATALOS ÉRTESTŐ.

Az 1898 decz. 14-iki választmányi ülés.

Társulatunk 1898 decz. 14-én d. u. 4 órakor tartotta XIX. közgyűlése utáni első felolvasó és választmányi ülését.

Jelen voltak: dr. gróf Kuun Géza elnök, dr. Sólyom-Fekete Ferencz alelnök, dr. Veress Endre titkár, Szöllösy Lajos pénztáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató, Kolumbán Samu könyvtáros, Fogolyán Sándor segédtitkár; dr. Apáthy Árpád, Bátori Ármin, gr. Bethlen Miklós főispán, Issekutz Antal, br. Jósika Lajos, gr. Kun István, Pogány György nyug. főispán, Réthi Lajos vál. és r. tagok. *A hölgyek közül:* Hollaki Arthurné, Paget Olivérné és Téglás Gáborné vál. tag.

Elnök megnyitván az ülést, üdvözli a választmány újonnan belépett tagjait, s különösen gróf *Bethlen* Miklós főispánt, a ki a megválasztást elfogadván, ígéri, hogy a társulatot nagy czéljában: megyénk történeti múltjának felderítése körüli munkájában tőle telhetőleg támogatni fogja. Azután bemutatja dr. *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter nov. 15-én kelt levelét, melyben vonatkozással a közgyűlésből küldött üdvözlő táviratra, »a róla való szíves megemlékezésért« hálás köszönete tolmácsolására kérte.

Felolvasást ezúttal *Issekutz* Antal nyug. polgármesterünk tartott »*A dévai piacon állott hajdani kápolnáról,*« melyet egész terjedelmében a 65—69. lapon közlünk. Kiegészítésképpen megemlítjük még, hogy a kápolna lebontását már 1877 végén kérték a hívek a püspökségtől, és folyamodványuk ném humorral jegyzi meg, hogy: »közönségünk szívesen örvendene, ha egy éj alatt valami legendaszerű sors mindenestől fölemelvén, egy magas domb tetejére tenné, és másnap fölébredve, kedves meglepetésére tapasztalná, hogy kis kápolnáját az angyalok rakták le a vidék nagyobb ékességéül, jámbor zarándokok és útazók lelki épülésére és az ájtatosságnak mindenestre ösztönszerűbb és igazibb ébresztésére, mint lármás piacunkon.«

Adomát is hallottunk a piaczi kápolnáról. E szerint e kápolnát a két örmény közös erővel, nem vallási czélból emeltette, hanem azért, hogy a két szemben lakó sem egymást, sem szembenfekvő házaikat ne láthassák. (Ld. a »Hunyd« 1877 decz. 8-iki 33. számában.)

A tetszéssel fogadott dolgozatért elnök köszönetét fejezvé ki a felolvasónak, kifejezte azt az óhajtását, vajha I s s e k u t z Antal volt polgármester nemes példáját mások is követnék azok közül, a kik városunk régi viszonyairól tudnak, s félszázad előtti történetéről olyan visszaemlékezésekkel gazdagíthatnák ismereteinket, melyek amúgy velök — talán örökre — sirba szállnak. A társulat felolvasó asztalánál mindenkit szívesen látunk, mert nem egyéni érdek, hanem általános közszükséglet: megismerni városunk s megyénk egykori történetét, s a rég letűnt nemzedékek életét, szenvedéseit!

Hitelesítettván a közgyűlés jegyzőkönyve, pénztáros tesz jelentést, melynek folyamán a választmány örömmel hallotta, hogy gróf *Bethlen* Miklós főispán 100 forint alapítványi összegét befizette; nemkülönbén, hogy még e hónapban felszólítja hátralékos tagjainkat, mivel a pénztár kezelését ez ideig nagyon megnehezítette az a körülmény, hogy tisztelt tagtársaink a tagsági díjakat nagyon lassan, vagy éppen nem szolgáltatták be. Ez ügyben bizottság küldetett ki, s a választmány báró *Jósika* Lajos útján kéri a tagokat, szíveskedjenek tagsági díjukat a pénztárhoz mielőbb beküldeni.

A titkári jelentés szerint: a bemutatott Évkönyv szétküldetett, a folyó ügyek elintéztettek; újabb adományokként pedig a múzeum-igazgató bemutatta: a dévai Dévay-család 1538-iki címereképe gyönyörűen sikerült színes másolatát, melyet az eredetiről festett és társulatunknak küldött be *De Bourcy* Ferencz, Gréczben élő cs. és kir. főhadnagy, kinek nagyatyja dévai lakos volt; továbbá egy madárcsórt ábrázoló agyagedény-fület, melyet *Pogány* György nyug. főispán nyújt át múzeumunknak. Dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz Veczelről egy kis pénzgyűjtemény megvételét ajánlja.

Élénk eszmecseret idézett elő (a titkár indítványaként) a társulatnak az a legújabb terve, hogy állíttassék össze »Hunyadmegye nemes családjai története«, részint már meglévő, s hozzáférhető kész feldolgozások felhasználásával, részint úgy, hogy az egyes családok maguk állítsák össze családfájukat, melyek a titkárhoz már is beküldhetők, addig is, míg a társulat ez irányú nagyobb szabású akciója meg nem indul az újévben.

Br. *Bornemisza* Tivadart, ki Lesnyekről érdekes őskori leleteket gyűjtött, e tárgyak szíves bemutatására kéri fel a társulat.

Új tagokul titkár bejelenti a következőket: *Bátori* Ármin főreáliskolai tanár, dr. *Pajor* Kálmán kir. törv. bíró (aj. Téglás Gáborné), Dévai *Nagy* László megyei árvasz. ülnök és dr. *Hermann* Antal egyetemi magántanár Budapest (aj. a titkár), a kik valamennyien felvételnek.

Társulatunk előzményei és előjelei.

I.

A római régiségek iránt való érdeklődést Hunyadmegyében nagy mértékben fokozta a két várhelyi híres mozaik-padlónak szerencsés feltalálása az 1823-ik év nyarán, Nopcsa Elek akkoriban erdélyi udvari tanácsos, majd statuum praeses, utóbb erdélyi kornaltnok várhelyi birtokán.¹

A régészeti érdek Hunyadmegyében e két mozaik-padló szerencsés feltalálását megelőzőleg sokkal csekélyebb volt, mint ezután, s a régibb megyei közigazgatás néhány ténye azt bizonyítja, hogy közben-közben a régiségek fentartására ügyet sem vetettek, mert éppen a mikor a jelen évszázad elején a Branyicska mellett elvezető út építettett, Veczel (a régi Micia) nagy négyszögre faragott kővei ide hordatának, hogy a hegy alatti utat a Maros beszakasztásai ellen óvják, apróbb kővei pedig a postaút töltésére használtattak. Ilyen módon, igen valószínűleg, feles számú felíratos kő, faragvány, felírat- és faragvány-töredék pusztult el s részleg újból föld alá temettetett. Azonban (mint előbb mondám) a régiségek iránt való érdek ekkor is, sőt még régebben is meg volt megyénkben s 1816-ban, midőn gróf Gyulay Lajos Kazinczy Ferenczcel Branyicskáról Maros-Solymosra ment Barsay Ábrahám özvegyét meglátogatni, Gyulay gróf a veczeli castrum előtt megállítá kocsiját, s mint Kazinczy maga írja, hosszabb időt töltöttek a castrum romjai közt. »Sok időt vesztegeték — írja — míg egy ép téglára találhaték.«² De nemcsak a hunyadmegyéiek közül többen és bi-

¹ Téglás Béla, a ki szívére vette s készséggel követte a dévai tanuló-ifjakhoz ismételten intézett buzdító szavaimat, »A két várhelyi mozaik-padló« czímű, társulatunk m. évi, IX. Évkönyve 12—18. l. megjelent érdekes dolgozatában közli a becses lelet véletlen feltalálásának s további viszontagságainak történetét 1830-ig.

² Kazinczy az »Erdélyi levelek« XVI. darabjában.

zonyára a legműveltebbek, érdeklődtek megyéjök, megyénk régiségei iránt, de az idegenek is, és ezek közül olyanok is, kik Hunyadmegyében soha sem jártak; így p. o. Kazinczy krasznai barátja: Cserei Farkas, ki barátját Hunyadmegyébe is vezető útjára Hohenhauser csajkista-major »Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen« (Bécs, 1775) cz. könyvével ereszté el, melyből úgy Demsusról, mint *Ulpia Trajanaról* (Várhely) előre értesült.

Az Új-Gredistyéhez közel fekvő *Csetáte* nevű romvár, a Muncsel nevű hegycsoport egyik 1215 méter magas tetőzetén, a múlt évszázad óta szintén sok régészt, turistát és kincskeresőt látott dűledező falai közt. A jelen évszázad elején, 1803-ban, Hene Ferencz Xavier kanonok s később pécs-újfalusi Péchy Mihály szemlélték meg e romvárt s utóbbi »Bemerkungen über die unlängst vorgefundenen alten römischen¹ Ruinen bei Gredistie« cím alatt foglalta írásba észrevételeit, s dolgozatát 1805-ben a »Siebenbürgische Provinzialblätter« I. kötete 249—252. lapján tette közzé. Itt is Ackner Mihály János volt az, ki a romokat alaposan ismertette, miután azokat 1838 szeptemberében részletesen megsejmelte.² Majd 1847-ben a romvárban még egyszer megfordult s ekkor ott, jul. 11-től 14-ig, négy napot töltött, s ennyi idő alatt bő alkalma volt előbb tett megfigyeléseit kiegészíteni. Legutoljára e várról 1856-ban értekezett,³ s a szöveghez igen jól használható térképet mellékel.

Keserű Ferencz, akkori dévai ügyvéd, szintén a negyvenes években járta meg a muncseli Gredistye várát egy angol pap társaságában s azon kirándulásáról tett naplójegyzeteit, melyekhez, a mint emlékezem, terjedelmes bevezetést írt, társulatunknak ajánlódokozta.

Goos Károly is értekezett a romokról,⁴ Neigebaur J. F. porosz t. tanácsos pedig szintén felkereste a híressé lett romokat s azokról a helyszínén tett jegyzeteit Henzen adta ki.⁵

¹ Tévesen nevezi rómaiaknak.

² Ezekről írt első értekezése megjelent az »Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde« II. kötete 17—31. lapján.

³ A »Mittheilungen der k. k. Centralcommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler« azon évi kötetének 96—99. lapján.

⁴ Az »Archiv« új folyama XIV. kötete 109. és következő lapján.

⁵ »Scavi di Gerend (Gredistye helyett) nella Transsilvania intrapresi dal sig. cav. Neigebaur« czímen, a »Bullettino dell' istituto di corrispondenza archaeologica« 1848-ik évf. 3. füzeté 33—34. lapján.

Müller Frigyes (jelenleg erdélyi luth. püspök) az »Archiv« XVI. kötetében közli Gredistyére vonatkozó feljegyzéseit. E várat határozottan dák várnak mondja, s minden jel oda mutat, hogy állításával eltalálta a szeg fejét.¹

A gróf Kemény József gyűjteményében, az »Erdélyi Múzeum-Egylet« kéziratárában, a gredistyei várról két kézirati dolgozat őriztetik, u. m. 1. »Specificatiója a gredistyei várban talált régiségek«-nek. Két ivrét-levélből áll, Torma Károly szerint valószínűleg a jelen évszázad elején kelt kézirat. 2. »Ruinen am Muntseller Gebirge. Gredistye.« Kurz Antal másolata a brassói luth. gymnasium könyvtárában levő eredetiről, és Neigebaurnek a muncseli és várhelyi Gredistyére vonatkozó jegyzetei és rajzai.²

A római régiségek iránt érdeklődők megynkben a jelen évszázad elején s egész a jelenkorig Hátszeg mellett Demsust is felkeresték, s régebben még inkább, mint az újabb időkben, mert azt tartották, hogy az ottani oláh szertartású templomot Mars istennek építették volna a rómaiak. Ezért írja Kazinczy XVIII. erdélyi levelében: »Demsust tehát meglátni, és Demsussal együtt Várhelyet, mely kérdésen kívül a régi *Ulpia Trajana* volt, nemcsak öröm annak, a ki ide jő, hanem kötelesség is.« A templom boltozatának közepéből emelkedik a régi templom kéménye, a mit most toronynak neveznek.« Hohenhausen volt az első, a ki a régészeti irodalomba azon téves nézetet bejuttatta, mely szerint a demsusi templom Mars temploma lett volna.³ Kőváry László tudós történészünk »Erdélyi régiségek« című művében azt írja, hogy ez épület Longinus, Trajan legatusanak holtteste felett épült sirkő volna.⁴

¹ Az illető tanulmány címe: *Archaeologische Streifzüge von Friedrich und Heinrich Müller*. Ebben az egyházi műemlékekről, a muncseli Gredistye romjairól, a hátszegi Csetátyéról Frigyes az atya értekezett; a tordosi leletekről és más egyéb leletekről pedig fia Henrik.

² Lásd Torma Károly Repertoriumát. Két-négy mértföld távolságra a muncseli akropolis-tól más várromok is látszanak, melyeket, mint Müller Frigyes megjegyezte, még senki le nem írt; ilyenek: *Ciata*, Új-Gredistyétől északra, *Piatra Rosie*, Gredistyétől délnyugatra, egy rom a *Faule Alba* tetején, s egy másik a *Verfu Petru* ormán Szászsebes felé.

³ E templomról Tessedik Ferencz »Az ócsai és demsusi régi egyházakról« című dolgozatában néhány jegyzetet közöl. Lásd a Magyar tudós társaság Évkönyvei II. köt. (Budán, 1835) 118—119. lapján.

⁴ Longinus, kit Decebal csellel fogott el, öngyilkos lett. Lásd az 1852-ben megjelent mű 15. lapján.

Ackner volt az első, ki a demsusi templomot »Ein zusammengestoppeltes Bauwerk des XIII. oder XIV. Jahrhunderts« nek minősítette.¹ És valóban ez a demsusi templom, melyet Hohenhausen a helyszínén 1767 július 22-én rajzolt le, ezt a benyomást teszi a figyelmes szemlélőre.²

E sorok írója, kedves barátja Szilády Áron s egy angol régész: Bombury társaságában 1863 szeptemberében szemlélte meg először a demsusi templomot, s élénken emlékezik az angol tudós érdekes fejtegetéseire, melyekből kétséget kizárólag tünt ki Hohenhausen véleményének téves volta, s éppen azt az építészeti részletet, melyre az illető templom rómaiságának vitatói oly nagy súlyt fektettek, u. m. a boltozat közepéből kiemelkedő kéményt, tartotta Bombury az ezen vélemény ellen felhozható legfőbb argumentumnak.

Neugebauer régészeti kirándulásai Hunyadmegyében s azok eredményei és sikerei szintén nem kis mértékben járultak hozzá a régiségek iránt való érdeklődés fokozására megyeszerte.

Neugebaut kirándulásaiban megyénk közigazgatási tisztviselői, főispáni rendeletre, készséggel támogatták; Nopcsa László, akkori főispán ugyanis melegen érdeklődött a régészet iránt. Ezt a hivatalos támogatást megyénkben, az archaeologiai érdeklődés fokmérőjén méltán nagy haladásnak jelezhetjük. Neugebaut kirándulásában Ackner is kísérte, s mindketten a dák korból való régiségekre is figyelmet fordítottak. Ackner »Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen« cz. művében megjegyzi, hogy a Zsily- és Marosvölgy, Szeben és Hátszeg közt Neugebauer társaságában tett utolsó kirándulásai alkalmából csakhamar meggyőződtek arról, hogy: »a Firtostól vagy Vurtopetól egész Melejáig terjedő s nevezetesen a hegykúpok és őserdőségek közt rejtelkedő várromok, valamint a régibb időkből itt talált legtöbb tárgy egészen más jelleggel bírnak, mint az Erdély lapályain előjövő római régiségek. Több görög-, kivált aranyérem találtatott. A várromok magas, meredek hegyhátakon és csúcsokon körídomú építmények, a téglák sokkal nagyobbak vagy eltérő alakúak. Szóval a régi építmény maradványok minden tekintetben eltérő typussal bírnak.«³

¹ Az idézett »Jahrbuch der k. k. Centralcommission« hasábjain (Bécs, 1856) megjelent dolgozatában.

² Ld. Müller Frigyes id. értekezését.

³ Ld. e kivonatot Ackner id. művéből Ipolyi Arnold »Magyar régészeti repertorium« cz. dolgozatában, az »Archaeologiai közlemények« II. (1861) kötetében.

A *Lysimachos* és *Kozon*-féle felíratú aranyok¹ nem egyszer történt feltalálása s azoknak híre, úgyszintén az alsó-városvízi és romoszi, ekéhez és szántó-eszközökhöz hasonló nehéz arany tárgyakról való mesés hírek nagyban hozzájárultak a régiségek iránti érdeklődés felkeltésére s ébrentartására Hunyadmegyében.

Az archaeologiai érdeklődés az elősorolt tényezők közreműködése következtében megyénk művelt köreiben fokozódván, néhányan kisebb-nagyobb régészeti gyűjteményeket létesítettek, így Szászvárost a folyó század első felében dr. Lészai Dániel, a ki a romoszi leletek egy részét megszerezte magának, s ezenkívül nagyszámú római család- és consularis érmeket, bizánczi aranyokat, antik arany gyűrűket, vésett kövekkel, heliotropos, carniol és onyx-gemmákat, intagliokat és cameákat birt. Becses gyűjteményének egy részét az erdélyi 1841/43-iki országgyűléshez intézett levelében a létesítendő Erdélyi Múzeumnak ajánlotta és ajándékozta, u. m. 400 drb ezüst, 300 drb réz római és görög pénzt.²

Góró Lajos őrnagy szintén gyűjtött régi római pénzeket s ő is 450 darabból álló numismatikai gyűjteményét dr. Lészai Dániellel egyidejűleg a létesítendő Erdélyi Múzeumnak ajándékozta.

Déván kéméni Várad Ignácznénak és lugosi dr. Fodor Andrásnak megtekintésre méltó régiség- és pénzgyűjteménye volt. A Váradiné gyűjteményét³ halála után fia Ádám s a Fodorét halasi Spányik József orvos örökölte. Előbbi gyűjtemény nagy része külföldre került, az utóbbi gyűjteményből egykori birtokosa, ügyünk barátja, több darabot dévai múzeumunknak ajándékozott, de a legtöbbről nem tudjuk, hogy mi sors érte.⁴

Báró Nopcsa László és gróf Gyulay Lajos leginkább felíratos köveket s faragványokat gyűjtöttek. A vezeli castrumból, Ackner szerint »több mint 70 felirat (részint oltár- és sírköveken, részint más művészi faragványokon) porfir, mész- és homokkőből ásatott

¹ Ez aranyokról megyénk egyik kitűnő fia, *Kenderessy Mihály* értekezett, »Nagyérdemű s.-pataki professor Nagy Ferenczhez válasza a *Kozon* és *Lysimach*-aranyokról« (Kolozsvárt, 1812) czimen.

² Ackner szerint *Lorényi József* tanácsos érem- és régiség-gyűjteménye a Lészaiénál még kitűnőbb és rendezettebb volt.

³ Ennek alapját maga Várad Ignác, Hunyadmegye köztisztvisletben állott főbírája vetette meg.

⁴ A Várad Ádám ezüst régiségeiről egy ismertetés is jelent meg a »Magyar orvosok és természetvizsgálók munkálatai« X. köt. (Pest, 1864) 82. lapján.

itt ki, melyek más anticagliákkal nagyobbreszt gróf Gyulay [Lajos maros-németii] kastélyában és kertjében, valamint Branyicskán a báró Jósika családnál, Déván dr. Fodornál és Váradiné asszony-ságnál találtnak. Egyesek bizonyára Bécsben is az *Antiken-Kabinet* előcsarnoka díszéül szolgáltnak.«¹ Nopcsa László Farkadinban és Zámban nagyszerű felirat-, szobor- és más antik-tárgyak gyűjteményével bírt; de a zámi gyűjtemény a forradalom pusztításai által sokat szenvedett. Várhely közelében s a Sztrigy völgyében, mint Ackner megjegyzi, a birtokosok nem sokat adnak a régiségekre; dicséretes kivételként említettnek nagy-klopotivai Pogány István Poklisán s fejevízi Bálint Lajos Oláh-Brettyén.

II.

A római epigraphika nagymestere *Mommsen*, erdélyi útjából hazatérőleg, Budapesten 1856-ban azt mondta nekem, hogy Erdélyben aránylag a legtöbb felíratos követ a m.-németii kertben látta. E felíratos kövek legtöbbjét gróf Gyulay Lajos szerezte meg saját gyűjteménye számára, s mint dr. Fodor András egyik dolgozatában olvassuk, azokat a m.-németii kertben fel is állította: »serkentésül, miszerint e classicus helynek figyelemmeli kiásatására egy társaság alakúlva, annak költségén s vezérlete alatt több felfedezések is történhetnének.«

»Az ilyeket, fájdalom, mind eddig a' becsülni nem tudó nép — írja folytatólag Fodor — úgy a' mint vagy egyet talált, egybetördelte, azért ezeknek is épségben megmaradását csak a' t. gróf úr reájok fordított figyelmének lehet köszönni, ki nagy jutalmakat ígérve, birhatta az ollyakat találókat arra, hogy hozzá vigyék megvásárlás végett. Meg kell jegyezmem, hogy ezek is nem feltételesen kerestettek, hanem csak olykor ásattak ki, midőn szántáskor valamellyik ekéje belé akadott, némellyek pedig restelvén azok kiásására fáradságot fordítani, épen kikerültek, miért is szántóföldeiket tövises bokrok növik bé, úgy annyira, hogy ezen szántóföldek egy bokros tért képeznek.«²

¹ Lásd Ipolyi ismertetését az id. helyen.

² Lásd a »Gyűjteménye | némelly maros-németi és veczeli határon | kiásott római sir- és emlék-köveknek, | melyek jelenleg a' maros-németi kertben felállítvák. | Magyarázata | Lúgosi Fodor András | Ns. Hunyadmegye rendes főorvosa. | A rajzokat hozzáadta | Stetter Vilmos | dévai uradalmi építész | Kolozsvártt. | Nyomatott az ev. ref. kollégyom könyv- és könyvomó intézetében. Ifj. Filtsch János által« cz. 4-r. alakú kis munkában, melyet szerzője a »Kolozsváratt Sept. 2-dikán 1844-ben egybegyűlt természet és régiség búvárok gyűlésének« ajánlott.

Gróf Gyulay Lajos jelzett buzgó fáradozásaiiban a »Hunyad-megyei történelmi és régészeti társulat« egyik nagyjelentőségű előzményét és előjelét látjuk.

Azönban már gróf Gyulay István cs. kir. kamarás idejében (meghalt 1816 májusában), a ki gróf Gyulay Lajosnak nagybátyja volt, több római faragvány és felíratos kő díszítette a marosnémetii kertet, mint a hogy erről Kazinczy Ferencz XIV. erdélyi levelében következőleg szól:

»[A m.-németii épület] udvara előtt egy keskeny, de hosszú nyelv fut el a kapu és Maros közt, eltöltve az új kertészség játékkal, és a közel Tiriscum (hibásan Micia helyett), mai nevével veczeli vár, oltárköveivel, isteneivel és hőseivel, s elmállott felírásaival.«

Tehát a jelen század elején, s talán már a múlt évszáz utolsó évtizedében sem hiányoztak a római régiségek a m.-németii kertben, s úgy látszik, hogy azoknak gróf Gyulay István szintén buzgó gyűjtője volt.

Ez a maros-németii *museum lapidarium*, melyet szerencsés voltam néhány érdekes darabbal szaporítani, elhunytunk után, végrendeleti intézkedésem következtében, társulatunk dévai múzeumába fog kerülni.

Érdekes tudni, hogy Maros-Németiben a múlt század második felében mi volt meg a most ott lévő régiségekből, s ez iránt felvilágosítást nyújt 1776-ról az akkori m.-németii ref. lelkész: Demeter Dániel levele, melyet tisztvársa, Kerekes János bethlen-szt.-miklósi ref. lelkészhez intézett. Ez a levél az Erd. Múzeum-Egylet kéziratárában a gróf Kemény József-féle archaeologiai II. convulutum-ban őriztetik és szószerinti szövegében így hangzik:

Kedves tiszteletes jó barátom uram!

Igenis megesmértem szíves barátságát kegyelmednek igaz háládatossággal s el sem felejttem. Ninesen mit mondjak az ellen a főméltósággal ellen, a ki én ellenem olyan serio ágált. A vádot nem tudom s azért magamat nem menthetem. Ha nekem mondotta volna meg az a jeles úri méltóság hibámot, tudnám, hogy megjobbításomra czéloz, de e szerint majd nem mondhatom egyébnnek rágalmazásnál. Szeretném tudni, ki légyen ez a nagy madarak királya, a ki nem átálja ily alávaló legyeket kapdosni fogdosni. A kegyelmed prudentiája nem engedte, hogy nekem kijelentse, de sajnálom, hogy az amiticitát meggyőzte a prudentia. Ez az én szeren-

csétlenségem! Különben nem töröm a fejemet belé akárki volt, sőt örvendek, hogy egy ilyen főméltóság elégséges objectumnak tart, a rólam való beszélgetésre. Quod ad reliqua. Én még Pozsonyból a feltett könyveket meg nem hozattam, részszerint a vigyázatlanság miatt, részszerint egyéb okokra nézve. Tavasznál elébb nem is hiszem, hogy legyen valami belőle. 2° Németiben s Németi körül egy inscriptionál több nincsen, a mely nagyon a templomunk czintermében egy négy szegeletű kövön, azt ide, a mennyi belőle elolvasható szó, avagy betű szerint lerajzolom:

IMP. CAES. DV. TRAI. PARH.
 FIL. DIVI NER NEP TRAI
 HADRANO AVG. P. P. COS III COH
 FIL.

Vagynak ugyan más újabb inscriptiók¹ a templomban és a harangokon, de ezeket nem állítván szükségeseznek, ide fel nem írtam; akár-mikor felírhatom, ha kívántatnak. Addig pedig maradok T. jó b. uramnak M.-Németiben die 20 Decembris 1776.

Igaz kötelese, barátja

Sz. Demeter Dániel m. p.

P. S. A következő szent-innepekre és új esztendőre szerencsés általmenetelt kíván velem együtt a testvérem.

Külczim: A Monsieur Monsieur Jean Kerekes ministre de la Parole de Dieu à B.-Szt.-Miklós.

A Demeter levelében közölt felíratot dr. Fodor is említi id. munkájában s így ír róla:

Egy drachit [trachit] kőből készült 4 láb 2 hüvely magas-ságú, 2 láb 10 1/2 hüvely szélességű emlékoszlop, melynek alól-felül kerek párkányzata vagyon, következő írattal:²

Imperator Cäsar Dux Trajanus
 Hadriani Filius
 Divi Nervae Nepos
 Trajano Hadriano
 Augusto Proconsuli III.
 Chortis II. Populi Romani.

Weidenfelder Lőrincz a felíratot még Demeter előtt néhány

¹ A gróf Gyulay család azon tagjainak epitaphiumai, a kik a m.-németii ev. ref. templom alatti kriptában temetettek el.

² A rövidítéseknek részben hibás kiegészítésével.

évtizeddel látta s másolta le a m.-németi ref. temetőben.¹ Erről a felíratról Neigebaur a »Bullettino dell' Instituto di corrispondenza« archaeologica« 1848. évfolyamában, s Ackner és Müller Frigyes »Die römischen Inschriften in Dacien« (Bécs, 1865) című művökben a 248. szám alatt szólnak; de Mommsen volt az, ki e felíratot, mely akkor már s régebbtől fogva a gróf Gyulay Lajos parkjában állott, helyesen így olvasta s értelmezte:²

IMP. CAES. QVI
 TRAI. PARTH. FIL
 DIVI NER NEP
 TRAI HADRNO
 AVG. P. P. COS III.
 COH II FL. CoM.

Végül 1816-ban Kazinczy a báró Jósika János gubernii praeses branyicskai parkjában több ott (és nem a veczei castrumban) talált »római töredékek«-et látott, még pedig a kápolna aljában, a kert forrása körül.³

III.

»Búsulva hirdeté a »Futár,« hogy Brúz Lajos élni-megszüint,« írja Vass József piarista-tanár »Hunyadmegyei fégiségbarátok« cz. cikkében.

Múlt [1855.] évi gazdag eredményű erdélyi utazásom folytán — írja folytatólag — aug. 19-ikének első felét Szászvárosban töltöttem, hol vágyom főtárgya Brúz Lajos ismeretsége volt. Megleltem a lelkes irodalombarátot, a munkás magyart barátságos házi körében. Jól fogadott, mint nemeskeblű emberbarát. Egymást csakhamar kiismerők. Örömmel emlékezem a két órára, melyet irodalmi ügyekről vele szívmelegséggel beszélgetve töltöttem. Irodalmi régiségeink nyomozásában teljes készségét ajánlá, ígéré. Hű tisztelettel leszek baráti jobbjá iránt, melyet elválásomkor oly tiszta kebellet nyújtott. Nem gondoltam, még csak nem is sejtettem akkor, hogy az élénk lelki s vidám egészségű ifjú emberrel ezen legelső talál-

¹ Lásd »Problema historico-criticum in Daciae veteris, et Romanae inscriptionem lapidariam M. Ulp. Nerv. Trajani, olim nostrae provinciae domitoris fere primi« 1744-ben írt kézirati dolgozatát, mely Nagy-Szebenben, az ev. luth. káptalan könyvtárában őriztetik. (Seivert János a felíratot Weidenfelder L. után idézi.)

² Ld. a »Corpus Inscriptionum Latinarum« III. köt. 1371. száma alatt.

³ Ld. Kazinczy id. XVI-ik erdélyi levelében.

kozásom lesz egyszersmind az utolsó. Egy szép szerkezetű levél (Szászváros, jan. 13-d. 1856) s tizenhárom ivre terjedő kézirati régiség mind az, mivel adott férfiass szavát egyelőre beváltani törekedett, s mi baráti becses emlékül tőle birtokomban van.

Brúz Lajos nemcsak közéletünk nyilatkozványainak hű jegyzője, hanem egyszersmind lelkes irodalombarát, sőt termékeny jövővel kecsegtető irodalmár is volt. Az ő szakadatlan nyomozásának sikerült napfényre deríteni, sajtó alá rendezni, s Lipcsében (Grunownál, 1846. 8-r. XII. és 136 l.) kiadni azon XXXVI levelét Kazinczy Ferencznek, melyeket az 1806—1816. időközből Sipos Pálhoz írt. Nagyobb részét Kerekes Ábel rokonától, legkedvesebb barátjától kapta, ki vele végzett a királyi táblán, s 1849-ben gyilkoltatott meg Dobrán.¹ Kerekes, hogy történelem- s régiségbúvár volt, sokat gyűjtött, több darabot lemásolt; de kora halála miatt igen keveset adhatott ki. Tömérdek íratgyűjteménye volt s említett barátja azokból adott Brúz Lajosnak lemásolás végett mintegy 70—100 ívet; nála is maradt egy annyi. »Oh mily kincs volt az!« Sóhajt fel Brúz barátom hozzám intézett levelében. A forradalom romboló napjaiban, valamint Brúznak, úgy szívélyes barátjának lapusnyaki házat is feldúlták. Ma nincs egyéb mindabból, mi egykor az ikerbarát birtokában volt, mint azon tizenhárom ivre terjedő kéziratsomó, melyet a hálás emlékezetű felejthetetlen barát felhasználás végett nekem ajándékozott

De Brúz Lajos irodalmi törekvéseinek célpontja korántsem az eddig mondottakban határozódik. Neki — szövetkezve a sokoldalú tudós Fodor Andrással, nemes Hunyadvármegye egykori főorvosával — nem kevesebb volt célja, mint adni azon terjedelmes és régiségtani tekintetben kimondhatlanul érdekes megyének földrajzi, statistikai, ethnographiai, történelmi s régészeti leírását. Tömérdek adat gyűjtetett e célra össze minden szakból, minden oldalról és irányban. Dr. Fodor András egy pár évvel ezelőtt elhalt; a halmazra gyűjtött érdekes adatok Brúz Lajos birtokába jutottak. Szemeimmel láttam nála létemkor azoknak átlapozott nagyobb részét. Mindkét tudós hazánkfia az örök éj nagy álmát aluszsza; kérdés: hol van a megbecsülhetetlen garmadakincs? Azok el nem veszhetnek; elveszniök, elsikkadniok nem lehet, nem szabad.

Mielőtt e ránk nézve különösen érdekes cikket folytatnók, lássuk Brúz Lajos irodalmi munkásságát.

Népregét írt az Életképekbe (1848 II.), történelmi cikkeket az Új Magyar Múzeumba (1853), Kolozsvári Hetilapba (1853. 14. 49. 51. sz.), Erdélyi Naptárba (1854), Kenyérvízi álnév alatt a Vasár-

¹ Kerekes Ábel szászvárosi tanár meghalt M.-Vásárhelyt 1816 márcz. 23-án. (Ld. Kerekes Ábelről írt dolgozatomat az »Erdélyi Múzeum« 1891. évfolyamában.)

napi Újságba (1856), és »Hazai tájképek« című cikksorozatának I. része »A csigmói barlang« az »Erdélyi Múzeum«-ban jelent meg 1856-ban.¹

Családjának egyik régibb tagja Brúz László orvostudor volt, szászvárosi származású magyar nemes. Középiskoláit, mint Szinnyei Józsefnél olvassuk, szülővárosában és Nagy-Enyeden végezte; az orvosi tudományokat a bécsi egyetemen hallgatta, hol orvostudor lett. Hazájába visszatérte után gyakorló orvos és Hunyadmegye orvosa lett. Munkái: 1. *Dissertatio inauguralis medica de gramine mannae stb.* (Viennae 1775.) 2. *Házi patika* (Kolozsvárt, 1781). Brúz Lajosnak több kézírati műve őriztetik az Erdélyi Múzeum-Egylet kézírattárában.²

Az »Erdélyi Múzeum« 1856-ik évf. jul. 10-iki számában Brúz Lajos haláláról hű barátja, néhai Medgyes Lajos írt egy szép nekrológot, melyben méltán azzal dicsérhette barátját, hogy:

»Ő azon kevesek egyike vala, kiket sem dics-, sem haszonvágy, de a *hazaszeretet* avat írókká. Még nevét is elrejtette, álnév — Kenyérvízi — alatt írván erdélyi és magyarhoni lapokba szellemdús cikkeit. Lakása Szászváros, a haza legtörténetibb s [leg]költőibb fekvésű helye lévén, már ez magában nagyon befolyt szelleme emelésére. Itt a történetileg nevezetes Kenyérmező, ott a Decebal korából fenmaradt Déva vára; itt a felhőkbe könyöklő Retyezát, ott a Hunyadi János építette vár márvány-termével, melyben a világ-hírű hős a haza bajnokaival tanácskozott s melyben Mátyás bölcsője ringott (?); tova Demsus, odább Várhely (Sarmizegetusa) római és görög maradványokkal.«

»Hunyadmegye s környékéről — írja odább Medgyes — sok történeti adatot gyűjtött; általában Erdély történetét nagy szorgalommal búvárlotta, s jegyzései teméntelenek.«

Tovább: »Általában a nemzeti múzeum az ő kézírataiban s gyűjteményeiben gazdag kincset öröklend. Minélfogva a haza színe előtt, az idvezült árnyéka iránti kegyelettel kérem az illető örökösöket: őrizzék gonddal az ő szellemi hagyományait, s annak idejében adják által a haza közbirtokába, hova azt ő szánta s melyért volt minden lélekzetvétele s minden vérütése.«

»Dr. Fodor András régiségbúvárlatait illetőleg — írja Vass József »Hunyadmegyei régiségbarátok« cz. id. cikkében, melynek Brúz Lajosra tartozó részét már közöltük — még több tudományos

¹ Ld. róla a »Vasárnapi Újság« 1856. évf. 27. számát és Szinnyei József »Magyar írók élete és munkái« I. kötete 9. lapját.

² Torma Károly »Repertorium«-a szerint.

fejtegetések, nagy gonddal szerkesztett dolgozatok s szenvedélylyel összegyűjtött műemlékek, számtalan tárgyai a classicus régiségnek lappagnak rejtekben, miknek holléte jelenleg nem tudatik.»

»A magyar orvosok és természetvizsgálók Kolozsvárt tartott ötödik nagygyűlésének munkálataiban olvasom (a 67. l.), miszerint az 1854-ik évi említett nagygyűlésnek szept. 3-ikán tartott ethnographico-archaeologiai szakülésében dicsőült hunyadmegyei tudós főorvosunk a) Zsigmó [helyesen Csigmó] vagy Zeugma városáról, b) Déva városának régiségeiről, c) Gredistye vagy Kerítés¹ nevű nem rég elpusztult falunak, most pedig erdőnek vidékén általa fel-födözött épületekről és más ritkaságokról, d) Hátszeg vidékén, e) Kalán faluban talált régiségekről, f) végre Várhely vagy Sarmizegetusa nevezetességeiről nagy figyelemre méltó értekezést tartott s egyszersmind nyilatkozott, miszerint egy archaeologiai társulat alakulását óhajtáná. Ezen értekezés vagyis értekezések elhangzottak, a munkálatok sorozatában ki nem adattak; kérdés: kézírataik hol vannak ma? Mert egy tudományos értekezést, melyben a bűvárkodó szellem több évi szenvedélyes nyomozásainak gazdag eredményét lerakja, egyszer meghallgatni, elhangzani engedni, s azután a feledékenységnek végképp átadni, kímélettel fejezzük ki magunkat, ha azt mondjuk: *lelkellenség!*«

»Hol van a regényes Csernavölgyben kiásott s egykor (1847-ben) dr. Fodor András birtokában volt azon életnagyságban fehér márványból műkezekkel készített római emberfej, mely egy férfiszobornak legérdekesebb részét alkotta? Mentsétek meg azért hű fiait az édes hazának! elhunyt tudós embereink becses hagyományait, műtárait, kézirat-gyűjteményeit; hadd gyarapulhasson erőben s érdekes beltartalomban fiatal intézetünk, kolozsvári magyar múzeumunk. Különösen a nagy kormányzó megyéjének, Hunyad lelkes fiainak szólok. Jártam hegyeit, völgyeit, gazdag téreit az elragadó földnek. Ez maga egy roppant múzeuma a porba hullott dák-római alkotás hajdani nagyságának, drága hagyományainak. A dévai és vezzei Marostól le az egekre meredező, jégpaizsos Retezatig; a Vaskaputól, hol két nagy hadfia a múlt időknek, Traján és Hunyadi János csatáztak, be a Sztrigy és Boli-várig [Csetatye-² Boli = Boli-barlang, Hátszeg délkeleti belvidékében], minden lábnyom a római viláгуралом nagy hatalmára vezeti vissza emlékezetünket. Várhely (oláhul Gredistye) a régi Sarmizegetusa, később Traján tiszteletére Ulpia Trajana Augusta Dacica nevű főváros romjai felett áll, hol a czélszerűleg intézett ásatások eredményei egymagok képesek volnának egy nagy terjedelmű múzeumot megtölteni. Szent borzalommal, szokatlan megindulással állottam én e romok felett, melyek egykor a római nagyszerű élet fénypalotái

¹ Kik és mikor nevezték Gredistyét *Kerítés*-nek?

² *Celale* a latin *civilas*ból lett s jelent várt, várost.

voltak. Össze-vissza változatos irányban van bolygatva, felturkálva e romhalom. Sok műemlék kerülhetett alóla napfényre, minek nyoma sincs napjainkban. Hány lón összedarabolva, hogy a mészégetők izzó katlanában épület-fehéritő anyaggá képződjék? Az oláh fiúk, ha idegent éreznek, apró, régi pénzdarabokat szorítva kis markaikba, sebesen nyargalják be Várhely utczáit, s kínálgatva ostromolják velök az átkelő útast. Számos római szobor díszíté a báró Nopcsa-féle fényárban úszott zámi kastélyt, melyek a forrongó népcsőcselék vandalismusának estek áldozatul, a pompás úrilakkal egyetemben, 1848-ban. Alsó-Farkadinon, ugyancsak báró Nopcsa László izléses kastélya előtt, szabad ég alatt, félkörben áll tizenhárom feliratos kőalap — köztük néhány fogadalmi oltár — és hét emberalakú szobor, fej nélkül mind. Záporok mossaák, szentségtelen kezek rongálják és lesz idő, mikor a nemzedék csak hideg feljegyzésekből ismeri őket.«

»Demsuson ott porladoz az áldozó oltár, körötte roppant emlékek hevernek, melyeknek feliratait évenként tovább terjedő moh takarja. Nincs ember, ki figyelmére méltassa, a tudomány érdekében megismertesse. Ott vesztegel csendben, az úri ház egyik szobájának szögében, Pogány Ádám úrnál, azon életnagyságú nőszobor fehér márványból (leírását olvasd a Transilvania 1833. I. kötet 2. füz.), melyért tulajdonosának ezerkétszáz pengő forintot ígértek. Lélekemelkedettséggel szemléltem a nagyérdékű és nagy értékű műhagyományt Poklisán,¹ midőn a múlt (1855) évben, aug. 9-ikén a lelkes háziúrnak jól fogadott szerény vendége valék. Van ugyanott még egy másfél lábnyi magas emlékkő (fogadalmi oltár) is, ezen felíráttal:

QUADRICI. ANICIUS
AUG. SARMI. METROP
EX VOTO

»Hátszeg városában, a szenvedélyes természetbúvár, Wagner Károly gyógyszerész úr birtokában, több oly természeti ritkaság van, minőt országos gyűjteményekben is hiába keresnénk. És ezen lelkes emberünk még csak nem is tagja a m. term. tud. társulatnak Nyolcz éve, hogy gyűjtöget saját erszényén, szorgalmán. Mit tehetne ő, ha társulati pénztár gyámolítaná . . . Érdekes gyűjteménye kizárólag Hátszegvidék állattanát tárgyazza«

A Wagner Károly gyűjteményének sorsát a jelenleg élők közül még többen fogják tudni; vajha azok minket ez iránt felvilágosítani ne késnének!²

¹ B. e. tisztelve szeretett barátom ezt a szobrot társulatunk múzeumának ajándékozta, a mely múzeum légelőbb az ő házába helyzetetett s több éven át ott volt, míg a főreáliskola régi épületének egyik traktusába költöztetett.

² Örömmel közöljük az alábbi adatokat, melyeket nyílt felszólításunkra Buda

Dr. Fodor Andrásról a bio- és bibliographiai adatokat megtaláljuk irodalmunk azon gazdag kincstárában, melylyel id. Szinyei József ajándékozta meg irodalmunkat. A tárgyunkra vonatkozó adatokból hadd álljanak itt a következők:

»Lugosi Fodor András orvostudor, Hunyadmegye főorvosa, Doboka, Hunyadmegye, Csik-, Gyergyó- és Kászonszékek táblabírája.¹ »Váraljai hegytétőn álló rom régisége« a »Múlt és Jelen« című folyóirat 1846-iki évfolyama 38—39. számaiban jelent meg. »A hunyadmegyei fürdők mostani állása« cz. dolgozatát a »Magyar orvosok Munkálatai«-ban adta ki (V. Kolozsvár, 1845). Értekezik a megyéjebeli ásványvizek mivoltáról, egyszersmind egy vegytartalmú jegyzéket is adván be, abbéli kísérleteiről, a Hon és Külföldben (1847). »Utazás nemes Hunyadvármegyében régiségek kinyomozása végett,« a Magyar Akadémiai Értesítőben (1847-ben.) A Hunyadvármegyében találtató dák és római régiségeket tárgyazó rajzos munkája, a Hölgyfutárban (1851). Értekezés a pénz felett. (Ugyanott 1853.) Munkái közül a már említettekén kívül a »Méhádia vagy a' Hercules fürdők. És útazás Hunyadmegyén keresztül a' méhádiai fürdőkre, onnan Drenkovára« címűt »hozzáadásokkal kivonatban Schwarzott szerint« írta (Kolozsvártt, 1844. öt képpel). Kéziratai Erdély régiségeiről, különböző czímek alatt, magyar és német nyelven 10 fogásban, 16 levele gróf Kemény Józsefhez (1814—1853) és egy levele Kurz Antalhoz (1847) az Erdélyi Múzeum-Egylet gyűjteményében, illetőleg kéziratárában.²

Ádám vál. tagunk és kiváló orinthologusunktól kaptunk: Wagner Károly az ötvenes években eladván hátszegi gyógyszerárát, elköltözött megyénkbeli Hódmezővásárhelyre (Csongrád megyébe), hová hátszegvidéki, sajátkezűleg tömött emlősállatokból és madarakból állott gyűjteményét is magával vitte. Onnan még leveleztem vele, s írta, hogy ott sokféle vízi madárral szaporítá gyűjteményét; de a hatvanas években meghalt. Két leány-gyermeke maradt, s valószínűleg azok adták el valakinek gyűjteményét. A madárkitömést Wagner különben atyántól: Buda Elektől tanulta, kinek Russon szép madár-gyűjteménye volt, melyet azonban a forradalom idejében az oláhok és muszkák tönkretettek; az azután gyűjtötteket pedig az Erdélyi Múzeum-Egylet alakulásakor, annak adományozta. — Pap Árpád úr értesítése szerint: Wagner egyik leánya dr. Lengyel elópataki fürdőorvoshoz ment nőül, de már meghalt, a másik pedig mint özv. Ternájpgó Cesarné gyógyszerár-tulajdonosné ma is él Új-Aradon.

¹ Alojzia nevű leányát Gálffy István vette nőül.

² Ezekről Torma Károly »Repertorium«-a VI. részében tesz említést; Szinyei utalása nyomán pedig dr. Veress Endre nagyjában át is tanulmányozta Kolozsvártt Fodor iratait, melyekből egy füzetet dr. Amlacher Albert t. tagunk ajándékképpen társulatunk kéziratára is bír.

IV.

Vass József reánk nézve oly kiválóan érdekes cikkét a következőkben folytatja s végzi:

»Mi az eddig elmondottaknak, de mi különösen ezen értekezés címének értelménye, célja? Az most következik. Azt akarók ugyanis eddigi sorainkban röviden csak vázlatképpen kiemelni, mennyire érdekes a nagy Hunyadmegye általában tudományos, de különösen régiség-tani tekintetben. És az ó-kor mindezen érdekes hagyományai vagy ismeretlenül hevernek, kitéve a pusztulásnak, vagy idegen kezekre kerülvén, más hazába vándorolnak, idegen nép s külföldi társulatok régiség-gyűjteményeit ékesítendő. Ki-kí átlátja, hogy mindez nincs a maga rendén. A mi még fenn van elhúnyt tudósaink gyűjteményében vagy egyes honfiaink birtokában, mindazt a végenyészettől megmentenünk, gondosan megőrizve fenntartanunk s Erdélyi magyar múzeumunk számára biztosítanunk kell. De hogyan?»

»Hunyadmegyei régiségbarátok cím alatt álljanak testvéri körbe azon megyének tudománykedvelői, vagyonos és lelkes fiai. Tűzzék ki magoknak nemes célul: kinyomozni, egy helyre gyűjteni s pontosan összejegyezni megyéjük mindennemű érdekes régiségeit, Sem mi, kik a Szamosvölgyét; sem azok, kik a Szilágyságot vagy a Székelyföldet lakják, nem ismerhetjük, nem is tudhatjuk, melyek az ó-világnak Hunyadmegyében fenmaradt kincsei. Önök, lelkes rokonaink! kik azon szent romokon élték le eltűnt éveik napjait, ismerhetik legjobban, mi van ott a dák-római hajdانبól, tudomány s művészet tekintetében tiszteletre s becsülésre és így hű megóvásra méltó. Mi életünkben csak egyszer zarándoklánk az eltűnt világnagyság porladozó romhalmaihoz: önök naponként járnak rajtok vagy mellettük. Fel azért lelkes hazafiak! lássanak munkához. Vegyék át eleve ápoló kezeikbe a dr. Fodor András és Brúz Lajos nagy terjedelmű tudományos hagyatékait, biztosítsák a végveszély ellen unokáink számára. Ennyivel a jelen tartozik a jövődőségnek. A fontos úgy nem igényel tetemes áldozatot. A mi kevés esik egyre — mert pénz nélkül mit sem tehetünk — azt Hunyad minden értelmes fia szívesen lerójjá. Nem egy-két emberre nehezedik itt a teher. Fénysorát ismerjük Hunyadban az áldozni készített embereknek, kik a szent ügy érdekében a teher alól vállaikat nem szokták elvonni. Gr. Bethlen Olivér, báró Nopcsa László, Lukács Farkas, Kenderessy Farkas, Puy Elek, Ponorí István, Benedikti Albert, Szereday Ignác, Pogány Ádám, Zeyk Miklós, Várady Ádám, Wagner Károly stb. mind oly nevek, kiknek hazafiaságában kétkedés nélkül bízhatunk, s kik ha együtt egyszer felkarolták, célhoz is tudják juttatni. Csak a dolog induljon meg, az eredmény kimaradhatlan.«

»Nem indítványozok én régiségtani szerves társulatot. Ilyennek alapítása nehéz, kivitele hosszadalmas útjánál fogva még terhesebb. Eszmém csak ebben fejezi ki magát: ha szűnik majd a mezei munka, az ügyemberek — mint hunyadmegyei régiségbarátok — baráti körökben szőlalkozzanak össze, fejték ki: mit, hol és hogyan? Mit gyűjtsenek, hová? és minő erővel? Első kérdés a rakhely; második a szállító erő. Ha e kettő egyszer megvan, a mit (gyűjtsünk) iránt könnyű végezni. Ott áll egész Hátszegvidéke, ott van Déva évezredes maradványaikkal. Ha egyszer múzeumunk Kolozsvárt megnyílik, mi nincs távol, majd gondoskodik ennek intéző testülete, hogy a hunyadmegyei halomra gyűjtött kincsek ennék födelei alá juthassanak.«

»Röviden, de érthetően fejezem ki magamat most; már elmondhatom Virág Benedekkel: »Rajtatok a sor!« Erdélyi magyar múzeumunk fölszerelésétől Hunyad lelkes fiai meg nem vonhatják kezeit. Most kell tehát gondoskodni, hogy — midőn a tág termék ajtószárnyai megnyílnak — mint lángkeblű áldozók léphessenek az áldozatoltárhoz becses hozományaikkal. Az idő halad, mely mindenre rá szokta nyomni hatalomerejének bélyegét. Félek, hogy nincs távol az idő, midőn némely emléket Hunyad földjén hiába keresünk. Azért munkához, urak! Tenni a jelszó! Szellemi fejlettség és közvagyonosodás azok, mik nagygyá tehetik a hazát és nemzetet. Nekünk a csendes haladás terén szakadatlanul tennünk kell, az ekeszarvánál és gyáripari vállalatoknál éppen úgy, mint az irodalom sorompói közt, hogy dicsőségben emelkedjék a nemzet és haza, s mindkettőben minmagunk.«

»Az áldás Istennél, kivitel az embereknél.«

»Én az ügyet illetőleg indítványomat mély tisztelettel ajánlom különösen gróf Bethlen Olivér és br. Nopcsa László ő nagyságaik hazafias figyelmébe s meleg pártfogásába. Bölcsességök, czélszerűleg módosítva, majd életre alkalmazza azt.«¹

Csakhogy ez a névsor hiányos. Barcsayt nem említ cikkíró, pedig tudjuk, hogy a mikor a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« létrejött, ez illustris családnak mindjárt három tagja lépett az alapítók közé s többen lettek rendes tagjainkka s éppen így tettek volna pár évtizeddel előbb Vass József indítványának idejében is. Hiányzik Kún Kocsárd gróf, pedig ő, jól tudjuk, alig nyerte vissza szabadságát, alig hagyta el a komáromi börtönt s lett ismét tetteges ura birtokainak, a hazafias munkásság minden terén s így a közművelődés terén is meghozta a jó ügynek gazdag

¹ Lásd Vass József derék tudósunk e cikkét a »Kolozsvári Közlöny« mellékletében; megjelent az »Erdélyi Múzeum« 1856. évf. 16-ik száma 127—130. lapján.

áldozatát s közreműködését. Hiányzik Gyulay Lajos gróf, ki mindenütt ott volt, hol a hazáért tenni s áldozni kellett, a Magyar Tud. Akadémia, az Erdélyi Múzeum alapítója, irodalmunk egyik legbuzgóbb pártfogója, a miciai castrum becsesebbnél-becsesebb felirati kincseinek buzgó gyűjtője, conservatora. Hiányzik Jósika Géza báró, a ki oly kiválóan buzgó tagja volt történelmi és régészeti társulatunknak s annyit tett érdekében. Hiányzik dr. Lészay Dániel, ki gyűjteményének egy részét a létesítendő Erdélyi Múzeumnak ajánlotta. Góró Lajos őrnagy, ki ugyanezt tette, Káskántin György numismatikai gyűjtő stb.

Gróf Bethlen Olivér megértve az intést, néhány barátjával szövetkezett ugyan a Hunyadmegyei régészeti társulat megalapítására, s Gyulay Lajos grófot, Jósika Géza bárót s engemet is megválasztottak társulatunk tagjává, de a szép igyekezet ekkor még eredményre nem vezetett, s két évtizedig kellett várni, míg igen tisztelt barátom, dr. Sólyom Fekete Ferencz örökre emlékezetes, lelkesítő felszólítására a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« végre megalakult.

Hála érte!

DR. GROF KUUN GÉZA.

Maros-Illye vára és uradalma.

A XVI. században a hatalmas török hódításait Magyarországon folytonosan tovább, s mind szélesebben igyekezett kiterjeszteni. Ennek meggátlása vagy legalább akadályozása végett a fenyegetett, s veszélynek inkább kitett véghelyeken erősségeket, várakat kezdtek építeni a fejedelmek.

Az 1574 január 1-én Kolozsvártt tartott gyűlésen megköszönik az ország rendei Báthory István fejedelemnek az ország biztosításáról való gondoskodását s Várad vára építésének folytatására kérik. »Az erdélyi nemesség ígér kapuszám szerint ötven pénzt. Az székely uraim ezen ígírettel ajánlják magokat. Az szász uraim is egyenlő terhet akarnak viselni.«¹

Ugyanez év június 18-án a Székely[Maros]vásárhelyi gyűlésen is így hálálkodnak a fejedelemnek az ország védelmére irányzott gondos figyelmeért: »Nagyságodnak hálát adunk, hogy az mi sok könyörgésünkre el nem feletkezett az végekről, kiváltképpen Illyéről.«²

Az illyei birtokosok a kastélyépítés alkalmával megtalálják mind a fejedelmet, mind a rendeket a végett, hogy javaikban rövidséget, kárt ne szenvedjenek. Az ország átlátván a birtokosság jogos kívánságát, s minthogy a kastély gondviselésére is kötelezte magát, az ugyanazon 1574. évi decz. 13—18-án tartott segesvári gyűlés ekkép határozott:

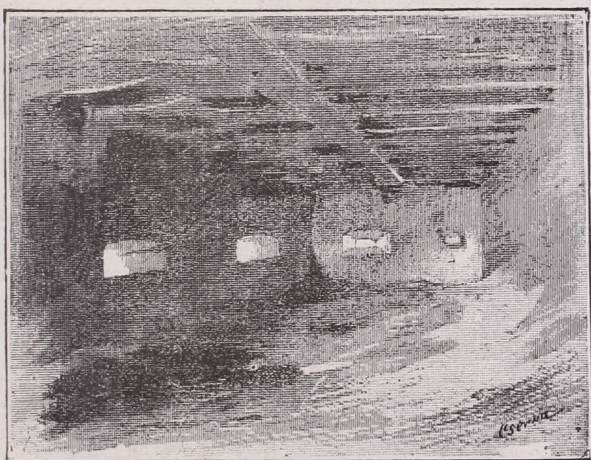
»Így intéztük, Nagyságod kegyelmessége velek lévén, hogy az megmondott possessorok házokban, örökségekben megmaradjanak, de úgy, hogy felelések szerént gondot viseljenek, hogy gondviseletlenségek miatt se ómagok, se pedig országúl kárt ne valljunk, sub poena alias in talibus observari solita.«³

¹ Gr. Mikó Imre: Erdélyi történelmi adatok I. köt. 300. l. Valamint az Erdélyi országgyűlési emlékek II. köt. 548. lapján.

² Ugyanott, az 552. lapon. ³ Ugyanott, az 556. lapon.

Még körülményesebben és szorosabban körül van írva a kastély vagy vár¹ és az illyei birtokosok viszonya az »Approbata« következő soraiban:

»Illye vára jószágostól a possessoroknak — birtokosok — kezeknél maradjon azon igazsággal, melylyel ekkedig biratott; de mivel ez hazának mostani állapotjához képest már igen véghelyben vagyon, ha mikor a fejedelmek akarják, kezekhez vehessék, de úgy, hogy mást igazságosan hasonló jószágot avagy kastélyt adjanak érte, mely ha szintén *fiscalis*ok közül való volna is, örökös igazsággal adhassák az illyei *patronus*nak, avagy annak *successor*inak, azok is a szerint birhassák; de azalatt az illyei pos-

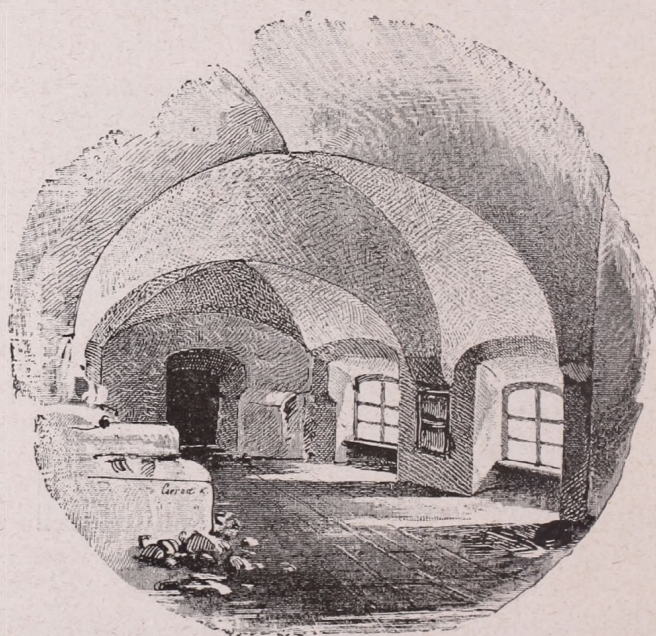
Lórések az illyei kastélyban.

ssessoroknak ország előtt *publice* lőtt *assecuratio*jok szerént is, zálagos és hiteles hazafiait tartsanak kapitányt és porkolábokat és continue harmincz számú jó fegyverfogható *praesidiarius*okat — őrsöket — kik a fejedelmeknek és országnak hittell is kötelesek legyenek s valamikor a fejedelmek akarják, azokat meg is mustrálhassák, és ha a szükség kívánja, *praesidium*okat is — őrseret — küldhessenek beléje, a possessorok azokat mindenkor bebocsátani tartozzanak.«²

¹ Forrásainkban néhol *kastély* = *castellum*, néhol *vár* = *arx* néven említetik.

² Az *Approbata constitutio* pars III. Tit. 62.

A vár építőjét — Báthory Istvánt — királyuknak választják a lengyelek és 1576 január havában fényes követség hívja meg trónja elfoglalására. Mielőtt azonban Erdélyt elhagná, febr. 1-én Illye várát, Dienesi magvaszakadtán, főleg Békés Gáspár elleni csatázása jutalmául, iktári Bethlen Farkasnak, Bethlen Gábor fejedelem atyjának adományozta.¹ Itt látott napvilágot Erdély aranykorának megteremtője. Az ősei erényeivel ragyogó, szabadságban született és nevedett ifjú hős lelkében oly mély gyűlölet gyökerezett a német zsarnok kormány iránt, hogy mikor 1602-ben

Bethlen-szoba az illyei kastélyban.

Fejérvárnál a Székely Mózes alig 1500 főből álló kis csapatját Basta háromszor nagyobb serege Szent-Imrénél a Marosnak szorította s Bethlen Gábor is a Maroson átúszással menekült meg, Illye várába vonult s magához véve a várórséget, száműzte magát, a menekültekhez ment s később volt illyei és több más szép bir-

¹ Gr. Kemény József kézirati Diplomatariuma V. köt. 251. lapján, és Kővári László: Erdély történelme IV. köt. 30. lapján.

BETHLEN FEJEDELEM SZÜLŐHÁZA MAROS-ILLYÉN.

tokát zsákmányúl hagyni, Bastának, mint sem túrni a zsarnok ellen-séget s rút szolgaság igája alatt görnyedni.¹

Bethlennek Illyevárában születését a szájhagyományon kívül festmények, rajzok, czímerek és emléksorok is föntartották, a mint ezt az alábbi, 1627-ből való párvers is² mutatja :

Honori et memoriae sempiternae castris Illye, loci natalis serenissimi sacri Romani imperii et Transsilvaniae principis Gabrielis, qui in dicto castro paterno anno Christi 1580 feliciter natus est, clarissimum familiae suae Bethlenianae antiquissimae sidus.

Regis Corvini jactat se urbs Claudia cunis.

Urbs eadem nobis Boeskavium genuit.

Illye tuo tanto laetare fidenter Alumno.

Princeps Marte potens, pace benignus is est.

Est patriae pater; acer libertatis avitae

Vindex; hinc populis jura dat aequ[alia] suis.

Hinc nova cunctarum facies laetissima rerum

Príncipe Bethlenio sceptrum tenente redit.

O dilecta Deo tantumque Numen et una

Area produxit saccula clara domus.

Anno Domini 1627.

S ha Kolozsvár — e vers sorai szerint is — büszkélkedik Mátyás király és Boeskai István bölesőjével, Illye várának is dicsősége: Bethlen Gábor születése.

Jellemző, hogy ez emléktáblával (melyen rajta volt Erdély és Magyarország czímere, s fölötte koronát tartó két angyal) maga a család, illetve gróf Bethlen István gubernator, a fejedelem öcsese jelölte meg Erdély kitűnő fia szülőházát — még életében: 1627-ben, a mikor a pozsonyi békekötés után, Bethlen Gábor dicsősége tetőpontján állott. De Bethlen István másként is kegyelettel tata-rozta és gondozta azt a házat, mely akkor már különben is az övé volt. Érdekes erre nézve 1629 jul. 14-én Gyulafejérvártt kelt alábbi levele, melyet Wendrich Pál kolozsvári bíróhoz³ intézett:

»Urunk ő Felsege az mely házban születtett volt Illyén, mely házba ennek előtte valami *czímerkövet faragtattam* volt, azon házra kívántat-

¹ Szamosközy István: Történeti maradványai III. köt. 6. l.

² Benkő József: Transsilvania. Pars specialis, de terra Hungarorum a §. 144.

³ Kolozsvár városi levéltárából közölte Bodrogi János ev. ref. főgimn. tanár a nagy-enyedi »Közérdek« 1898 aug. 14-iki 65. száma tárczájában.

ván ablak- és ajtókövek, Kegyelmedet intem szeretettel, sőt autoritate functionis parancsolom is, Kegyelmed parancsoljon ez incluđált jegyzésem szerént az kőműveseknek, hogy mentől hamarább készítsék el; fizetések fogytkozás nélkül meglészen az jámboroknak.«

Igen valószínű, hogy éppen ez volt az az »emlékezetkő«, melyet Benkő Ferencz még 1794-ben a nagy-enyedi collegium régiségtárában látott,¹ de azóta ez a »czímerkő« is elkallódott s kétségtelenül az 1849-iki pusztításnak esett áldozatul.

A vár építését Báthory István kezdette meg és folytatta Bethlen Farkas, Gábor fejedelem atyja, a kastély egyik homlokzatán látható e felírás² szerint: Betlen Farkas cinaltatta ezt 1582.

Részlet az illyei kastélyból.

De maga Bethlen Gábor is, »hogy az ősokról álló jószágok volna — nagy, erős reguláris kőbástyákkal, kőfalakkal« vétette körül Illye várát, »a mint megkezdetté volt építtetni, úgy hogy abban *Lippa* vára helyett derék praesidium tartathatnék az ország oltalmára.«³

Idő folytán különböző birtokosai voltak Illyének. Így Bethlen Gábor öcsésének, gr. Bethlen István gubernatornak adományozta Hunyad és Déva várával, és Hunyadmegye főispánságával együtt,⁴ 1614-ben.⁵ A század vége felé aztán, 1680 körül a Thökölyek kezébe volt, s 1686 jun. 2-án itt verte meg Apafy Mihály fejedelem vezére Borbély Gergely, gr. Thököly Imrét, s pár hónapra reá, Budavára visszafoglalása után, a törökök hanyatló szerencsésével a török támogatás alatt állott Thököly szerencsecsillaga is letűnt.

¹ Említi »Eszkendőnként kiadott parnassusi időtöltés« cz. munkájában.

² E felíratos kő, valamint a Bethlen-szoba s az illyei kastély rajzát mi is közöljük *Gindely* Antal: Bethlen Gábor és udvara (Budapest, 1890.) cz. művéből.

³ Szalárdi János: Síralmas magyar krónikája (Pest, 1853.) 35. lapján.

⁴ Szalárdi János id. krónikája 64. lapján.

⁵ Ld. adományozását e kötetünk 85. lapján.

Az 1686 október havában tartott gyulafejérvári országgyűlés VIII. törvénycíkkje szerint Thököly Imre javai a kincstár számára lefoglaltatnak, ezek: a küküllővári, *illyei*, hunyadi, haczoki, magyarbrettei, csehi és szigeti, az azokhoz tartozó rész-jószágokkal együtt annyi részben, a mennyiben Thökölytől elítéltettek. Az országgyűlés felhatalmazza a fejedelmet, hogy a jószágokat fiának, II. Apafy Mihálynak conferálhassa, kiegyezvén a fölött Thököly nővéreivel.¹ Ez intézkedés szerint megtörtént a kiegyezés a három Thököly nővérrel: Kata, Mária és Évával az 1714-iki összeírás szerint. Ifj. Apafy Mihály halála (1713) után pedig a jószágok újból visszaszállottak a kincstárra.²

Más írók szerint a három Thököly leány-örökös az *illyei*, hunyadi, küküllővári, szigeti és többi jószágokat eladta Kászoni János, utóbb báróvá lett Bornemisának, ki az utóbbiakat később elcserélte 1723-ban II. Apafy Mihályné—Bethlen Katával, más jószágokért.³

Az 1714-iki összeírás szerint a romladozott *illyei* kastélyban még láthatók voltak az északi és középső házak az alattok volt pinczékkel, a többi épületek össze voltak omolva és romolva. Volt gyümölcsös, veteményes vagy zöldség-kert, csűrös-kert, vad-kert. Jobbágy 68. Az évi jövedelem mintegy 1200 magyar forintra ment, és állott búza, zab, kender, törökbúza, méh, disznó, korcsmatizedből (dézma); továbbá malom, húsvágás, vám, hetivásár, halászat, makkászatból.⁴

Illyevára 74 év előtti állapotját mutatja a következő, 1640 febr. 1-én készített leltár, mely annyival becsesebb, hogy 45 évvel régiebb annál a Maros-Illye jelenlegi birtokosa: báró Bornemisz Tivadar levéltárában lévő 1685-iki érdekes urbariumnál, melyet 12 évvel ezelőtt dr. Sólyom-Fekete Ferencz ismertetett.⁵

KONCZ JÓZSEF.

¹ Az Erdélyi országgyűlési emlékek XVIII. köt. 585. l.

² Benkő: Transsilvania. Pars specialis §. LXIII.

³ Nagy Iván családtörténeti műve XI. köt. 284—289. l.

⁴ Benkő József idézett munkája §. 144.

⁵ Szilágyi Sándor: A Magyar történelmi társulat 1887. évi jul. 24—27-iki vidéki kirándulása Déva városába és Hunyadvármegyébe (Budapest, 1887.) 42—44. l.

HUNYADMEGYEI OKLEVÉLTÁR.

Maros-Illye leltára 1640-ből.

Inventarium universorum bonorum ad arcem Illye pertinentium
sub provisoratu egregii Michaelis Köveskúti, 1-ma Februarii
1640 factum.

Van a vár előtt egy híd, kinek a végi egy hitván palánkkal van bekerítve, egy rajta levő leveles kétfelé nyíló kapuval együtt.

Vagyon a váron egy felvonós emelesős kapu, azon egy-egy lánczos emelesőske, az öreg emelesőn egy bejáró retesz, vasas ajtó és két esigán járó öreg láncz és két lakat.

A kapuközi alatt vagyon egy tömlőcz, melynek ajtaján van egy általjáró öreg vasheveder, azon egy lakat; a tömlőczben egy rabokra való öreg láncz, egy arra való lakattal együtt. 3 bilincs rab nyakára való, kézibilincs pedig van 4.

A kapu között van tiz rab lábára való vas, tűzvonni való horog 3, egy vas siska, egy *menyecskefából*¹ csinált rabra való, egy gyalogdob, egy köszörűkő, egy szentelt víznek való köedény, egy nagy darab alabástrom kő, két öreg fűrészdeszka, a tűz előtt egy szék, a fal mellett más szék.

A kapu felett van két ház. Egyiken egy fűrészdeszkából csinált ajtó egy vasreteszszel, benne egy kályhakemence. A másik házon is van egy vasretesz ajtó, fűrészdeszkából való, egy öreg fűrészdeszka a házban, egy kályhából csinált kemence.

A kapu mellett jobbkéz felől van egy bástya, egy hat fontos öreg falkon rajta, kalánjával, tisztítójával együtt, zsendelyes fedelével, vasas kerekeivel, tengelyeivel és agyával együtt.

Azon bástya mellett van egy ház, porkoláb lakik benne, van egy rossz asztal, egy lámpás, egy pattantyúsnak való gyújtó vas, egy paraszt-

¹ Ez ismeretlen kifejezésben talán azon régi vallató vagy kinzó eszközre van czélzás, mely a szerencsétlen áldozatot átölelve, össze- vagy agyonszorította; s innen tán a »menyecskefa« nevezet.

kályhából csinált kemenceze, egy fűrészeszkából csinált ajtó retesztől, vassarkostól, két öntött janesár-puska, egyiknek agya van, aczélja nélkül.

A közfal mellett van egy hitván kőház, kiben van egy égett borfőző rossz fazék, egy fából csinált kemenceze, egy fűrészeszkából csinált ajtó retesztől, vassarkostól, egy szék.

Azon ház előtt más kis ház, kiben van egy fűrészeszkából csinált ajtó retesztől, vassarkostól, benne egy kiseded kamarácska, retesz, vassarkos ajtajával, két padszék.

Ezek mellett van egy bástya, kinek zsendelyezett kaszamatája van kettő.

A két kaszamatán feljül van hat fontos falkony kettő, vasas kerekeivel, tengelyivel, kalánjaival és tisztítóival együtt.

Item azon bástyán van egy 3 fontos taraczk vasatlan kerekeivel és vasas agyával, tengelyével, kalánjával és tisztítójával együtt.

A Lunkán felől való bástyán van két zsendelyezett kaszamata, ez egyikben 7 öreg fűrészeszka; a másodikon van egy hat fontos öreg falkony vasas kerekeivel, tengelyivel és agyával, kalányával, tisztítójával együtt.

Azon bástyának egyik kaszamatájában van egy rossz láda, egy deberke túró, egy rakás zsendely; egy szekérnek eleje, rúdja, két oldalával, egy rozsz esontvágó fejsze, három kalongya len. Item egy deberke Jecima túró, egy hordóban öt véka borsó, más hordóban négy véka lenese, egy berbenczében két véka lenmag.

A közfal mellett van egy öreg hámbár, kiben van 9 rekesz szuszék, van benne búza 17 cubulus [kőből], zab cub. 33, köles cub. 17, decima alakor cub. 13, liszt cub. 140. A hámbár tornáczában két kád, egyikben van tönköly metretarum [véka] 17.

A hámbár mellett van egy puszta konyha.

A Maros felől van egy puszta bástya. Azon bástya mellett való köfal mellett egy kovács-műhely puszta, kiben van egy fúvó, egy derék ülő és két szarvas ülő, két pöröly, két fogó, két nyeletlen pöröly, egy foglaló vas, egy kohnyárs, egy fűrészeszka.

A veres bástya mellett van egy faház, kiben van egy kályhás kemenceze, két öreg fűrészeszka, ugyanabban tavalyi szalonna nro 26, ezidei szalonna ugyanabban 84, orja nro 10, tavalyi háj nro 49, egy béllett ajtó a házon retesztől, vassarkastól és lakatostól.

A veres bástya tornáczában van 16 szál kopja.

A veres bástyában van egy kályhakemenceze, egy pohárszék, egy

záros béllett ajtó, egy asztal, egy gyantáros karszék, négy padszék, két ágy, egy bokor rézdob, egy darab kárpit.

A veres bástya mellett való faház alatt van egy pineze.

A veres bástya alatt való cejtházban van: szakálás nro 48, muskatér nro 51, egy falkonyhoz való golyobisforma, mely formában szakálashoz való forma is van, szakadéknak való darab vas van nro 11; falkonba való szakadék van nro 160, öreg ágyuhoz való golyóbis van nro 235, taraczkba való golyobis van nro 239, öreg falkonba való golyobis van nro 81, musketákba való golyobis van nro 1326, golyobisnak való kerek forma nro 6, három öreg zár, egy szegfejező, két öreg fűrő, három vassiska agya nélkül, egy lakatosnak való sutu, ágyura való 9 pántvas, ágyukerekre való tekerővas egy, kőfeszegetni való vasrúd négy, két fogó, két pöröly, egy forgó siskára való vas, egy ásó, hat falapát, három lámpás, egy rossz fejsze, három fűrészdeszka, egy kaloda, két hosszú öreg kötél, ágyuhoz való három mérő kalán, rézből való.

Azon cejtházon van egy ajtó lakatjával, reteszével és vas sarikaival együtt.

A veres bástya mellett való közfalnál, a kapu felől, van négy darabonház.

A torony mellett van egy hosszú rend ház: az

1. Első egy hosszú bolt, kiben van egy rossz kemence. A boltban végig két renddel festett padszékek. Azon boltban hét darab kárpit. Egy tornácra nyíló íratos béllett ajtó azon boltban. Négy üvegablak, 29 üvegtányér hijával. Azon boltban üdvezült fejedelem címere, feje kamukára írva.

2. Azon boltból az ebédlőházra nyíló festett béllett ajtó, kiben van egy mázas kemence festett rostélyával, három festett padszék, egy paraszt pohárszék, egy rossz ágy, két ablak egy kinyíló üvegtányéros ráma és azon kívül 6 üvegtányér hijával. Azon ebédlőházból a grádcisra kinyíló festett béllett ajtó zárjával.

3. Azon házból más házba nyíló festett, béllett záros ajtó, mely házban van egy szenelő tüzhely kéményes és egy rossz mázas kemence. Azon házon egy ablak deszkákkal becsinálva.

4. Azon házból van más kis házba nyíló, festett, béllett, záros ajtó, mely kis házban van egy mázas kemence és más szenelő paraszt kemence. Egy asztal, egy gyantáros karszék, egy festett almáriom, egy festett padszék, két üvegablak, öt üvegtányér hijával, két nyoszolya.

Azon kívül való kéményes házból van egy kis folyosóra kinyíló festett, béllett záros ajtó.

5. Azon folyosóról van más házba benyíló festett, béllett, záros ajtó, mely házban van egy asztal, négy festett szék, négy darab kárpit, egy almárium, egy lovas-zászló rossz, egy gyalog-zászló rossz, két üvegablak, 12 üvegtányér hijával. Egy posztószélből kötött székeeske. Azon házból egy árnyékszékre nyíló festett, béllett ajtó.

6. Azon ház alatt van egy kamara, kiben van két asztal, egyik asztalon egy fegyver derék, sisakjával és karöltőjével együtt; a másik asztalon van egybejáró óntál 30, az úr ő Nga címere rajta. Egy ráman való üvegablak, 4 szőr kosár (?), 23 kopjavas, egy fodortartó tok, két tonna por, három tekenő, belől egy béllett záros ajtó rajta, kívül pedig egy tölgy ajtó.

Azon rend ház alatt az első pinczében van 36 fatál, öt kosár decima méh, négy hosszú hajtott rúdvas, 41 fatányér. A mellette való öreg pinczében van egy mérő mázsa, negyedfél vég zsáknak való daróc, egy reczés lakatos ajtó. Az ebédlő ház alatt való pinczében van hat kád káposzta, egy kád, kiben van asszú kökény és fokhagyma, új háj 39, ó háj 34, egy veszszeből font kas, kerékre való vaskarika három. Egy ajtó sarkastól, retesztől és lakatostól.

A hosszú bolt alatt van egy sütőház, kiben van czipó szakasztani való hosszú tábla kettő, három dagasztó tekenő, három szita. Azon sütőházban van egy rekesz, kiben van tiz kősó, négy lisztes kas, egy fűrészdeszka polcz, 13 zsák, 3 berbécsbőr, egy üres kád, egy tilolt kalongya kender, egy retesz ajtó lakattal. Azon sütőházon egy béllett ajtó retesz, három vasfazék, egy famozsár.

A torony alatt van egy pince, kiben van 12 kalács viasz, két darab öntött fagyú, hat irtó kapa, egy öreg lámpás, két deberke túró, mindenik decima, egy mérték font, két deberke méz, 45 gyártott bőr, egy szaeskametéllő kasza, egy vasabrones, egy réz csiga, egy kapura való sark, két szita, egy rossz láda.

Azon belől van más pince, kiben van egy tábori asztal, egy liu,¹ egy bormérő veder.

A torony mellett van egy eczetes ház, kiben van egy asztal, két pádszék, egy paraszt kemence, hat víznek való lapos üvegpalczk,

¹ Liu-nak Székelyföldön ma is azt a dézsaszerű tölcseért nevezik, melyen szüretkor a mustot átszűrlik.

hat általag eczet, egy ágy, egy dézsa, egy tálas, hét tál, hat tányér, két vas-nyárs, egy rostély és két abrosz, s egy ajtó.

Az eczetes házon feljül van más ház, kiben van nyolcz kazup [kászu] fenyőviasz, egy asztal, két szék, két üvegablak, egy kemence, két kalongya kender, 17 gyapju, 37 aprólék gombolyag gyapjufonal, 4 véka asszú szilva, egy szita, szöszből való apró gombolyag 52, azon házon egy ajtó

A toronyházon van egy kerengő grádics, azon egy béllett záros ajtó, az előtt egy kereken járó vasas vedres kút, a grádicson öt ablak, a hárma üveges, 22 üvegtányér hija. Azon grádicsról van az alsó házba benyíló, egy béllett, festett, záros pléhes ajtó, mely első házban van egy mázas kemence, két festett karszék, három festett padszék, egy nyoszolya, két ablak, 16 üvegtányér hijával. A falban egy fedeles, aranyos czímer.

Azon alsó külső bolton belől van más bolt, kiben van egy ágy, egy rekesz, két ablak, két üvegtányér hijával, egy mázas kemence.

Azon grádicsról a felső külső mennyezetes házba nyílik egy béllett, festett, pléhes záros ajtó, mely házban van két üvegablak, két ablak 5 üvegtányér hijával, egy mázas kemence, egy kémény alatt való tüzelőhely, 4 asztal, 6 festett karszék, egy festett padszék. a pohárszékben is egy festett padszék.

Azon házból van a belső mennyezetes házba benyíló festett, béllett, pléhes záros ajtó, mely házban van egy mázas kemence; három festett padszék, egy asztal, az árnyékszékre nyíló egy kis ajtó. Azon belől más kisdud ajtó, azon házon ajtóforma üvegablak van, két vasrostélylyal beborítva, 6 üvegtányér hijával, egy viselt, veres bársony egyes szék.

A porházban van puszkapor öreg átalaggal	nro	3
Apróbb tonna por	»	10
Egy öreg tábla ón	»	1
Muskatélyhoz való kész töltések	»	250
Siskához való vasgolyóbis	»	100
Egy darab kénkö	»	1
Szakálashoz való vasgolyóbis	»	150
Muskatélyhoz való óngolyóbis	»	114

Van egy romladozott kerítésű majior, melyen van egy deszkás, zsendelyezett kapu, mellette való kis ajtóval, vas sarkaival és reteszi-vel együtt.

A kerítés között van 3 tyúkól, két boronából való ól, és egy rossz pajta, egy rossz szín.

Az udvaron két béresszekér, két béreseke és egy szán. Azon udvaron egy sorház, melynek egyik szobájában van egy rossz vesszőből csinált kemenceze, azon belől van egy kis kamara, béllett ajtaja, kiben van egy vajköpüllő deberke, padszék 4, túrónak való feneketlen rossz deberke kettő. Azon szobán van egy béllett ajtó, azon kívül egy pitvar kéményestől, kiben van egy tehénbőr, a pitvaron egy ajtó sarkastól, reteszestől. Azon pitvar mellett van más szoba, pusztá, egy béllett ajtó rajta.

Van egy romladozott kerítésű rossz esűr, omlóan, kinek a kerítésén van két kapu, az egyik deszkás, a másik pedig igen rossz. Van azon esűrben egy asztagra hágó új lajtorja. Van két szakaszoeska szabású kaszált árpa, van egy öreg vasrosta.

Van 1639 esztendőbeli búzaasztag	nro	3
Az egyikben van gelimarum [kalongya]	»	430
A másikban » »	»	440
A harmadikban, kít most esípelnék, gelimarum	»	470
Van egy kiseded asztag búza, kiben »	»	180
Van egy alakor asztag, kiben »	»	146

Van egy fias-disznók számára való pajta. Van marhának való eresz, kettő egy kerítésben. A Maros mellett van egy rossz kerítésű szilvás kert. Van egy rossz kerítésű téglaszín. Van egy rossz kerítésű veteményes kert. Van egy rossz kerítésű jégverem.

Van a Maroson két malom. A felső malomnak mind külső-belső kerekei rosszak, kövei jók; háza és hajója is jó. Az alsó malomnak kövei rosszak, orsója korongostól rossz, háza és hajója jó.

Van a Maros parton egy sópajta, kiben van vámsó nro 367. A majorháznál van apró majorság: lúd 65, réeze 23, tyúk 53. Igen hitván golde (?) disznó 13, alattok való malaczok, jók, 53.

Majorság marhák:

Járom vonó ökör	nro	17
Két esztendőös tulok	»	10
» » üsző tinó	»	10
Három » » »	»	7
Öreg tehén, tavasztra megellők	»	32
Ez elmúlt nyári borjú	»	19
Ez idei borjú	»	3

Teelő magméhet raktak el	nro	50
Fejős juh van	»	178
Fejős kápra van	»	31
Berbécs van	»	31
Meddő keeske	»	10
Keeske gidó	»	10
Bárány	»	47
Kos	»	11
Öreg kocza-disznó van	»	82
Kan	»	4
Ártán	»	36
Tavalyi süldő	»	55

Nova connumeratio universorum colonorum ad arcem Illye pertinentium, 1-a Februarii 1640 facta.

Illye

	Jobbágy neve	fia	ökre	juha	disznója	
Bíró	Szőcs István	4	6	—	9	
	Csiszár Ignác	4	8	—	6	
Özvegy	Szőcs Andrásné	4	6	—	10	
	»	Popa Jánosné	2	6	—	15
	»	Horváth Istók	3	4	—	6
Halász	Szőcs Sztojka	1	2	—	—	
Nőtelen	Diénes Miklós	—	—	—	—	
Révész	Szőcs Mihály	4	6	—	12	
	Szabados Opra	3	2	—	12	
Korcsmáros	Laczkó	—	6	—	20	
	Mészáros Lukács	2	4	—	6	
	Sztanila János	1	4	—	20	
Halász	Szél Istók	1	6	—	—	
	Akim Péter	2	4	—	2	
Majorbíró	Abramucz Péter	3	2	—	—	
	Csanádi Istók	2	6	—	8	
Mészégető	Grendám Péter	2	6	—	12	
	Akim Mihály	—	2	—	—	
	Radács Juon	—	—	—	—	
Gyalog szabados	Barthos	—	2	—	—	
	» » Horváth Opra	—	2	—	—	

	Jobbágy neve	fia	ökre	juha	disznója
Gyalog szabados	Takács Igna	—	4	—	—
»	» Nemes János	1	6	—	16
»	» Szabó Mihály	2	2	—	—
Lovas szabados	Buda Mátyás	—	4	—	—
»	» Sip Tamás	—	4	—	—
	Haczi Iván	2	2	—	5

Marhás ember nro 10, eke vagy szekér 5, bíró 1, révész 1, gyalog szabados nro 5, lovas szabados 2, kőröcsmáros 1, mészégető 1, majorbíró nro 1, halászok 2, nőtelen 1, özvegyek nro 2.

Brettye

	György Mihály	2	10	—	20
	Gyurka Péter	1	6	—	—
	Beska Farkas	1	2	—	—
	Szócs Markul	1	4	—	—
	Szakuj Triphul	2	4	—	4
	Jankó Péter	—	—	—	—
Szabados	Sánta Ilyés	4	4	—	—
	Harla Györgyné	2	2	—	1

Szabados nro 1.

Bácsfalva

Kenéz	Flujra Opra	3	6	6	8
	Nigrila Mihály	4	8	10	20
	Gécsi Tamás 1 öcsesével	1	4	—	6
	Fávor János	2	4	—	10
	Maris Toma	2	4	7	6
Tehénpásztor	Dragila Tripa 2 öcsesével	2	2	—	10
	Bácsi Mihály	1	3	—	1
	Hiszter Demián	3	4	—	9
	Kravid Istók 2 öcsesével	—	2	—	3
	Brattyán Jován 1 öcsesével	—	4	—	2
	Modra Miklós 1 »	—	4	—	6
	Beres Istók 2 »	—	4	—	—
	Gyalog szabados	Krizsán Miklós	1	2	10
»	» Mihajla Demián	2	2	—	6
	Murza	1	2	—	—
	Grozáv Marko	—	4	—	—

Summa szerént gyalog szabados nro 2, kenéz nro 1, tehénpásztor nro 1.

Szakamás

	Jobbágy neve	fia	ökre	juha	disznója	
	Doma János	3	6	25	2	
	Dávid János	3	6	—	—	
	Dávid Péter	2	2	—	—	
	Virrasztó János 1 öcscsével	1	2	—	4	
	Dávid György	—	4	—	—	
	Kracson	3	2	—	—	
	Dávid Jován 2 öcscsével	—	2	—	—	
	Sturza György	3	6	10	4	
	Sturza János	1	4	—	4	
	Gusát Demeter 1 öcscsével	—	5	—	7	
	Buda Uri	—	2	—	1	
	Jankul Mátyás	—	2	—	7	
	Babos Opra	—	6	—	9	
	Urszul	1	2	—	—	
	Farkas János	—	2	—	3	
	Kordon Jován	—	—	—	—	
Gyalog szabados	Szabados János 1 öcscsével	3	5	—	4	
»	»	»	Opra 1	»	—	6
Molnár	Buda Mihály	1	2	—	3	
»	Kacsó Sztancsul	4	4	—	5	
	Suska Péter	—	—	—	—	
	Szél Ferencz	2	2	—	—	
Gyalog szabados nro 2, molnár nro 2.						

Kerges

Kenéz	Folnagy Péter	—	6	—	2
	Gabrián János	1	6	10	10
	Petrizsán Opra	1	6	7	3
	Bertalan Ábrahám	2	4	6	2
	Margis	1	6	4	1
	Rácz Miklós	—	4	5	4
	Damia Demeter 3 öcscsével	—	6	8	5
	Daniasza György	3	6	8	6
	Petrinka János	2	2	4	3
	Bulya Mihály	—	4	5	—
	Bulya Ábrahám	1	6	—	3
	Danczul	1	6	—	—

	Jobbágy neve	fia	ökre	juha	disznója
	Goja Péter	—	4	—	1
	Goja Opra	—	2	6	4
	Román Sándor	2	4	4	—
	Matarga	—	2	—	—
	Laczkó	2	2	—	—
	Tódor	—	—	—	—
Lovas szabados	Halmágyi András	1	2	—	—
	Barra Ábrahám	2	6	7	3
	Vaszil Péter	—	2	—	2

Lovas szabados nro 1, kenéz nro 1, szőlőműves nro 19.

Fujest

	Rácز Juon 1 öcscsével	—	4	—	—
	Gábrián János	—	2	—	—
	Mos Gábrilla	—	2	—	—

Kujas

	Ungur Balázs	1	2	—	7
	Favur János 3 öcscsével	—	4	—	4
Kádár	Krisán Jován	—	2	—	—
Gyalog szabados	Panta Péter 1 öcscsével	—	4	—	10
»	» Kis Thoma	1	4	—	8
»	» Verton Miklós	3	2	—	9
Varga	Bodura Péter 1 öcscsével	—	2	—	—

Gyalog szabados 3, kádár 1, varga 1.

Ölyvös

Vinczellér	Sztána Péter	1	6	—	6
Gyalog szabados	Haczogán Mihály	—	4	—	6
	Vlajkul Flora 3 öcscsével	1	4	—	9
	Rusa Opra	—	2	—	3
	Sztanila Gergely	1	2	—	4
	Bucz János	—	2	20	—
	Miter Istók	—	2	—	—
	Steff Thoma	—	4	10	—

Gyalog szabados 1, vinczellér 1.

Gotthátlya

	Girbe Miklós 3 öcscsével	2	8	—	7
	Girbe Mátyás 2 »	—	8	—	10

	Jobbágy neve	fia	ökre	juha	disznója
Lovas szabados	Girbe Opra 1 öcscsével	2	8	—	10
	Girbe Istók	2	8	—	10
	Majlát Mihály 1 öcscsével		4	—	6
	Grisán Jován	—	2	—	—
	André Farkas	2	4	—	—

Lovas szabados nro 1.

Guraszáda

Béres	Moldován Urszul 2 öcscsével	1	4	—	10
	Moldován János	1	4	—	10
	Moldován Gáspár	1	—	—	—
	Stepán István	3	2	10	10
	Stepán Mihály	—	4	10	10
Béres	Bucz Opra 2 öcscsével	4	—	—	10
Gyalog szabados	Maniul István és János	—	6	—	8
	Sztanila Mihály	1	4	—	4
Gyalog szabados	Moldován Janku	1	2	—	—

Gyalog szabados nro 2, béres nro 2.

Vorcza

Lázár Vaszil 3 öcscsével	1	8	60	30
Szarka Toma 2 »	1	4	—	6
Modra Péter 3 »	1	4	50	10
Hiszter Mihály	2	4	—	5
Bráti Marián 1 öcscsével		4	—	4
Román Igna 3 »		4	25	4
Botján Toma 1 »	2	3	—	—
Banicz Lázár	3	—	—	—

Viszka

György Miklós	1	2	—	—
Jánk Tamás	2	2	—	4
Martye János	2	4	—	—
Luka Steff	1	4	—	4
Boldura Gáspár 4 öcscsével		4	—	7
Boldura György	2	4	14	10

Remenye

Boldura Péter	1	4	10	9
Pelye Péter	2	2	—	2

	Jobbágy neve	fia	ökre	juha	disznója
	Steff Mihály	6	2	8	4
	Vaszil Péter	2	4	10	—
Szabados	Mercze Jeremia	—	4	—	—
<i>Bagara</i>					
Béres	Manye Juon	—	4	—	—
	Miklie Mihály	4	4	10	5
	Hancz Ábrahám	—	2	—	—
	Miklie Juon	5	6	—	10
Kenéz	Ilyés Péter	—	4	—	7
<i>Csertés</i>					
	Anda Baláskó	3	4	—	5
	Kraid János	1	2	—	—
	Dragus János	—	2	10	—
	Nán Mihály 1 öcscsével	1	4	10	7
	Nigrilla Toma	4	6	25	10
	Maris Kireke	1	4	—	—
	Maris Dan	—	—	—	—
Bratutest	Petrisán Flora	5	8	30	40
Kenéz Kavarzenest	Krisán André	—	4	20	30
Danielest	Bota Mihály	3	6	20	15
Juhpásztor	Bacsisor Zahul	1	2	—	15
Kozai	Sándor Demeter	2	6	—	10
	Simin Ábrahám	3	4	10	6

In universum: gyalog szabados nro 15, lovas szabados nro 6, mesterember 5, béresek nro 4, halászok nro 2, kenézek és bíró 4, major-bíró 1, vinczellér 1, révész 1, pásztorok 3, marhás ember 81, eke vagy szekér 41, gyalogbéres 2.

Kivül rájegyezve: 1640 in Januario lött illyei és csúcsi¹ connumeratio és inventálás. Továbbá: Illyei levelek, urbariumok páriai etc. Nem igen szükséges.

(Eredetije a széki gróf Teleki-nemzetség marosvásárhelyi közös levéltárában; új rendezés 3184. sz. alatt.)

Közli: KONCZ JÓZSEF.

¹ Ugyanezzel egy fogásban van a csúcsi curiához tartozó javak összeírása ugyanazon időből Diószegi Kristóf provisorsága alatt, úgyszintén a csúcsi udvarhoz tartozó colonusok: Csúcs, Lazura, Egerháza, Krisesor, Acsova községekből.

HIVATALOS ÉRTESEITŐ.

Választmányi ülések.

I.

Társulatunk ez évi jan. 8-án d. e. 10 órakor látogatott felolvasó- és választmányi ülést tartott.

Jelen voltak : dr. gróf Kuun Géza elnök, dr. Sólyom-Fekete Ferencz alelnök, dr. Veress Endre titkár, Szöllősy Lajos pénztáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató, Kolumbán Samu könyvtáros, dr. Réthi Gyula ügyész, Fogolyán Sándor s.-titkár; dr. Apáthy Árpád, gróf Bethlen Miklós főispán, Borostyány Béla, Csűrös Imre, Halász Imre, Issekutz Antal, br. Jósika Lajos, Klimó Mihály, gr. Kún István, Mailand Oszkár, dévai Nagy László, Pietsch Lajos, Pogány György nyug. főispán, Réthi Lajos, és a főreáliskola számos növendéke. *A hölgyek közül* : gr. Kuun Gézané, gr. Vass Otilia, Hollaki Arthurné, Téglás Gáborné, Mailand Oszkárné és Mangesius Hermin.

Elnök szívélyes szavakban üdvözölvén a megjelenteket, azzal a kívánsággal nyitotta meg az ülést, hogy legyen az újesztendő a munkáságnak s lelkes tevékenységnek igazi éve társulatunkra nézve.

Felolvasói minőségben is dr. gróf *Kuun* Géza elnökünket tisztelhattuk, a ki »Társulatunk előzményei és előjelei« czímen a múlt századig visszatekintő szemlét tartott ama törekvések és kezdeményezések felett, melyek társulatunk megalakulását Hunyadmegyében megelőzték.

A nagy tetszéssel fogadott s kötetünk 105—121. lapján olvasható érdekes felolvasáshoz kiegészítő adalékokat szolgáltatott még *Pogány* György, báró *Jósika* Lajos és dr. *Veress* Endre, a ki Fodor és Brúz nagybecsű kézíratait Kolozsvárt használta is, és egyúttal felhívatott *Téglás* Gábor, hogy az itt megnevezett úttörők életrajzi és irodalmi méltatását tegye tanulmány tárgyává, s különösen dr. *Lészay* Dániel, dr. *Fodor* András, *Várady* Ádám, *Brúz* Lajos működéséről s a *Kuun* grófok germizárai régiség-gyűjtéséről tartson alkalmilag előadásokat.

A titkári jelentésből kiemeljük a következőket: A társulattal csereviszonyban álló rokonegyesületektől és hazánk kiválóbb történettudósaitól számos elismerő nyilatkozat érkezett a nekik megküldött Évkönyv-ről; s egyszersmind megyénk történetére vonatkozó több adalék és kézirat,

a melyek a következő üléseken fognak bemutatatni s a már készülőben lévő új Évkönyvben megjelenni. Ennek a nyomtatására ezúttal *Hirsch* Adolf helybeli nyomdász vállalkozott, a ki e végre teljesen új mediával és renaissance-betűket rendelt, hogy a társulat X. Évkönyve külső kiállítása tekintetében se maradjon a kolozsvári szép nyomás mögött.

Titkár bemutatja feöldi *Doby* Antal Homonnán élő genealogiai írónk nagy családtörténeti kézirati műve társulatunknak ajándékozott egyik feles kötetét, s felhívja a választmány figyelmét az általa a nyár folyamán szerzőnél átnézett nagy munkának megyénk főúri családaira vonatkozó részeire, melyeknek kiadását a megye történetére nézve nyereségnek tartja, a mennyiben az a br. Bánffy, Barsay, gr. Bethlen, Győrffy, gr. Gyulay, gr. Haller, br. Horváth-Tholdy, br. Jósika, br. Kemény, Kendeffy, gr. Kuun, gr. Lázár, br. Naláczy, br. Nopcsa, gr. Teleki és gr. Tholdalaghy-család történetét »Nagy Iván«-nál bővebben, s egész napjainkig levezetett genealogiai táblák és czímerrajzok kíséretében tartalmazza.

Téglás Gábor múzeum-igazgató bemutatja ez újabb adományokat:

Két (meg nem határozott) címeres pecsétnyomó karniol- és agát-fogantyúval. (*Fodor* Gyula szászvárosi főszolgabíró ajándéka.)

Egy Mária Terézia korabeli régi kard Szűz Mária képével, »In hoc signo vinces« és más felirattal, melyet Mailand Oszkár vál. tag hozott be Veczelről. (*Herbay* Ágoston körjegyző ajándéka.)

XVI. Lajos francia király lefejeztetése előtt, 1792 decz. 25-ikén a Temple tornyában írt végrendeletének egykorú magyar kiadása, 8-r. 16 lapon. (*Pietsch* Lajos vál. tag ajándéka.)

Új tagokúl a titkár bejelenti a következőket: *Mészöly* Gerzson kir. körjegyző, *Nábráczky* Gyula ügyvéd, P. *Krämer* Bonifác rom. kath. lelkész, *Weiner* Sándor kir. albíró, *Nogáll* Károly ügyvéd, *Kovordányi* János vasúti mérnök, *Candrea* Gerasim ügyvéd, *Bartha* Árpád kórházi gondnok, *Gligor* Péter birtokos és *Boltizár* László s. telekkönyvvezető; mind Kőrösbányán. Továbbá *Pap* Károly körjegyző Czebe és *Kozma* Mihály körjegyző Riskulicza; a kik valamennyien felvétetnek és a gyűjtő *Makray* Aladár vál. tagnak lelkes buzgóságáért, s a társulat iránti érdeklődésének e fényes példájáért jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott.

II.

Társulatunk április 22-én d. u. tartott felolvasó- és választm. ülésén

Jelen voltak: dr. Sólyom-Fekete Ferencz alelnök, dr. Veress Endre titkár, Szöllösy Lajos pénztáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató, Fogolyán Sándor segédtitkár, mint jegyző; gr. Bethlen Miklós főispán, Bíró József, ifj. Buda Imre, Csűrös

Imre, Issekutz Antal, br. Jósika Lajos, Klimó Mihály, László Ignác, Pietsch Lajos, Pogány György nyug. főispán, Wézel Diósi Sámuel vál. és r. tagok. *A hölgyek közül*: br. Jósika Lajosné, Téglás Gáborné és Mangesius Hermin.

Dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz alelnök emlékezetébe idézi a megjelenteknek dr. Szilágyi Sándor tiszteleti tagunknak (utolsó ülésünk óta) ez évi január 12-én, élete 72-ik évében bekövetkezett halálát s róla a következőkben szolt:

Mélyen tisztelt választmány!

Tiszteleti tagjainknak az a nem nagyszámú, de választékos csapatja is, melylyel magát társulatunk mindjárt kezdetben feldíszítette, egy igen jelentékeny taggal csökkent, a midőn Szilágyi Sándor akadémiai tag, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója, hírneves történettudósunk és számos tudományos vállalatnak megalapítója, szerkesztője, vagy éltető, lelkes munkatársa elhunyt.

Hogy a hazai tudományosság mit veszített, azt bizonyára más helyen és nálamnál hívatottabbak fogják kifejezni: az Akadémiában és azokban a társulatokban, melyeket az ő elhunytja igen közelről és nagyon érzékenyen sújtott. Itt röviden csak azt említem meg, hogy társulatunk iránt a legnagyobb lelkesedéssel viseltetett, és soha sem hiányzott nála a buzdító szó, a hányszor csak találkoztunk. Mindig örömmel keresett fel bennünket itt székhelyünkön. Emlékszem — főleg a »Magyar történelmi társulat« 1887 jul. 24—27-iki emlékezetes hunyadmegyei kirándulása idejéből — az ő szeretetteljes alakjára, nyájas szavaira, melyek most is fülembe csengnek, s melyek kifogyhatatlanok voltak a dicséretben és buzdításban, a hányszor tapasztalta, hogy társulatunk a megkezdett úton eredményekre jut és fokozódó sikereket mutat fel. Maros-Németiben, gróf-elnökünk vendégszerető kastélyában szállt meg rendesen, a mikor csak hozzánk lejöhett, s annak parkjában sétálgatva, beszélgettünk egymással, s váltottunk egy-egy eszmét, hogy mit és hogyan kellene még tenni.

Mindezt csak érintve, azt hiszem, hogy: mivel talán hatáskörünkön kívül is esik, de meg nem is arrogálhatjuk magunknak azt a fontosságot, hogy emlékbeszédet tartsunk fölötte, a választmány érzését tolmácsolom, a midőn társulatunkat ért ez érzékeny veszteséget kötelességszerűleg bejelentvén, mély részvétünknek jegyzőkönyvileg adunk kifejezést.

Az elhunyt emléke legyen áldott s éljen közöttünk mindvégig!

Választmány a megboldogult emlékét, kivált társulatunk ügyei előmozdítása körül szerzett érdemeiért jegyzőkönyvbe ígattja, és felkéri az

alelnököt, hogy Szilágyira vonatkozó érdekes visszaemlékezéseit s azokat a jellemző apró epizódokat, melyeket főleg itt jártakor, midőn néhányszor lejött közénk, s a maros-németi kastélyban vele átélt, illetőleg életéből ellesett, Évkönyvünkben közölje.

Titkár bemutatja *Koncz* József maros-vásárhelyi tanár »Maros-Illye vára és uradalma« című dolgozatát, melyet a várnak I. Rákóczy György idejéből, 1640 február 1-én készült érdekes inventáriumához írt bevezetesképpen. — Közölve mindkettő jelen fűzetünkben.

Szöllősy Lajos pénztáros jelentése szerint: átnézetett s kijavított a tagok névsora, az idej tagdíjak szépen folynak a pénztárba, de a tagdíjhátralékosokat ez úton is kéri a választmány, adósságuk mielőbbi törlesztésére, mert a társulat költségbe kerülő kiadványa és egyéb működése sikerét csakis a tagdíjak pontos fizetése biztosíthatja.

A titkári jelentés kiemeli, hogy az elmúlt téli hónapok a társulat összeköttetései gyarapításával és tevékenysége fejlesztésével teltek el. Csereviszonyba léptünk: a fővárosi »Magyar történelmi társulat«-tal, mely számunkra a »Századok«-at küldi; az »Országos régészeti és embertani társulat«-tal, az »Archaeologiai Értesítő« útján; a »Szent-István társulat«-tal, mely »Katholikus Szemle« című folyóiratát küldi; továbbá a nagy-szebeni »Asociatiunea pentru literatura romana și cultura poporului roman«-nal, mely »Transilvania« cz. történelmi folyóiratával viszonzza kiadványainkat, sőt még annak régebbi évfolyamaiból is több kötetet küldött az egyesület alelnöke: dr. *Puscarin* Hilarion ez évi márcz. 8-án kelt átirata kíséretében.

Ennél is fontosabb a bukaresti »Academia romana« könyvküldeménye, mely a titkár személyes közbenjárása és érintkezése folytán szintén megadta a cserét és »Analele« cz. nagybecsű kiadványa küldését nemcsak felajánlta, de több kötetét már meg is kaptuk könyvtárunk számára.

Az »Erdélyi Kárpát-Egyesület« ez évi január 27-iki felszólítására, a választmány örömmel vesz részt abban az »Erdélyi nép- és tájrajzi kiállítás«-ban, melyet az Kolozsvárt a Mátyás-szobor leleplezése alkalmára Mátyás király születési házában rendez, s »melynek célja lesz: feltüntetni Erdély népeit, a magok jellemzetes sajátosságával, viseletüket, házi eszközeiket, s mindazt, a mi népismeileg érdekes.« Tekintve, hogy az E. K. E. a hunyadmegyei nép bemutatásának külön termet szánt, s annak »anyaga és összes egyéb tárgyainak összegyűjtésére s berendezésére« társulatunkat kéri fel, a választmány ez ügyben bizottságot szervezett, felkérvén *Torma* Zsófia t. tagot az őskori népek emlékei, illetve a ré-

gebbs (használatban nem lévő) házi eszközök és ipari készítmények kiállítására, *Kolumbán* Samut a lozsádi és csángó, *Makray* Aladárt a zarándi népre, dr. *Amlacher* Albert t. tagot a szász, és *Mailand* Oszkárt a megyei román lakosságra vonatkozó tárgyak összegyűjtésére, illetőleg jelentéstételre. Az eszme olyan lelkesedést keltett, hogy e célra a jelenlévő br. *Jósika* Lajosné néprajzi fényképfőlvételeit, *Téglás* Gáborné varrottasait és *Pietsch* Lajos a megyében szerzett kancsó-gyűjteményét ajánlá fel e célra.

Téglás Gábor múzeum-igazgató bemutatja ez újabb adományokat:

Barcsay László Maros-Solymoson 1853 nov. 5-ikén írt följegyzései a Barcsay-családról; s a Folti-család genealogiája. (*Kőváry* László erdélyi történetirő ajándéka.)

Múlt századi 16 cm. hosszú és 11 cm. széles ékszerdoboz Czebe községből, barna bőrből, könyvkötői préselt díszítésekkel s e fölrattal:

CSATÁRI MARIAÉ. ANNO DOMINI 1744.

Egy czimeres kézi pecsétnyomó vasból, H. I. kezdőbetűkkel, melyet a gör. keleti lelkész talált Kis-Barcsán a paplak kertjében, a mikor még ott lakott. Egy római és török pénz, valamint egy 1812-ből való 3 krajczáros, Kőrösbányáról. (*Makray* Aladár kőrösbányai szolgabíró ajándéka.)

A dévai Várhegyen talált 1696-iki poltura és két római érem Várhelyről. (*Czakó* Károly ny. honvédőrnagy ajándéka.)

Öt darab Kossuth-bankó: 5 frtos, 2 frtos, 2 darab 30 kros, és 1 darab 15 pengő krajczáros. (*Böszörményi* Károlyné ajándéka, Déva.)

Választmány jegyzőkönyvi köszönetet mond az ajándékozók áldozatkészségeért, s külön is felkéri *Kőváry* Lászlót, hogy a néhai Brúz Lajos felajánlott írataival is gazdagítsa levéltárunkat; *Makray* Aladárt pedig, hogy szakszerű és eredményes nyomozásait tovább folytassa.

Végül új tagokul titkár bejelenti a következőket: de *Bourcy* Henrik cs. és kir. ny. ezredes Szászváros, dr. *Horváth* Kamilló ügyvéd Déva, dr. *Oprisa* Pál gimn. tanár Brád, *Fekete* Aladár postamester Hátszeg, (aj. a titkár); dr. *Erdélyi* István orvos Szászváros, (aj. dr. Solyom-Fekete Ferencz); *Kiss* Sándor olajgyár-tulajdonos Kolozsvár, és *Gerbert* Guidó bányatulajdonos Petrosény, (aj. Szöllősy Lajos); a kik valamennyien felvételnek.

Hunyadvármegye főispánjai.

(1540—1711.)

Hunyadmegye főispánjai névsorát 1711-ig, a szatmári békéig, rövid életrajzuk kíséretében 1889-ben közölte gróf Lázár Miklós.¹ A múlt században, 1777-ben Benkő József is névjegyzékét adta *Transilvania*-ja kéziratban maradt utolsó vagy specialis részében a »Terra Hungarorum« CXXXIV. fejezetében. E két összeállítás azonban eltér egymástól s ezért egyeseknél, vagy levéltárakban még lappangó, de előkerülhető okmányok alapján leendő *tisztázhatóság és bővítés végett*, közöljük alább egymás után az említett két ellentétes névjegyzéket; átvéve a Lázáréból néhány tájékoztató, általános érdekű adatot.

Benkő szerint:

1. Lesnyeki Dobrai Péter, hunyadi várkapitány 1520 körül. —
2. Szentlászlói Veszei Mihály, hunyadi várkapitány 1542. — 3. Veszei Ferencz, az előbbi fia, 1557. — 4. Török István. — 5. Bethlen Gábor. — 6. Bethlen István.² — 7. Bethlen Péter, István fia, 1646 előtt, meghalt 1646-ban. — 8. Barsay Ákos, 1653 körül. — 9. Zólyomi Miklós, Dávid fia. — 10. Kapi György. — 11. Kun István. — 12. Nalácsi István, Apafy Mihály fejedelem alatt. — 13. Naláczy László, 1711.

Lázár szerint:

1. Enyingi Török Bálint, 1535 előtt; neje Pemflinger Katalin.
2. Enyingi Török János, atyjáról, Bálintról örökölte Hunyadvárát és a hunyadmegyei örökös főispánságot, 1535-ben. Meghalt 1562 jun. 7-én, úgy látszik Déván. Neje Balassa Borbála, a kit házasságtörés gyanúján 1550-ben lefejeztetett.

¹ Erdély főispánjai cz. becses tanulmánya XI. közleményében, a »Századok« 1889-iki évf. 30—41. lapján.

² Bethlen Istvánt Benkő másolója úgy látszik kifeledte, mert az 5. sorszám után a 7-et írta, s így a 6. szám alatt Bethlen Istvánnak kell lenni.

3. Enyingi Török Bálint, János fia, 1564? Meghalt 1577 körül. Első neje Cherepovith Kata, a második Orbai Margit.

4. Enyingi Török János, János fia; testvérével, Bálinttal együtt viselte a főispánságot. Meghalt 1588-ban Szent-János napján, Vajda-Hunyadon. Neje Iffjú Anna.

5. Enyingi Török Bálint, az előbbi fia, 1600-ban. Meghalt 1603-ban Vajda-Hunyadon, pestisben.

6. Enyingi Török István, Török Ferencz és Országh Borbála fia, Geszthy Ferencz mostohafia. A főispánság (melynek addig csak címét viselte) Török Bálint halálával, 1603-ban került kezére; de Bocskay 1605-ben, mert vele nem tartott, nótáztatta, s kimenvén magyarországi birtokaira, 1618 jun. 3-án halt meg Pápán, 54-ik évében.

7. Iktári Bethlen Gábor, Bethlen Farkas és szárhegyi Lázár Druziánna fia, 1605—1607-ig. Mind tisztét, mind a hunyadi várat elveszté Rákóczy Zsigmond alatt, de 1608-ban visszakapja Déva várával együtt Báthory Gábortól.

8. Iktári Bethlen István, testvére a fejedelemnek, a ki őt Hunyad-megye örökös főispánjává teszi s az ő uralkodása, úgy I. Rákóczy György alatt is viselte azt, a máramarosival együtt. Meghalt 1648. jan. 10-én.

9. Iktári Bethlen Péter, István és mihályi Csáki Krisztina fia. I. Rákóczy György uralkodása kezdetén már mint hunyadi örökös főispán szerepel. Hirtelen halt meg 1646 aug. 3-án, kora 36-ik évében és Nyír-Bátorban temettetett el. Neje gróf Illyésházy Kata.

10. Nagybarcsai Barcsay Ákos, Sándor és illadiai Palatics Anna fia. Bethlen István halála után főispán 1648-tól, s mint ilyen lakta Dévavárat is, melyet II. Rákóczy adományozott neki. Mint lemondott fejedelem meggyilkoltatott 1661 julius elején, midőn fogva Kővárba akarták szállítani. Első neje: Petrichewich Horváth Anna, a második Szalánczy Erzsébet, harmadik, kit özvegyen hagyott hátra, Iosonczy Bánffy Ágnes.

11. Albisi Zólyomi Miklós, a fogarasi várban elhalt Zólyomi Dávid udvari főkapitány fia. Barcsay fejedelem nevezte ki Hunyad és Zaránd-megye örökös főispánjává 1658 okt. 10-én, de II. Rákóczy György elfogatta, helyébe más főispánt tett, s méltóságát csak 1660 nyarán, a fejedelem halála után nyerte vissza. Nyugtalan életét Konstantinápolyban fejezte be. Felesége volt Alia Mária, majd Briberi Melit Klára.

12. Kapi Kapy György, András és Gyulaffy Borbála fia; 1659-ben és 1665—77-ig. Ez utóbbi évben részes lévén a Béli-féle mozgalomban, Apafy Mihály Déva várába záratta, s ott is halt meg 1679 július hava

előtt. Első neje: Bethlen Krisztina, második: Bánffy Ágnes, Barcsay Ákos özvegye.

13. Osdolai Kun István, István és Sulyok Sára fia; 1660—64-ig.

14. Naláczai Naláczy István, Péter és Palatics Erzsébet fia; 1678-tól Hunyad és Zarándmegye főispánja és dévai várkapitány. Meghalt 1702-ben bábolnai házában. Neje: Torna Borbála.

15. Nagybarcsai Barcsay Ábrahám, Sándor és Rusori Ilona fia, II. Rákóczy Ferencz alatt. Meghalt állítólag 1716-ban. Első neje (némelyek szerint) Ráday Klára, a második: gr. Teleki Krisztina.

16. Naláczai Naláczy Lajos, István és Torna Borbála fia; 1709-ben lön főispán, mivé a császár 1713-ban erősíté meg. Neje: iklódi Tholdalagi Mária.

Benkő József talált egy jegyzéket, melyben 1585-ben mint hunyadi ispánok említettnek: Almási György, Dobrai Péter, Rusori László és Zeyk Miklós; de hogy ezek fő vagy alispánok voltak-e, nem fejezi ki.

Sokan azon véleményben vannak, hogy az előbbi századokban, midőn egy vármegyének egyszerre két főispánja szokott lenni, Hunyadmegyében csak egy teljesítette a főispáni tiszteletet, még pedig a fejedelemnek vagy fia, vagy rokona. De e vélemény onnan eredt, hogy az iktári fejedelmi Bethlen familia időközönként örökös főispáni joggal bírta a vármegyét. Példa erre Bethlen Péter, ki egyedül állott a vármegye élén, mint főispán. Kétségen kívül áll azonban, hogy a megelőző időkben egyszer és egyszerre két ispán volt.

Ezelőtt az alispánok Hunyadmegyében rend és méltóság tekintetében a nemesség főbírái előtt állottak, de (Benkő idézett munkája CXXXIV. §. szerint) Balogh László főispánsága idejében a nemesség főbírái állottak nagyobb méltóságban.

KONCZ JÓZSEF.

Gróf Gyulai Ferencz imakönyve.

Minap *angyalbőrrel* bevont, fakéregbe kötött kis-nyolczadrét alakú könyvet hoztak tanítványaim a kolozsvári ó-szerről kezemhez.

A könyv czímlapja kicsinyített hű másolatban a következő:

**LELKI
PARADITSOM
KÖNYVBŐL,
MINDEN NAPI KÜLÖNÖS AJ
TATOSSÁGÁRA KI SZEDETT, ES
KET RÉSZRE OSZTOTT
IMÁDSÁGAI
M. GRÓFF M. NÉMETHI
GYULAI FERENTZ
GENERALIS URNAK,
és
koros állapottyában el gyengült
szemeinek kimillésére, tfupán ma-
ga szükségére**

N-SZEBENBEN
Nyomatattatott HOCHMEISTER MÁRTON,
Csásf. és Kir. Typ. privil. által. 1783.

A colophon feletti fametszet a hárfázó Dávid királyt ábrázolja. A tiszta lapokon elhalványult tintával Püspöki Ferenczné, hátrább Kosa Helena van megnevezve a könyv hajdani birtokosaiként. Egyik lapon még e bejegyzés olvasható: 1861-dik évi Deczember havának 26-dik napján, Nagy-Karácsony másod innepén tette el ifj. Bányay György.

A könyv nagy kerek ciceró-betűkkel van nyomtatva; tehát valóban egykori gyöngeszemű tulajdonosának mindennapi használatára készült. E körülményből következik az is, hogy kevés számú példányban nyomtatták; legfeljebb ajándékképpen jutott belőle a rokon főúri családok egyes tagjainak.

Jól tudván, mily ritkák a folytonos használat követke-

tében elpusztult régi magyar imádságos könyvek, nem sajnáltam felütni Petrik Géza »Magyarország bibliographiájá«-t, s abból csakhamar meg kellett győződnöm arról, hogy a feltalált kiseded mű

ma már sem könyvárusi forgalomban nem található, sem a királyhágón túli nagy könyvtárakban nem ismeretes. Mi több, a maros-németii kastély könyvtárában sincs meg, melynek egyik tudós alapítója, gróf Gyulai Lajos, »könyvgyűjtési buzgalmával minden akkor megjelent magyar könyvet megszerzett.«¹

Petrikhez hasonlóan, maga Szinnyei sem említi ez imádságos könyvet a magyar írókról írt nagy munkájában Gyulai Ferencz irodalmi munkásságának elősorolásánál. Tőle tudjuk meg s a grófnak sajátkezü följegyzéseiből² azt, hogy maros-németii és nádaskai gr. Gyulai Ferencz 1714-ben született. Az enyedi főiskolában végezvén tanulmányait, részt vett a Nagy Frigyes elleni első háboruban s 1752-ben tették tábornokká. Valószínűleg Mária Thereszia kedvéért tért át a katolikus vallásra, a kit valósággal bálványozott vagy tán felesége gr. Haller Karolina térítette át; 1755 táján Nagy-Szebenbe költözött s itt halt meg 1787 nov. 20-án. Korunkra maradt érdekes emlékirataiban leírja József császárnak 1783-ban Nagy-Szebenbe tett látogatását. Ebben az évben adja ki, mint láttuk, Hochmeisternél a múlt század legkitűnőbb erdélyi könyvnyomtatójánál imakönyvét is, mely a törődött agg főurat már életében a magyar írók sorába iktatta.

Sok volna a maros-németii Gyulai-család irodalmi érdemeiről ez igénytelen imakönyv feltűnte és méltatása alkalmával szólnunk. Nincs kezemnél a címlapon megnevezett »Lelki paraditsom könyv«, s ezért azt sem határozhatom meg, mennyit köszönhet a buzgón áhítatoskodó szerző forrásának és mennyit saját ihletének. A felfedezett imakönyv a 68-ik lapnál megszakadván, a hiányzó rész is megnehezíti a beható vizsgálódást. Annyi bizonyos, hogy a megmaradt imák szépek s teljesen megfelelnek a katolikus ízlésnek. Bármely vallású olvasó figyelmét is felköltenék a lendületes rithmussal és hibátlan jó magyarsággal, mit mai generálisaink aligha utólélnének. Ki kell emelnem Gyulai Ferencz imakönyvének stílusában különösen a gyakran fölcsgő alliterációs szólásokat, mikkel a költői prózát igyekeztek régi magyarjaink zengzetesebbé tenni. A következő két példa (a 42. és 49. lapról) elég felvilágosítást nyújt ez állítás igaz volta felől:

¹ Id. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. IV. köt. 143. l.

² Közölte Torma Károly az Abafi Lajos féle »Hazánk« 1886. évfolyamában.

»Szeplőtelen és makula nélkül való szent szűz, Boldogságos szűz Mária, nekem kegyes Patronám! Esedezzel én érettem a mindenható Atya Istennél, kinek kedves leánya lettél.«

»Oh Uram! világosítsd meg az én szívemet, hogy megismerjem a te meg mérhetetlen irgalmasságodat; meg ismervén mindenkor szemem előtt viseljem, a míg ennek a testnek tömlőczében lesz az én lelkem s telyes tehetségéből téged szeressen.«

Gyulai Ferenczen még abban is meglátszik az enyedi protestáns nevelés hatása, hogy leplezetlenül megveti a jezsuitákat, kikről nem mulasztja el följegyezni emlékirataiban azt is, hogy piszkosan és rendetlenül tartották kolozsvári rendházukat, még József császár látogatásának idején is.

Szent Ágoston után írt egyik imádsága nem éppen szónonkias részletezéssel lutheranus környezetének befolyására vall, vagy talán az osztrák zászló alatt szolgáló hadvezér óvatossága nyilatkozik meg az 56—57. lapon olvasható következő circumspectus körülírásban:

»Vigyázz reám itt és mindenütt, most és mindenkor, kívül és belől, elől és hátul, felyül és alól, környös körül, hogy semmiképpen hozzám ne férjenek az én ellenségimnek intselkedési.«

Még ennél is katonásabb s talán legjellemzőbb minden imája közt a 45. és 46. lapon álló e rövid mindennapi fohászzkodása:

Reggeli és estvéli áldás.

»A mi Urunk Jézus Krisztusnak békessége, az ő szenvedésének ereje, a szent Keresztnek jele, amaz diadalmas Titulus: A Názáretbéli Jézus, a Zsidók Királya, a Boldogságos szűznek szeplőtelen szüzessége, a szent Angyaloknak, főképpen az én őrző Angyalomnak oltalma, minden szenteknek esedezése légyenek én köztem s az én látható és láthatatlan ellenségim közt, most és halálomnak óráján. Amen. Atyának és Fiúnak és a sz. Lélek Istennek nevében. Amen.«

Több helyen zsoltárt vagy más dicséretet alakít könyörgéssé. Ily helyeken a szombatos énekek buzgó áhíтата csendül meg fülünkben. Legszebb az egész kötetben szent Ágoston imádsága »a szent Háromsághoz«, melynek egyik, költőileg szép helye a 60. lapon így hangzik:

» . . . Nyisd meg, Uram, nekem az igasságnak ajtaját, hogy azon bémenvén, tégedet valljalak. Nyisd meg, Uram, nyisd meg a te irgalmas-

ságodnak ajtaját! Imé én, nyavalyás bűnös, zérgetek, mert te mondottad: *zergessetek és megnyitlatik néktek*. Imé, Uram, az én kivánságimnak zokogási és könyvhullatásimnak csorgási a te irgalmasságidnak ajtaját zörgetik.«

E költői lendülettel írt szép soroknál és imáknál, melyekben szerzőjök, mint maga följegyzí, annyiszor keresett és talált vígaszt egyetlen — himlőben elpusztult — fia korai halála fölött érzett fájalmában, akaratlanúl is a nemrég kihalt gróf Gyulaiak egyik régen elhunyt hatalmas ősére fordul emlékezetünk, a tudós Péchy Simonra, kinek leányát, Margitot, az első Gyulai Ferencz, e nagy nevű család alapítója, 1639-ben vette nőül, hogy katonai erényekben kitünő nemzetségének ősanja lehessen.

A tudós vallásalapító hasonló buzgalommal s nem kevésbbé igaz kegyességgel zörgetett egykor az isteni igazságnak emberi szemek elől elrejtett ajtaján, s hasonló buzgalommal és áhitattal éneklé »az Úrnak választott szent népével«:

Nyisd meg, Uram, nyisd meg
Irgalmad kapúját:
Küldd el nekünk rajta
Az igaz Messiást! . . .

KANYARÓ FERENCZ.

HUNYADMEGYEI OKLEVÉLTÁR.

Dévai Csáki Barbáranak

kiházásítására írott és abban életinek folytatására kiadott atyai regulák. Déván, 1699 febr. 24-ikén.

Szülei kötelességgel anyáddal együtt, édes leányom, mindeddig költségünkkel, eszünkkel, minden indulatunkkal azt munkálkodtuk, mint nevelhessünk tégedet isteni félelemben, jó erkölcsökben, Isten s emberek előtt való kedvességben. Minthogy már kegyelmes istenünk ingyen való kegyelme, szüleidnek jövődöbéli javadra való gondviselésünk, és emberseges emberek (nem szülék, rossz vénasszonyok suttogások) jó munkájok által házasságodra való bizonyos férfit istened tenéked kimutatott: én tenéked édes atyád alább megírandó punctumokat jövődö törvényül s írott regulákul szabok, és tenéked kiadok oly véggel, hogy csak egy napja is el ne múlték, annál inkább hete, melyeket el ne olvass; megtanúlj, szívedben, elmédben megfogjad, és jó ízű gyümölcsét (nékünk szüleidnek, testvér-atyádfiaimnak, nemzetségednek örömökre) teremjed.

I. regula. Sem reggeli szorgalmatosságod, sem munkától estvéli bágyadságod veled el ne múltassa, felejtse Istenednek az jelen valókért (akár jók, rosszak legyenek azok: mert mindenek ő Felségétől vannak) hálákat adni, a' jövődö jókért könyörgeni; kísirtetek ellen imádkozni.

II. regula. Minden órában eszedben jusson férjedhez hittel való nagy kötelességed; annak mindenkor kedvét keressed, soha ellene ne járj; ha mikor haragszik, szid vagy ver, te akkor vissza ne felelj, házadban ülő, szelid és hozzája engedelmes légy: mert az gonosz férfi az szelid és Istent féltő asszonyi állapotban megszelídül és szenteltetik, mindennek ideje lévén, létszen órátok egymással való szelid beszélgetésekre, meggyőzván magatok magatokat.

III. regula. Uradat haragra soha senki ellen ne ingereljed, ha peng idegenyre, cselédre vagy jobbagyra haragszik, te akkor okoson kérdegéljed, engeszteljed.

IV. regula. Az napoknak csak egy óráját is úgy heverésre ne fordíts, hogy vagy asszony-rendeket szólj, vagy szomszédiddal koczdódjál, nyelvkeskedjél, vagy fajtalan énekre, trágár beszédekre szádat, nyelvedet ki ne nyissad; maga házáat nevelő s hírét-nevét öregbítő gazdaasszony mindenkor tanál maga háza, cselédji körül dolgot, úgymint: szövést, varrást, fonást, főzést, majorság körül való vigyázást, szaporítást, olvasást, sétálást.

V. regula. Házadat tisztán, fazekat, tálat, tánygyért lemosottan, ágya-dot, fejér ruhádat szép fejéren tartsad.

VI. regula. Urad keresményének megőrizője, takargatója légy, gabonás házad, kamarád zár alatt légyen, kólcsa (ha urad réjad bízza) magadnál, és nem imitt-amott álljon; magad szeme kívánja gyakran magad javacskaít látni, kezed által menjen, gyűljön; estve midet mint hagyta, jó reggel meglekintsed.

VII. regula. Isten s emberek előtt való tiszta szemérem légyen mindenkor elmédben, mint szemedet, szemérmességedet úgy őrizzed: mert minden tisztességes asszonyi állatnak szemérem az egyik drága kincse, tudtadra légyen, valamely órában szemérmességedről elfelejtkezel, azon az órán kezded jó híredet, nevedet eltemetni, magadnak akkor vetsz és aratsz böcstelenséget, és szüleidnek holig való szomorúságot szülsz.

VIII. regula. Ha mi gonosz erkölcsöt, feslett életet uradban észrevennél (arrúl alkalmatosságot keresvén), szép csendesen véle beszéljess, okosan feddjed, fogatkozásit túrjed, jó erkölceseihez magadat igen alkalmazztasd, igen kedvét keressed, jobbágyihoz és rossz társasághoz magát adni ne engedjed, minden gonosztúl megőrizzed, az borozástól elvonjad, isteni félelemre indítsad, mind ezekben szelid légy, mint a galamb, de az okosság is (melyet némelyek, de igen rosszúl, ravaszágnak hívnak) igen megkívántatik. Elméd sokat gondoljon, jól megfontolva nyelved keveset szóljon.

IX. regula. Ugyanis jó léányom te általad kezdődik mostan házunknak öröme vagy siralma, öröme, jó magodviselésével kezdetit folytatja, neveli és koronázza; szomorúsága pedig feslett erkölcsóddel vénségünket koporsóban taszítja; testvér léány-öcséidnek jóvendő szerencséjeket te nevelheted, te torkokat metszheted.

X. regula. Hitednek cselédit, idvezítő vallásodnak papjait házadnál jó szívvel láss, megbecsülj, isteni tiszteletre házadhoz vonjad, szoktassad, kitelhetőképpen azoknak adakozzá; uradat ismerő becsületes rendeket, igaz úton járókat befogadj, mennyire lehet megembereljed, a büsz-

kéket, cselcsapokat, éretlen ifjakat kerüljed, beszédekben ne részesülj, a' jókat szeressed, az eszesekkel társalkodjál.

XI. regula. Urad keresményét, akár pénz, búza, gabona, avagy akármi jók legyenek, apránként ne kufároljad, ne tálald, kalánozd, nyálankodjad, jobb belől titkon, mint az odvában levő gazdag méhkosár, gazdag és kövér légy; mintsem kívül czifra, kérkedékeny, de üress, mint a' pengő czimbalom, szépen zengő s nótát változtató hegedű; ha mi elmúlathatatlan szükséged, arrúl férjed tanácsával élj és voxa szerint járj, katyfolásra s uradtól való dugacslásra, elmédet, kezedet, meglásd, hogy ne vessed.

XII. regula. Az dolognak summája. Ha ezek s ezekhez hasonló jó és dícséretes régulákon rendezed, folytatod életedet, Istened a te házadban tégedet minden lelki, testi áldásaival, mint jóízű gyümölcsöt termő fát, megáld; becsületes emberek előtt való jó híred, neved s naponként szüleid, testvér-atyádfiai és nemzetséged örömökre terjed, neveddik, és elvégtére jó vénségedre pályádat megfutván, Istened az örökéletben béviszen.
Ámen.

Extradatae Devae anno 1699 die 24. mensis Februarii per parentem naturalem.

Stephanum Csáki de Déva.

Méltók ezek a' régulák, hogy nem ilyen hányt-vetett papirosra, hanem minden istenfélő asszonyember szívének táblájára felíratassanak és megtartassanak. Ha megtartatnának, sok jó férfiak nem emésztődnének feleségeik' nevezetes fogyatkozásai miatt.

Kivül: Dévai Csáki Istvántól, leányának Csáki Borbárának férjhez meletelekor kiadott régulák. 1699-beli, igen szép és bölc s régulák.

(Múlt századi másolata társulatunk oklevél-gyűjteményében.)

Közli: BÉKÉSI ANDRÁS.

Újabb adalékok az Országos levéltárból.

(1687—1725.)

1687. Barbara, Stephani Thoroczky de Thoroczko-Szent-György, Maria, Francisci Gyulai de Maros-Némethi, Anna, Balthasari Macskási de Szt.-Márton Macskása consortes, filiae magnifici quondam Georgii Kapi.

Hátszeg városa [in districtu Hátszeg] Apafy Mihály Kglmes urunk fejedelem ö Nagysága jószága. Nalác az úr Naláczi István úré és a Naláczi familiáé. Vád, Balomir, Baresd: Naláczi Istváné. Váralja Kendefi familiáé, Donati kapitány statiója. Orlyá-Boldogfalva a Kendefi

és Nagy familiáké. Csopea, Szacsal Szacsali familiáé. Szentpéterfalva a Kendefi, Nagy, Szacsali, Romoszi és Móre familiáké; ugyanezeké még Onesokfalva, Rea.

1691. nov. 19. Kegyelmetek előtt, nemes fejevári káptalanok előtt én, oláh-brettyei Gridi Balázs, nemzetes Gridi Jánosnak fia, nemes Szemere Judittól való, magam és több condivisionalis atyámiai nevekkal és képekben Gridi Krisztinának és Gridi Gáspárnak contradicálok, protestálok, hogy valamelyeket megnevezett édes atyám s édes anyám atyai és anyai, akár mi névvel nevezendő, akármely vármegyékben lévő, engemet s atyámfiaink illető jószágokat s barmokat eddig akármilyen úton-módon eladtak, cseréltek, concambiáltak s abalienáltak, contradicálok, protestálok. Kegyelmetek pedig káptalan-uraimék in solito forma expediálja és sub sigillo authentico capitulari ad futuram cautelam magamnak és condivisionalis atyámfiaink kiadni kötelesek legyenek.

1694. Szatmári Baka Péter, az nemes vármegyének egyik hitesszolgabírája igazolja, hogy a [dévai] kincstári szőlőt egy nap alatt négyszáz erős munkás kapálhatja meg.

1698 jan. 18-án borbátvízi Jordán János bizonyítja, hogy néhai Csóka Jakab uram és Kermendi Eufrosina asszony fia, nemes Csóka Miklós 18 esztendő és tizenkilenczre vergál. Visszavonja szüleinek minden adás-vevési és zálogolási szerződéseit.

Kelet nélkül. Magyar-peterdi Lugosi Ferencz, ercei Tholdalagi János, bere-keresztúri Keresztúri János, Mihály és István, vajda-szent-iváni Bodoni Balás, nagy-laki Váradai Sigmond, nyárádtői Maksai Ferencz és Balázs, lemhényi Kövér Miklós, zágoni Jankó Péter, jobbágyfalvi Köpeczi Zsigmond, széplaki Petricsevics Horváth Kozma, Ferencz és Miklós contradicálnak az Hunyadvármegyében levő *Hunyad vára* és városa és az ahhoz tartozó minden jószágokban, Hátszeg városában és Magyar-Brettyén levő udvarházokban és azokhoz tartozó falukban, portiókban és minden névvel nevezendő pertinentiákban leendő akárki statutiójának.

Bácsi, 1725 jun. 29.

Nos Sigismundus Jósika Liber Baro de Branyieska supremus, Nicolaus Zeyk de Zeykfalva et Emericus Csulai de Nagy-Csula, vicecomites, Stephanus Zeyk de Zeykfalva ac Paulus Csulai de Nagy-Csula, iudices nobilium, una cum illustrissimis, spectabilis, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes, quibus expedit universis, quod cum nos in anno Domini 1725 die 29 mensis Junii in possessione Bácsi more decenti condissemus, nobiles Franciscum, Danielelem, Paulum et Moistem Ferenczi ex Lozsád, sufficienter se fore comprobantes, e coetu seu numero contributoriorum eximendos, approbaverimus et judicaverimus per praesentes.

Közli: V. E.

HIVATALOS ÉRTESETŐ.

Választmányi ülések.

I.

Társulatunk f. évi október 8-ikán d. e. 10 órakor tartotta meg a nyári szünet utáni első igazgató-választmányi ülését.

Jelen voltak: dr. gróf Kuun Géza elnök, dr. Sólyom-Fekete Ferencz alelnök, dr. Veress Endre titkár, Szöllősy Lajos pénztáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató, Kolombán Samu könyvtáros, dr. Réthi Gyula ügyész, Fogolyán Sándor s.-titkár, mint jegyző; Bátori Ármin, Borostyány Béla, Halász Imre, Issekutz Antal, báró Jósika Lajos, Mailand Oszkár, Mara László alispán, Pais Elek, Réthi Lajos, Schuber Mátvás, Tóth Ferencz vál. és r. tagok s vendégek. *A hölgyek közül:* Borostyány Béláné, gr. Kuun Gézáné, Mailand Oszkárné, Mangesius Hermin, dr. Réthi Gyuláné, Spitzer Lajosné, Téglás Gáborné és Vitán Vilma.

Elnöki megnyitójában gr. *Kuun* Géza felemlíti, hogy *Torma* Zsófia tiszteleti tagunkat, kinek működése eleitől fogva összeköttetésben áll társulatunkkal, a kolozsvári m. kir. Ferencz József tudomány-egyetem bölcsészeti kara f. é. május hó 24-én tartott gyűlésében egyhangulag tiszteletbeli doktorául választotta a régészeti irodalom terén magyar és német nyelven kifejtett kiváló munkásságáért; a miért őt, mint az első magyar tudornőt, a választmány is melegen üdvözli. Aztán részvétellel jelenti be id. galaczi *Buda* Imre vál. tagunknak f. é. szept. 3-án 72 éves korában történt halálát, kiemelvén, hogy az elhunyt megyei t. főjegyző, tollal is szolgálta megyénk közügyét, számos közigazdasági és politikai cikket irván a hatvanas és hetvenes években a kolozsvári lapokba, majd szabadságharczi visszaemlékezéseiről a »Hunyad«-ba; sőt társulatunkban is tartott 1881 nov. 2-án egy kis felolvasást a déli harangozás eredetéről, melyet Hunyadi János 1456 jul. 24-én kivivott nándorfehérvári fényes diadalának örök emlékezetére rendelt el III. Calixtus pápa. (Kiadva II. Évkönyvünk 56—57. lapján.)

Schuber Mátvás vál. tag felolvassa *Kanyaró* Ferencz kolozsvári unitárius főgimnaziumi tanár (e kötetünk 148—151. lapján közölt) dolgo-

zatát, gr. Gyulai Ferencz 1783-ban Nagy-Szebenben megjelent imakönyvéről, melyet a jeles generális a könyv czímlapja szerint: »koros állapotjában elgyengült szemekinek kímillésére, csupán maga szükségére« írt és adott ki, a miért az olyan ritkává vált, hogy még az utódjai által alapított maros-németi könyvtárban sem volt meg. Kanyaró a kolozsvári ó-szerrel szerezte (immár a fenti könyvtárnak felajánlott) példányát, a ritka könyvet, melynek költői lendülettel írt imái még életében íróvá avatták Mária Thérézia vitéz hadvezérét.

Elnök megköszönvén Schuber vál. tag szívességét, melylyel ez értekezést előadta, reményét fejezte ki, hogy saját irodalomtörténeti dolgozataival is szerencsételni fogja felolvasó üléseinket; a mihez megyénkben is alkalmat találhat a kutatásra.

Titkár bemutatja és ismerteti a sajtó alatt lévő »Évkönyv« kész íveiből azt az 1529—1786 közti oklevéli anyagot, melyet néhai Kun Róbert megyénk történetéhez 1894-ben gyűjtött az Országos levéltárban.

Téglás Gábor bejelenti az alábbi újabb adományokat:

Egy 920 grm súlyú zacskó pénz, 1034 drb XVI—XVII. századi magyar, német és lengyel ezüst garassal, melyet Karola Iván napszámossal 1898 aug. 24-én talált Kudzsiron ásás közben. (A kudzsiri m. kir. vasgyári hivatal ajándéka, *Márkup* Ferencz hivatali főnök, vál. tagunk által a dévai főreáliskolának ez évi jul. 8-ikán oda rendezett kirándulása alkalmával.) Választmány köszönettel fogadja a gyűjteményt, mely rendeztetni fog, duplumai pedig cserére fognak felhasználtatni.

A krivádiai és reketyefalvi őrtorony, valamint a Felső-Szilvás melletti priszlópi zárda-templom fényképei. (*Halaváts* Gyula országos főgeológus felvételei és ajándéka.)

Egy 110 cm. hosszú, germán alakú vaskard, melyet Homorogyán Szeráfin vorczai lakós talált Vorcza határában. (*Goró* Ede maros-illyei főszolgabíró ajándéka f. évi szept. 25-iki átíratával.)

Maros-Illye és környékére vonatkozó 27 darab 1764—1816 közti vegyes oklevél és feljegyzés. (*Xántus* Ignác ny. tanító ajándéka Guraszadáról.)

A nagylelkű ajándékozóknak a választmány jk. köszönetet szavaz.

Ez utóbbi bejelentés nyomán dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz felsorolta a Zudor Dénes, Szereday Aladár, Buda-Zsombor, dr. Farkas Béla, valamint az Ivuly, Kendefi és Gergócs-családok levéltáraiban folytatott kutatásait; s felkérte, hogy e gyűjteményekből készült oklevél-kivonatait időrendbe szedve, s kellő magyarázattal kísérve, Évkönyvünkben — melynek egyik része »Hunyadmegye diplomatariuma« óhajt lenni — mielőbb közölje. *Téglás* Gábor indítványára pedig a titkár bízott meg a Barcsay-család nagy-barcsai levéltára átvizsgálásával.

A *pénztáros* előterjesztése kapcsán megemlítjük, hogy a választmány a Petőfi-házra 10 koronát szavazott meg.

A *titkári jelentés* kiemeli, hogy idei Évkönyvünk első két füzete (tartalmazván gr. Kuun Géza elnök Torma Károlyról tartott emlékbeszédét) már megjelent s pár nap múlva fog szétküldetni. Sajtó alatt vannak az év folyamán felolvasott többi értekezések is, úgy hogy az év végéig kiadványunk e X. kötete teljesen készen lesz.

Társulatunk idei húszadik, évi rendes közgyűlését f. évi nov. 5-én, vasárnap d. e. 10 órakor kezdődőleg tartja, s annak tárgysorozatát a választmány a következőkben állapította meg:

1. Elnöki megnyitó dr. gróf *Kuun* Géza elnöktől.
2. Hunyadmegye népeiről. (Ethnologiai párhuzamok.) *Mailand* Oszkártól.
3. Dr. *Veress* Endre titkár évi jelentése.
4. *Téglás* Gábor múzeum-igazgató évi jelentése.
5. A számadások és a pénztár megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése, s a felmentvény megadása.
6. Az 1899—1900. évi költségvetés tárgyalása és megállapítása.
7. A jövő évi számadások és a pénztár megvizsgálására három tagú bizottság kiküldése.
8. A választmány kilépő egyharmadának választása.
9. Tiszteleti tag ajánlása dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz alelnöktől.
10. Netaláni indítványok tárgyalása, melyek legalább 24 órával a közgyűlés előtt az elnöknél beadandók.
11. A közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére a társulati elnök és titkár mellé saját kebeléből egy öt tagú bizottság kijelölése.
12. Elnöki zárszó.

Az indítványok során *Téglás* Gábor múzeum-igazgató előadta, hogy a társulat gazdag »museum lapidarium«-ának a közönség számára hozzáférhetőbb új elhelyezése ügyében gróf-elnökünk szíves közbenjárása folytán megnyertük a díszes vármegyeház mozaikos lépcsőházát, s kéri a választmány hozzájárulását, hogy ott a régi törvényszéki épületben lévő kiválóbb római felíratos köveinket még e hónapban elhelyezhesse.

A választmány annyival melegebben köszöni gróf *Bethlen* Miklós fő- és *Mara* László alispán úr lelkes rokonszenvét, melyet ezúttal is tanusítanak megyénk régiségei és múzeumunk fejlődése iránt, hogy ezúttal végre a közönség előtt is szembetűnőbbé válik múzeumunk és társulatunk hunyadmegyei jellege és fontossága. S hogy ezt az érdeklődést még szélesebb körben fokozhassuk, egyben felkéri a választmány *Mara* alispánt, hogy a főszolgabíró-hivataloknak a régészeti leletek, oklevelek és családi emléktárgyak megszerzését és beszolgáltatását melegen ajánlani szíveskedjék.

Végül új tagúl felvételre: *Czárán* Gyula földbirtokos Menyházán (Aradmegye) *Téglás* Gáborné vál. tag ajánlatára.

II.

Társulatunk f. évi nov. hó 4-én d. u. választmányi ülést tartott, melynek főtárgya a másnapi közgyűlés előkészítése, s a közgyűlési jelentések beterjesztése volt.

Jelen voltak: dr. Sólyom-Fekete Ferencz alelnök, dr. Veress Endre titkár, Szöllősy Lajos pénztáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató, Kolumbán Samu könyvtáros, Fogolyán Sándor segédtitkár, mint jegyző; Buda Imre, Issekutz Antal, Mailand Oszkár és Pietsch Lajos vál. tagok.

Titkár felolvassa dr. *Torma* Zsófia t. tagunknak üdvözetünket köszönő levelét, mely szószerint így hangzik:

Igen tisztelt titkár úr!

Váratlan és örömteljes meglepetést szerzett nekem igen tisztelt titkár úr akkor, a midőn a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« f. évi október hó 8-iki választmányi üléséről felvett jegyzőkönyv 1. pontjának kivonatát másolatban kiírni és czímemre eljuttatni sziveskedett.

Ugyánis mindig kellemes reám nézve, valahányszor a kolozsvári Ferencz József tudomány-egyetem bölesészeti kara által engem ért fényes kitüntetésre tétetem figyelmessé. Mert én a bölesészeti kar díszoklevelével történt megkoszorúztatásomban nemcsak negyedszázadra terjedő szerény munkásságom elismerését látom, hanem azt egyszerűsmind e kar nagytudományú tagjai igazság-szeretetének gyöngéd megnyilatkozásául is tekintem, ama meg nem érdemelt mellőzésekkel szemben, melyeket *az emberről való tudomány* javára ezen szerény működésem ideje alatt nem egyszer kellett tapasztalnom.

Midőn ezért hálásan köszönöm az igen tisztelt választmánynak, hogy kitüntetésem fölötti örömben osztozni kegyeskedett, és az igen tisztelt titkár úrnak, hogy erre vonatkozólag a jegyzőkönyvi kivonat másolatát nekem megküldeni sziveskedett: kérem egyúttal kifejezni legszívélyesebb köszönetemet, a melylyel e megható megemlékezéséért az elnök úrnak tartozom; valamint kérem, tolmácsolja ugyanezt a választmány minden egyes igen tisztelt tagja előtt is, a kik az összetartozandóság érzetétől áthatva, figyelmüket, elismerésüket — minden időben egyaránt — igénytelen törekvéseim méltatására fordítani kegyesek voltak.

Szászváros, 1899. év november hó 2-án.

Igen tisztelt titkár úr

őszinte tisztelője

Dr. Torma Zsófia mpr.

Alelnök előadván, hogy elkészült azzal a néhai Szilágyi Sándorra vonatkozó visszaemlékezésével, melynek megírására a választmány április 22-iki ülésében felszólítá, dolgozata felvétellett a közgyűlés tárgysorozatának második pontjául. A többi pontok változatlan maradnak, s (meghallgattatván a titkár és múzeum-igazgató, valamint a pénztárvizsgálók jelentése) azok elintézéséről közgyűlési tudósításunkban szólunk.

Titkár bemutatja idei, X. Évkönyvünk 144 lapra terjedő 1—3. füzétét, mely a holnapi közgyűlésen fog a tagoknak szétosztatni, s egyúttal bejelenti, hogy különböző hazai rokon-egyesületek képviseletében dr. *Am-lacher* Albert t. tag Romoszról, *Kozma* László orsz. képviselő Zombor-ról, *Kovács* János unit. főgimnáziumi tanár és *Kuszkó* István múzeumőr Kolozsvárról érkezik városunkba, és levélben is számosan üdvözölték társulatunkat.

Múzeum-igazgató benyújtja Pietsch Sándor hátszegi főszolgabíró vál. tag megnyugtató értesítését, hogy a f. évben Várhelyen semmiféle nevezetesebb régészeti leletre nem akadtak, s ilyent nem is szállítottak el onnan semerre. — Egyúttal jelenti, hogy »A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege« megküldte könyvtárunknak »Az osztrák-magyar monarchia« cz. képes vállalat eddigi 16 kötetét; a mely nagybecsű adományért az igazgató-választmány jk. köszönetet szavaz.

Végül új tagokul titkár bejelenti a következőket: dr. *Papp* Domokos kir. törvysz. elnök Déva, (aj. Téglás Gábor); *Mara* László alispán Déva, *Fekete* Károly főszolgabíró Algyógy, (aj. Pietsch Lajos); *Pogány* Béla m. főjegyző Déva, (aj. Buda Imre); dr. *Török* Albert ny. főispán Székely-Udvarhely, (aj. Hollakj Arthur); dr. *Ottrobán* Nándor főorvos Brassó és *Kontz* Domokos polgármester Déva, (aj. Réthi Lajos); dr. *Bonts* Gyula kir. közjegyző Vajda-Hunyad, (aj. Szöllősy Lajos) és *Török* Béla főszolgabíró Vajda-Hunyad, (aj. Fogolyán Sándor); a kik valamennyien felvételtek.

Összeállította: DR. VERESS ENDRE, titkár.

TÁRSULATI NÉVKÖNYV

1899 november hó közepén.

Tisztikar.

ELNÖK :

Osdolai gróf dr. KUUN GÉZA alapító és vál. tag, v. b. t. t. a főrendiház vál. tagja, bölcsellettudor s a leydeni egyetemen a sémi nyelvek tiszteletbeli tudora, az olasz koronarend középkeresztese, volt ev. ref. egyházkerületi főgondnok, a Magyarországi néprajzi társaság elnöke és alapító tagja, a szászvárosi ev. ref. Kun-collegium egyik főgondnoka, a Magyar történelmi társulat, a Magyar heraldikai és genealogiai társaság s a budapesti Philologiai társaság alapító és tiszt. tagja, a Magyar földrajzi társaság tiszt. tagja, az Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület t. elnöke s igazgató-választmányi tagja, ugyanezen egyesület irodalmi szakosztályának elnöke s hunyadvármegyei választmányának elnöke, a dévai állami iskolák gondnokságának s az Erdélyi irodalmi társaságnak elnöke, az Alsó-fehérmegyei történeti, régészeti és természettudományi egylet, úgyszintén az »Ateneo di Scienze e lettere di Bassano« tiszteleti tagja, Patrono del Museo Indiano, a »Protestáns irodalmi társaság« igazgató-választmányi tagja s a »Deutsche Morgenländische Gesellschaft« r. tagja; consigliere della Societa Nazionale per le Tradizioni Popolari Italiane, a prágai Wissenschaftlicher Verein für Volkskunde und Linguistik« és a helsingforsi finn-ugor társaság tiszt. tagja, az Erdélyi Múzeum-Egylet alapító, s a M. Tud. Akadémia tiszt. tagja. *Maros-Németi.*

ALELNÖK :

Dr. SÓLYOM-FEKETE FERENCZ, alapító és vál. tag, ny. törv. elnök. *Déva.*

TITKÁR :

Dr. VERESS ENDRE, r. és vál. tag, áll. főreáliskolai tanár, a bécsi »Institut für oesterreichische Geschichtsforschung« cz. oklevélt. intézet volt növendéke. *Déva.*

SEGÉD-TITKÁR :

FOGOLYÁN SÁNDOR, r. és vál. tag, állami főreáliskolai internatusi első felügyelő-tanár. *Déva.*

PÉNZTÁROS :

SZÖLLÖSY LAJOS, r. és vál. tag, nyug. áll. tanítóképezdei tanár. *Déva.*

ÜGYÉSZ :

Dr. RÉTHI GYULA r. és vál. tag, köz- és váltó ügyvéd. *Déva.*

MÚZEUM-IGAZGATÓ :

TÉGLÁS GÁBOR, alapító és vál. tag, cz. főigazgató, az áll. főreáliskola igazgatója, a M. Tud. Akadémia I. tagja, az Országos régészeti és embertani társulat vál. tagja, s a Magyar földrajzi társaság lev. tagja. *Déva.*

KÖNYVTÁROS :

KOLUMBÁN SAMU r. és vál. tag, áll. tanítóképezdei tanár, a Magyar néprajzi társaság vál. tagja. *Déva.*

VÁRBIZOTTSÁGI ELNÖK :

HAJDUCZKI JÓZSEF r. és vál. tag, áll. főreáliskolai tanár. *Déva.*

Igazgató-választmány.

Dévaiak: dr. *Apáthy* Árpád megyei főügyész, *Barcsay* Béla m. kir. áll. anyakönyvi felügyelő, gr. *Bellén* Miklós főispán, *Biró* József főispáni titkár, *Boga* Károly áll. tanítóképezdai igazgató, *Borostyáni* Béla főrealiskolai tanár, *Borostyáni* Béláné áll. polgári iskolai igazgatónő, *Buda* Imre takpt. hivatalnok, *Csűrös* Imre megyei levéltárnok, dr. *Farkas* Béla ügyvéd, *Ferenczi* Gyula főrealiskolai tanár, FOGOLYÁN Sándor segédtitkár, *Hajduczki* József főrealiskolai tanár, *Horváth* Simon kir. ügyész, *Issekutz* Antal ny. polgármester, *Klimó* Mihály főrealiskolai tanár, *Kolumbán* Samu könyvtáros, *Kontz* Domokos polgármester, *László* Ignác takarépenztári igazgató, *László* Zsigmond ny. áll. tképző tanár, *Mailand* Oszkár főrealiskolai tanár, *Mara* László alispán, *Méró* István főrealiskolai tanár, dr. *Nagy* Béla birtokos, *Pais* Elek főrealiskolai tanár, dr. *Papp* Domokos kir. törv. elnök, *Pietsch* Lajos megyei főszámvevő, *Pogány* Béla megyei főjegyző, *Pogány* György ny. főispán, *Rácz* Pál zárdafőnök, dr. *Réthy* Gyula ügyész, *Réthy* Lajos kir. tanácsos tanfelügyelő, *Schuber* Mátvás főrealiskolai tanár, SÓLYOM-FEKETE Ferencz alelnök, SZÖLLŐSY Lajos pénztáros, *Szöls* Sándor ev. ref. lelkész, *Téglás* Gábor múzeum-igazgató, *Téglás* Gáborné, *Tolnai* János ügyvéd, dr. *Veress* Endre titkár, és dr. *Will* György kir. s. tanfelügyelő.

Nem dévaiak: dr. *Amlacher* Albert ev. lelkész Romosz (u. p. Szászváros), *Barcsay* Kálmán orsz. képviselő Kis-Baresa, *Bartha* Lajos ev. ref. esperes Tordos, br. *Bornemisza* Tivadar Maros-Illye, id. *Brády* Albert földbirtokos Brád, *Buda* Ádám földbirtokos Rea (u. p. Hátszeg), *Fáy* Béla földbirtokos Dédács, *Fekete* Károly fősztolgabíró Algyógy, *Fodor* Gyula fősztolgabíró Szászváros, *Hollaki* Arthur főispán Székely-Udvarhely, br. *Jósika* Lajos Branyicska, *Krasznay* Olivér fősztolgabíró Brád, gr. dr. *Kuun* Géza elnök Maros-Németi, *Lázár* Árpád orsz. képviselő Dobra, ifj. *Lázár* Farkas fősztolgabíró Kőrösbánya, *Makray* Aladár sztolgabíró Kőrösbánya, *Markup* Ferencz vasgyári főnök Kudzsir, *Naláczy* Ákos földbirtokos Hátszeg, *Pietsch* Sándor fősztolgabíró Hátszeg, *Pogány* Károly főispán Lugos, *Schalát* József főbányatanácsos Vajda-Hunyad, br. *Szentkeresztly* György orsz. képviselő Hosszú-Aszó, *Török* Árpád fősztolgabíró Puj, *Török* Béla fősztolgabíró Vajda-Hunyad és *Váné* Ferencz bányamérnök Boicza.

Tiszteleti tagok:

- Dr. *Amlacher* Albert ág. ev. lelkész, Romosz, u. p. Szászváros.
 Dr. *Beundorf* Ottó egyetemi tanár, Bécs.
 Gr. *Csáky* Albin kir. főasztalnokmester, Szepes-Mindszent.
 Dr. *Csánki* Dezső orsz. allevéltárnok, Budapest.
 5 Dr. *Császka* György kalocsai érsek, Kalocsa.
 Dr. *Fraknói* Vilmos arbei vál. püspök, Budapest és Róma.
 Dr. *Hampel* József egyetemi tanár, Budapest.
 Dr. *Jung* Gyula egyetemi tanár, Prága.
 Dr. *Keller* Ottó egyetemi tanár, Prága.
 10 *Köváry* László történetíró, Kolozsvár.
 Dr. *Majláth* Gusztáv Károly gróf, erdélyi püspök, Gyulafehérvár.
 Dr. *Márki* Sándor egyetemi tanár, Kolozsvár.
 Dr. *Moldován* Gergely egyetemi tanár, Kolozsvár.
 Dr. *Pauler* Gyula országos levéltári igazgató, Budapest.

- 15 *Pogány* György ny. hunyadmegyei főispán, Déva.
 Dr. *Szadeczky* Lajos egyetemi tanár, Kolozsvár.
Szász Károly ev. ref. püspök Budapest.
 Dr. *Wlassics* Gyula vallás és közoktatásügyi miniszter, Budapest.
 Dr. *Zimmermann* Ferencz, a szász egyetem levéltárosa, Nagy-Szeben.
- 20 Dr. *Zsilinszky* Mihály államtitkár, Budapest.

Elhalálozott tiszteleti tagok:

- Hunyadvári dr. *Arányi* Lajos egyetemi tanár † Budapesten 1887 jul. 28.
Barabás Miklós festőművész † Budapesten 1898 febr. 12.
Bariliu György történétíró † Nagy-Szebenben 1893 decz. 27.
Deák Farkas történétíró † Maros-Vásárhelyt 1888 jul. 4.
- 5 Dr. *Finály*, Henrik egyetemi tanár † Kolozsvártt 1898 febr. 13.
 Dr. *Haynald* Lajos kalocsai érsek † Kalocsán 1891 jul. 4.
 Dr. *Henszlmann* Imre egyetemi tanár † Budapesten 1888 decz. 5.
Ipolyi Arnold püspök † Nagyváradon 1886 decz. 2.
Lönhárt Ferencz erdélyi püspök † Gyulafehérvártt 1897-jun. 28.
- 10 *Ormós* Zsigmond ny. főispán † Temesvárott 1894 nov. 16.
 Dr. *Pulszky* Ferencz nemz. múzeumi igazgató † Budapesten 1897 szept. 9.
Römer Flóris egyetemi tanár † Nagyváradon 1889 márcz. 18.
Salamon Ferencz egyetemi tanár † Budapesten 1892 okt. 9.
Szabó Károly egyetemi tanár † Kolozsvártt 1890 aug. 31.
- 15 Gr. *Szécsen* Antal történétíró † Bécsben 1896 aug. 23.
Szilágyi Sándor történétíró † Budapesten 1899 jan. 12.
 Dr. *Teutsch* Gy. Dániel ág. ev. püspök † Nagy-Szebenben 1893 jul. 2.
 Dr. *Torma* Károly egyetemi tanár † Porto d'Anzioban 1897 márcz. 2.
 Dr. *Torma* Zsófia régészeti író † Szászvárosan 1899 nov. 14.
- 20 *Trefort* Ágoston cultusminister, történétíró † Budapesten 1888 aug. 27.

Alapító tagok:

	Ő Felsége I. Ferencz József, dicső királyunk	1887	100 frt b.*
	† Alsó Elekné földbirtokosné, Déva	1883	50 frt b.
	† Báró Apor Károly, Maros-Vásárhely	1884	50 frt —
	† Arányi Lajos dr. főorvos Budapest	1887	50 frt b.
5	Bágya Farkas földbirtokos, Lőcse	1880	50 frt k.
	† Bágya Károly, Fehérvíz	1880	50 frt b.
	Bágya Zsigmond ny. főszolgabíró, Nagy-Maros	1880	50 frt b.
	Barcsay Béla m. kir. anyakönyvi-felügyelő, Déva	1880	50 frt k.
	Barcsay Kálmán or-zágygyűlési képviselő, Kis-Barcsa	1880	50 frt k.
10	† Özv. Barcsay Lászlóné, Déva	1983	50 frt b.
	Beke Ferencz kir. törv. irodaigazgató, Déva	1895	50 frt b.
	Benedikty József földbirtokos, Vajda-Hunyad	1880	50 frt k.
	Benedikty Lajos földbirtokos, Guraszáda	1895	50 frt k.
	Bernád Miklós kir. közjegyző, Hátszeg	1880	50 frt b.
15	Gróf Bethlen Miklós főispán, Déva	1898	100 frt b.
	Báró Bornemisza Tivadar, Maros-Illye	1880	50 frt k.
	Báró Bornemisza Tivadarné, Maros-Illye	1891	50 frt b.
	Brúz László gyógyszerész, Déva	1880	50 frt k.
	Buda Ádám földbirtokos, Rea; u. p. Hátszeg	1880	50 frt k.
20	† Buda Elek földbirtokos, Alvincz	1880	50 frt k.

* A név utáni évszám a belépés évét, az azutáni szám az alapítvány összegét, a b. betű a megtörtént befizelést jelenti, a k. pedig azt jelzi, hogy az illető eddig csak az alapítványi összeg kamatait fizette.

	Csongrády Kálmáné Vessződ ; u. p. Nagy-Selyk	1888	50 frt b.
	Dévai Előlekezési Szövetkezet, Déva	1885	50 frt b.
	Dévai Nemzeti Casino, Déva	1885	50 frt b.
	Emich Gusztáv kir. asztalnok, Budapest	1883	50 frt k.
25	Földváry Alexandrin, Dicső-Szent-Márton	1884	50 frt k.
	Gergelyfi Tamás magánzó, Déva	1880	50 frt b.
	L. Gyárfás Ferencz kir. kuriai bíró, Budapest	1880	50 frt b.
†	Haynald Lajos dr. kalocsai érsek, Kalocsa	1883	100 frt b.
	Hollaki Imre ügyvéd, Déva	1880	50 frt k.
30	Báró Horváth Ödönné, Alvincz	1883	50 frt b.
†	Gróf Horváth Tholdy Lajos orsz. képvis. D.-Szt.-Márton	1880	50 frt b.
	Gróf Horváth Tholdy Lajosné, Dicső-Szt.-Márton	1885	50 frt k.
	Hunyadmegyei Első Takarékpénztár, Hátszeg	1880	50 frt k.
	Inkey Béla földbirtokos, Óralja-Boldogfalva	1886	50 frt k.
35	† Báró Jósika Géza, Branyicska	1880	50 frt b.
†	Báró Jósika János, Lemberg	1884	50 frt b.
†	Id. báró Jósika Lajos, Kolozsvár	1880	50 frt b.
	Báró Jósika Lajos, Branyicska	1880	50 frt b.
	Báró Jósika Lajosné, Branyicska	1886	50 frt b.
40	† Báró Jósika Leó, Zsibó	1880	50 frt b.
	Báró Jósika Pepi Fanni, Branyicska	1885	50 frt b.
	Báró Jósika Samu v. b. t. t., Kolozsvár	1880	50 frt b.
†	Kendeffy Sámuel, Kerynesd	1880	50 frt b.
†	Kenderessy Ernő, Déva	1885	50 frt b.
45	Kolozsvári Nemzeti Casino, Kolozsvár	1885	50 frt b.
	Gróf Kornis Berta, Kolozsvár	1888	50 frt k.
†	Gróf Kun Kocsárd, Algyógy	1880	100 frt b.
	Gróf dr. Kuun Géza v. b. t. t., Maros-Németi	1880	100 frt b.
	Gróf Kuun Gézáné, Maros-Németi	1885	50 frt b.
50	† Kun Róbert tanár, Déva	1889	50 frt b.
	Gróf Lázár Jenő, Medgyesfalva	1880	50 frt k.
	Lázár László földbirtokos, Lapusnyak ; u. p. H.-Dobra	1880	50 frt k.
†	Lázár Pál Oszkár, Lapusnyak	1880	50 frt b.
	Lengyel Gergely szövetségi igazgató, Déva	1880	50 frt k.
55	Gróf Lónyai Gábor Budapest	1883	50 frt k.
†	Gróf Lónyai Menyhértné, Budapest	1883	50 frt b.
†	Lönhárt Ferencz erdélyi püspök, Gyulafehérvár	1884	100 frt b.
†	Maderspach Viktor, Iszkrony	1880	50 frt b.
	Gróf Majláth Gusztáv erdélyi püspök, Gyulafehérvár	1897	100 frt b.
60	† Moldován Demeter Nagy-Szeben	1880	50 frt b.
†	Nemes János, Kolozsvár	1891	50 frt b.
	Báró Nopcsa Elek országgy. képviselő, Budapest	1880	50 frt b.
†	Báró Orbán Balázs, Székely-Udvarhely	1887	50 frt k.
	Petrosény és Livazény községek	1886	50 frt k.
65	† Pogány Ádám, Déva	1880	50 frt b.
	Pogány György nyug. főispán, Déva	1880	50 frt b.
	Pogány Károly Krassó-Szőrénym. főispánja, Lugos	1893	50 frt b.
†	Puy Zsigmond, Puj	1880	50 frt —
	Báró Radák Ádámné, Mikeszása	1885	50 frt b.
70	Rudai 12 apostol bányatársaság, Brád	1880	50 frt b.
	Sólyom-Fekete Ferencz dr. ny. kir. törv. elnök, Déva	1880	50 frt k.
†	Szentiványi Gáborné, Maros-Sólymos	1880	50 frt b.
	Báró Szentkereszty György orsz. képviselő, Hosszú-Aszó	1892	50 frt k.
	Szereday Aladár földbirt. Szt.-Mihály ; u. p. Kolozsvár	1880	50 frt k.

75 † Szilvássy László, Ó-Bretteye	1880	50 frt —
Téglás Gábor cz. főigazgató, Déva	1885	50 frt b.
Téglás Gáborné, Déva	1897	50 frt k.
† Gróf Telegi Domokosné, Kolozsvár	1893	50 frt b.
Gróf Telegi Samu v. b. t. t. Sáromberke	1883	50 frt b.
80 † Torma Zsófia dr. régészeti íróő, Szászváros	1880	50 frt k.
Török Árpád főszolgabíró, Puj	1880	50 frt k.
Gróf Wass Ottilia, Kolozsvár	1883	50 frt b.
Báró Wesselényi Istvánné, Kolozsvár	1887	50 frt b.

Évdíjas rendes tagok:

Dr. Apáthy Árpád megyei főügyész, Déva 98. *	Borostyáni Béláné, Déva 90
Apáthy László kir. táblabíró, Bu- dapest 80	Dr. Bonts Gyula kir. közjegyző, Vajda-Hunyad 99
Balog Gyula kereskedő, Déva 87	De Bourey Henrik cs. és kir. ny. ezredes, Szászváros 99
Balog József kir. járásbíró, Szász- város 80	Id. Brády Albert földbirt. Brád 92
5 Dr. Balogh Pál, Hunyadmegye tisztí főorvosa, Déva 80	25 Ifj. Brády Albert földbirt., Brád 92
Barcsay Gábor földbirt., Csóra 83	Brády Árpád földbirtokos, Brád 92
Barcsay Lajos földbirtokos, Nagy- Barcsa 80	Brády Lipót földbirtokos, Brád 80
Bartha Árpád kórházi gondnok, Kő- rösbánya 99	Ifj. Brassován Ferencz bányatulaj- donos, Hondol 95
Bartha Győző kir. törv. bíró, Gyula- fehérvár 80	Brázovay Elekné, Brázova 85
10 Bartha Lajos ev. ref. esperes Tor- dos, (u. p. Szászváros) 80	30 Buda Imre takarékpénztári hivatal- nok, Déva 98
Bátori Ármin áll. főreálisk. tanár, Déva 98	Buda Károly főszolgabíró, Petro- sény 80
Bésán Mihály kir. közjegyző, Lu- gos 98	Candra Gerasim ügyvéd, Kőrösbá- nya 99
Bíró József főispáni titkár, Déva 88	Csernovics Mihály földbirt. Zám 95
Dr. Bíró Kálmán kir. törv. bíró, Szászváros 98	Csűrös Imre megyei levéltárnok, Déva 98
15 Boga Károly áll. tanítóképző-intézeti igazgató, Déva 97	35 Czárán Gyula földbirtokos, Meny- háza (Aradmegye) 99
Boltizár László s. telekkönyvvezető Kőrösbánya 99	Dáné Károly ügyvéd, Hátszeg 80
Borbátvíz község 95	Demián Bazil g. kel. esperes Brád 83
Borbély Sámuel áll. tkp. igazgató, Székely-Keresztur 98	Dévai áll. főreáliskola tanári kara 97
Dr. Borbély Sándor kir. járásbíró, Hátszeg 98	Dévai áll. főreálisk. »Salamon Fe- rencz« önképzőköre 97
20 Borostyáni Béla áll. főreálisk. tanár, Déva 87	40 Diósi Sámuel főrabbi, Déva 98
	Dombora László körjegyző, Petro- sény 86
	Dósa Dénes ref. coll. tanár, Szász- város 80
	Dósa Gergely ny. körjegyző Tomesd (u. p. Kőrösbánya) 85

* A név utáni rövidített évszám azt az évet jelenti, melyben az illető tár-
sulatunkba lépett, illetve felvétetett.

- Eperjesy István joghallgató, Kolozsvár 98
- 45 Dr. Erdélyi István orvos, Szászváros 99
- Gr. Esterházy Miguel, Kolozsvár 80
- Fáy Béla földbirtokos, Dédács 80
- Dr. Farkas Béla ügyvéd, Déva 97
- Fekete Aladár postamester, Hát-szeg 99
- 50 Fekete Károly főszolgabíró, Algógy 99
- Ferenczi Gyula állami főreáliskolai tanár, Déva 92
- Fodor Gyula főszolgabíró, Szászváros 96
- Fogolyán Sándor áll. főreálisk. tanár, Déva 97
- Franka Lajos földbirtokos, Maros-Bretteye (u. p. Maros-Illye) 94
- 55 Friedmann Livius körjegyző, Alkenyér 96
- Fülöp György, Nagy-Szeben 95
- Gerbert Guidó bányatulajdonos, Petrosény 99
- Gereyné László Gizella, Bpest 98
- Gligor Péter birt. Kőrösbánya 99
- 60 Báró Győrfy Árpád, Brád 92
- Halász Imre áll. főreáliskolai tanár, Déva 98
- Hahn Károly, Alsó-Telek 95
- Hajduczki József áll. főreálisk. tanár, Déva 92
- Herlea Procop körjegyző, Kudzsir 84
- 65 Herlea Tivadar körjegyző, Felkenyér 84
- Dr. Herrmann Antal egyetemi m. tanár, Budapest 98
- Hirsch Adolf kereskedő, Déva 80
- Hollaki Arthur főispán, Székely-Udvarhely 80
- Hondol község 95
- 70 Dr. Horváth Kamilló ügyvéd, Déva 99
- Horváth Simon kir. ügyész, Déva 80
- Ifj. Imperát György birtokos Brád 95
- Inkó János körjegyző, Alvácza 85
- Issekutz Antal nyug. polgármester, Déva 84
- 75 Báró Jósika Samuné, Kolozsvár 81
- Dr. Kaczander József bányarvos, Lupény 98
- Kassian Sándor körjegyző, Kb.-Toplicza 93
- Báró Kemény Béla, Szenterszébet, (u. p. Héjasfalva) 86
- Király Pál főgimnáziumi igazgató, Fehértemplom 80
- 80 Kiss Sándor olajgyár-tulajdonos, Kolozsvár 99
- Klimó Mihály áll. főreálisk. tanár, Déva 86
- Kohn Jónás keresk. Maros-Illye 80
- Kolumbán Samu áll. tanítóképezdei tanár, Déva 87
- Koós Ferencz kir. tan. ny. tanfelügyelő, Brassó 98
- 85 Kontz Domokos polgármester, Déva 99
- Dr. Korber Endre kir. törv. bíró, Déva 98
- Kovács Ödön földbirtokos, Lunka (u. p. Kőrösbánya) 80
- Kovordányi János vasúti főmérnök, Kőrösbánya 99
- Kozma Mihály körjegyző, Riskulicza 99
- 90 Körmندی Gyula orvos, Brád 80
- Krasznay Olivér főszolgab. Brád 92
- P. Krämer Bonifác r. kath. lelkész, Kőrösbánya 99
- Krizko Bohus bányafőmérnök, Lupény 98
- Gróf Kun István, Déva 86
- 95 Lakatos Demeter körjegyző, Zám 86
- Lassally Vilmos bányamérnök, Lupény 95
- László Ignác takarékpénztári igazgató, Déva 80
- László Zsigmond ny. tanítóképezdei tanár, Déva 80
- Lázár Árpád országgy. képviselő, Dobra 80
- 100 Ifj. Lázár Farkas főszolgabíró, Kőrösbánya 90
- Dr. Léhmann Róbert keresk. akadémiai tanár, Kolozsvár 98
- Lészay János földbirtokos, Puj 95

- Löbl Salamon kereskedő, Dobra 90
Lupényi áll. népiskola 98
- 105 Makray Aladár szolgabíró, Kőrösbánya 98
Makray László földbirtokos, Felpestes 83
Mailand Oszkár áll. főreálisk. tanár, Déva 84
Mara László alispán, Déva 99
Maros-vásárhelyi ev. ref. collegium könyvtára 98
- 110 Márkup Ferencz vasgyári főnök, Kudzsir 94
Mátyasovszky József körjegyző, Vulkán 95
Mező-Livádia község 95
Mérő István áll. főreáliskolai tanár, Déva 97
Mészöly Gerzson kir. közjegyző, Kőrösbánya 99
- 115 Dr. Mihu János ügyvéd, Szászváros 80
Mikanesd község 95
Miklós Lajos főerdész, Brád 92
Miksa Imre földbirt. Hadrév 80
Dr. Moldován Gergely egyetemi tanár, Kolozsvár 98
- 120 Muguet Claude bánya-igazgató, Lupény 98
Muntean Miklós gör. kath. lelkész és hitoktató, Dobra 98
Nábráczky Gyula ügyvéd, Kőrösbánya 99
Dr. Nagy Béla birtokos, Déva 98
Nagy István földbirtokos, Rákosd (u. p. V.-Hunyad) 80
- 125 Dévai Nagy László ny. m. árvasszéki ülnök, Déva 98
Naláczy Ákos földbirtokos, Nalácsvád (u. p. Hátszeg) 82
Nemes Sámuel kir. törv. elnök, Gyulafehérvár 80
Nogáll Károly ügyv. Kőrösbánya 99
Olariu Virgil joghallg. Kolozsvár 98
- 130 Dr. Oprisa Pál gimn. tanár, Brád 99
Orbonás József szolgabíró, Szászváros 90
Dr. Ottrobán Nándor főorvos, Brasó 99
- Pais Elek áll. főreáliskolai tanár, Déva 95
Dr. Pajor Kálmán kir. törv. bíró, Déva 98
- 135 Pánkl Vilmos m. aljegyző, Déva 92
Pap Adolf földbirtokos, Maros-Solymos 90
Pap Károly körjegyző, Czebe 99
Dr. Papp Domokos kir. törv. elnök, Déva 99
Papiu János gör. kel. szentszéki ülnök, Nagy-Szeben 90
- 140 Pataky László festőművész, Alvincz 97
Dr. Petri Mór kir. tanfelügyelő, Zilah 98
Piskii állami népiskola 98
Piskii tisztviselői olvasóköri 82
Pietsch József körjegyző, Fehérvíz 98
- 145 Pietsch Lajos megyei főszámvevő, Déva 94
Pietsch Lajosné, Déva 98
Pietsch Sándor főszolgabíró, Hátszeg 95
Pogány Béla megyei főjegyző, Déva 99
Ponory Sándor orsz. képviselő, Budapest 80
- 150 Radnóti Dezső E.K.E.-főtitkár, Kolozsvár 87
Rácz Pál zárdafőnök, Déva 96
Dr. Reichenberger Zsigmond kórházi igazgató-főorvos, Déva 80
Dr. Réthi Gyula ügyvéd, Déva 98
Réthi Lajos kir. tan. tanfelügyelő, Déva 80
- 155 Rimbás Sándor körjegyző, Nagy-Pestyény 95
Rouveure Charles bányamérnök, Lupény 98
Schalát József főbányatanácsos, Vajda-Hunyad 98
Schiessel Károly gyógyszerész, Kőrösbánya 80
Schuber Máttyás áll. főreálisk. tanár, Déva 95
- 160 Schwennhammer István, Lupény 95
Szabó Antal, Kőrösbánya 95

- Szabó József bányahivatalnok Alsó-telek (u. p. V.-Hunyad) 80
 Szabó Lajos körjegyző, Brád 95
 Szaecsvay Sándor földbirtokos Hídalmás 80
- 165 Dr. Szász Iván kir. járásbíró, Vajda-Hunyad 90
 Szászvárosi ág. ev. egyház felsőbb népiskolája 98
 Szászvárosi áll. leányiskola 93
 Szászvárosi ev. ref. Kún-collegium könyvtára 93
 Szászvárosi takarékpénztár 80
- 170 Szentirmay Alajos mérnök és lapszerkesztő, Déva 83
 Szida Dénes körjegyző, Ribicze 95
 Szinte Gábor főreáliskolai tanár, Budapest, VIII. ker. 84
 Szöllősy Lajos nyug. tkp. tanár, Déva 88
 Szöts Sándor ev. ref. lelkész, Déva 80
- 175 Thallacsek Ferencz ny. bányaigazgató, Budapest 81
 Gr. Teleki Károly, Kolozsvár 80
 Gr. Teleki Györgyné, Nalacsvád 81
 Téglás István kir. tanfelügyelő, Tor-da 85
- Tolnai János ügyvéd, Déva 87
- 180 Tornya Ödön körjegyző, Alsó-Telek 95
 Gr. Thoroczkay Miklós orsz. képviselő, Kernyesd 86
 Thoroczkay Venczel földbirtokos, Guraszáda 95
 Tóth Ferencz áll. főreálisk. tanár, Déva 97
 Dr. Török Albert ny. főispán, Székely-Udvarhely 99
- 185 Török Béla főszolgabíró, Vajda-Hunyad 99
 Váné Ferencz bányamérn. Boicza 92
 Várady Bertalan ny. főszolgabíró, Bácsi (u. p. Piski) 80
 Venter Gerő ügyvéd, Arad 85
 Dr. Veress Endre áll. főreáliskolai tanár, Déva 97
- 190 Weiner Sándor kir. albíró, Kőrös-bánya 99
 Dr. Wilt György kir. segédtanfelügyelő, Déva 98
 Zám község 95
 Br. Zeyk József földbirtokos, Maros-Gombás, (u. p. N.-Enyed) 83
 Zomor Antal ny. kir. járásbíró, Kőrös-bánya 80
- 200 Ifj. Zudor Elek birt. Benczencz 84.

Á t n é z e t.

Tiszteleti tag van	20
Alapító » »	83
Rendes » »	200
Összes tagok száma	303

A t. tagok kéretnek, hogy az e névkönyvben netalán előforduló hiányos, vagy téves adatokra vonatkozó kiegészítő vagy helyreigazító észrevételeiket a titkárral közölni sziveskedjenek.

